

Leefbaarheid in woonmilieus

Groningen, augustus 2006

Masterthesis Planologie, Rijksuniversiteit Groningen

M.R. Bücking

1172964

m.r.bucking@student.rug.nl

mr.bucking@gmail.com

Begeleider:

Ir. G.H. Heins

2° beoordeelaar:

Drs. T. van der Meulen

Leefbaarheid in woonmilieus

Groningen, augustus 2006

Masterthesis Planologie, Rijksuniversiteit Groningen
EINDVERSIE

M.R. Bücking 1172964
m.r.bucking@student.rug.nl
mr.bucking@gmail.com

Begeleider:
Ir. G.H. Heins

2° beoordeelaar:
Drs. T. van der Meulen

Voorwoord

Voor u ligt het rapport 'Leefbaarheid in woonmilieus'. Dit rapport is geschreven in het kader van de masterthesis voor de master Planologie van de faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen. Met deze masterthesis rond ik mijn opleiding Planologie af.

Voor mijn afstudeerscriptie van de master Planologie moest ik op zoek naar een onderwerp. In eerste instantie wilde ik graag weten hoe de leefbaarheid was van de binnensteden van Nederland, omdat dit gebieden zijn waar ontzettend veel verschillende functies samenkomen. Gaandeweg kwam ik erachter dat ik eigenlijk ook erg benieuwd was of er een verschil zou zijn in de leefbaarheid van de verschillende woonmilieus. Welke woonmilieus daarbij als erg leefbaar of juist als minder leefbaar beschouwd zouden worden. Als er dan een woonmilieu uit zou komen dat als onleefbaar beschouwd werd, kon er gericht aandacht worden besteed aan dit woonmilieu.

Dit rapport is mede tot stand gekomen dankzij de hulp van een aantal mensen. Graag wil ik van deze mogelijkheid gebruik maken om hen te bedanken. Als eerste mijn begeleider Gerard Heins voor zijn opbouwende kritieken. Door zijn meedenken ben ik in staat geweest een degelijk onderzoek op te zetten en uit te voeren. Daarnaast ben ik aan mijn ouders, Henk en Heleen, veel dank verschuldigd. Zij hebben mij met raad en daad bijgestaan en hebben mij elke keer weer weten te motiveren. Ook mijn zusje Lilian wil ik bedanken voor haar hulp bij het schrijven van deze scriptie. Tot slot wil ik de heer Van Til van het ABF en het RIGO bedanken voor het verschaffen van de informatie die ik nodig had om de analyse uit te kunnen voeren.

Groningen, augustus 2006

Maryse Bücking

Samenvatting

Dit onderzoek zal ingaan op de vraag of er bepaalde woonmilieus zijn die als minder leefbaar worden beschouwd door haar bewoners. Zo wordt gesteld dat het probleem is dat er bepaalde woonmilieus zijn die als minder leefbaar worden beschouwd door haar bewoners. Hierbij is de achterliggende gedachte dat mensen bepaalde voorkeuren hebben wanneer het gaat om hun leefomgeving die leiden tot bepaalde woonwensen. Deze woonwensen kunnen vervolgens vertaald worden naar een voorkeur voor een woonmilieu. Indien mensen in het woonmilieu van hun voorkeur wonen, is de verwachting dat zij hun leefomgeving als leefbaar beschouwen. Immers, de woonsituatie voldoet in dat geval aan hun eisen en wensen.

Er zijn echter ook mensen die niet in het woonmilieu van hun voorkeur wonen. Zij hebben dan een bepaald idee in hun hoofd, van waar ze wel willen wonen. Als dit idee afgestemd is op de realiteit, waarbij rekening is gehouden met de mogelijkheden die het individu heeft qua inkomen en prijs van het gebouwde, wordt dit het aspiratiebeeld genoemd. Indien mensen dan beschikken over de middelen om hun woonomgeving zodanig aan te passen dat die voldoet aan hun woonwensen, zullen zij dit doen en kan verwacht worden dat zij hun woonomgeving als leefbaar beschouwen.

Dan zijn er nog de individuen die niet voldoende middelen hebben om hun woonomgeving aan te passen. Zij beschikken over twee mogelijkheden om hiermee om te gaan, zo kunnen ze de situatie accepteren en hun aspiratiebeeld aanpassen, of ze kunnen dit niet doen. In dit laatste geval is de verwachting dat deze mensen hun woonsituatie als onleefbaar beschouwen. Hierbij is gesteld dat mensen die niet over voldoende middelen beschikken over het algemeen in dezelfde wijken wonen, die veelal worden gekenmerkt door flats.

Het bijbehorende doel is om te bekijken of er een verschil is in de mate van leefbaarheid tussen de verschillende woonmilieus en om welke woonmilieu het specifiek gaat. Daarbij zijn drie hoofdvragen geformuleerd:

- Is er een relatie tussen leefbaarheid en woonmilieu?
- Indien die relatie gevonden kan worden, zijn er dan woonmilieus die als meer of minder leefbaar kunnen worden beschouwd?
- En zo ja, welke woonmilieus zijn dit dan?

Teneinde de eerste hoofdvraag te beantwoorden zijn in eerste instantie de begrippen leefbaarheid en woonmilieu uiteengezet. Daarbij worden definities gegeven voor beide begrippen en er wordt aangegeven welke kenmerken van belang waren voor de operationalisatie ervan.

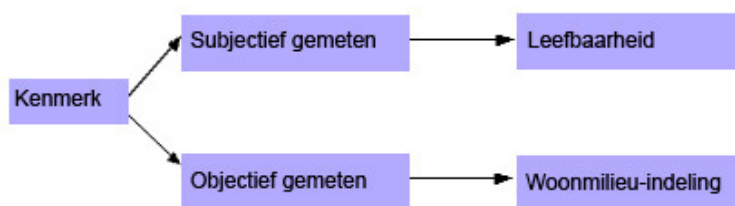
Zo is de leefbaarheid gedefinieerd als *de mate waarin individuele bewoners tevreden zijn met hun eigen woonsituatie. Hierbij gaat het met name om zaken als overlast, criminaliteit, voorzieningen en sociale verhoudingen*. Wat opvalt aan deze definitie is dat het een zeer subjectieve weergave geeft van de leefbaarheid. In dit geval wordt de leefbaarheid van een gebied gemeten zoals die door de bewoners beleefd wordt. Deze beleving kan verschillen van de feitelijke situatie. Verder kan leefbaarheid voor ieder individu iets anders betekenen, wat door de subjectieve definiëring nog meer in de hand wordt gewerkt. Uit de literatuurstudie blijkt echter dat leefbaarheid veelal een combinatie zou moeten zijn van subjectieve én objectieve eigenschappen van de kenmerken.

Het voornaamste nadeel van een uitermate subjectieve definitie, is dat er moeilijk uitspraken te doen zijn over een gebied. In dit onderzoek is gepoogd dit te ondervangen door gebruik te maken van de Lemon leefbaarheidsmonitor. Deze monitor meet de beleving van de bewoners van een gebied door te vragen cijfers te geven voor bepaalde kenmerken. Voor een gebied worden de cijfers van de ondervraagden die in dit gebied wonen gemiddeld, waardoor op elk onderdeel een vergelijking getrokken kan worden met andere gebieden. Verder wordt bewerkstelligd dat bewoners een waardering geven voor alle onderdelen, niet alleen die onderdelen die voor hem/haar de leefbaarheid bepalen. Kortom met de manier die Lemon gebruikt, is getracht de definitie van leefbaarheid gelijk te trekken voor alle individuen om op deze manier gebieden met elkaar te kunnen vergelijken.

Het woonmilieu is gedefinieerd als *de omgeving waar de woning staat*. In dit geval wordt de indeling van de woonmilieus gebaseerd op een aantal objectieve gegevens, terwijl ook hier de aanbeveling in de literatuur is om rekening te houden met zowel de objectieve als de subjectieve eigenschappen van

de kenmerken. Daarnaast is het zo dat deze omgeving vaak afgebakend wordt om iets te kunnen zeggen over bepaalde gebieden. Nu hoeven deze afbakeningen niet altijd overeen te komen met de omgeving van de woning zoals die door de bewoners beleefd wordt. Een ander gerelateerd probleem is dat het schaalniveau waarop de gebieden ingedeeld worden, vaak van een te hoog niveau is om aansluiting te vinden bij de beleving van de bewoners. Voor hen is het wijkniveau vaak het maximum-niveau.

De begrippen zijn vervolgens door middel van een conceptueel model aan elkaar gerelateerd (figuur 1). In dit conceptuele model is te zien dat er geen directe relatie bestaat tussen beide begrippen. Wel hebben beide een aantal kenmerken gemeenschappelijk. Daarbij wordt leefbaarheid vooral bepaald op basis van de beleving van deze kenmerken, terwijl woonmilieus vooral ingedeeld worden met behulp van de objectieve eigenschappen van de kenmerken in een gebied. Dit heeft geresulteerd in de verwachting dat er kenmerken zijn die ervoor zorgen dat een gebied tot een bepaald woonmilieu gerekend wordt, waarbij deze kenmerken op een bepaalde manier beleefd worden en zo de leefbaarheid bepalen.

Figuur 1: Relatie tussen kenmerken enerzijds en leefbaarheid en de woonmilieu-indeling anderzijds.

Vervolgens is gekeken naar de tweede en derde hoofdvraag, of er woonmilieus zijn die als meer of minder leefbaar beschouwd kunnen worden en welke dat zijn. De relaties zijn door middel van statistische methoden onderzocht.

Uit de analyse bleek dat er meer samenhangen significant zijn op het niveau van de 14-deling dan de 6-deling. Dit is echter niet geheel onverwacht. De 6-deling is over het algemeen te breed om duidelijke aannames te doen op het niveau van leefbaarheid. De verschillen tussen de gebieden worden namelijk sneller uitgevlakt doordat veel gebieden die eigenlijk onder een ander woonmilieu vallen, samen genomen worden. Om deze reden zijn enkele conclusies gedaan aan de hand van de 14-deling op het buurt/wijkniveau. Hierbij werd tabel 1 gemaakt, waarin aangegeven wordt of er een significante relatie werd aangetoond (vinkje) of niet (kruis).

Variabele	Samenhang totaaloordeel leefbaarheid	Samenhang woonmilieus
Totaaloordeel		✓
Woonomgeving	✓	✓
Groenvoorzieningen	✓	✓
Voorzieningen	✗	✗
Buurtbetrokkenheid	✓	✓
Overlast van personen	✓	✓
Overlast door vuil en stank	✓	✓
Criminaliteit	✓	✓
Veiligheidsgevoel	✓	✓
Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger	✓	✗
Gemiddeld inkomen per inwoner	✓	✗
Woningdichtheid	✓	✓

Tabel 1: Relatie tussen de variabelen en de woonmilieus.

Het belangrijkste resultaat in tabel 1 is de samenhang tussen het totaaloordeel van de leefbaarheid en de woonmilieus. Hieruit blijkt dat er significante verschillen zitten tussen de gemiddelde leefbaarheid voor elk woonmilieu. Om duidelijk te maken waar deze verschillen zitten is voor elk leefbaarheidsas-

pect een rangorde gegeven voor de onderscheiden woonmilieus in tabel 2. Hierin zijn de voorzieningen en inkomens niet meegenomen omdat beide geen relatie vertonen met de woonmilieus. De best scorende woonmilieus krijgen een rang van 1, tegenover een 10 voor de minst scorende woonmilieus. Het totaal geeft de som van de rangen weer:

	Woonomgeving	Groenvoorzieningen	Buurtbetrokkenheid	Overlast van personen	Overlast door vuil en stank	Criminaliteit	Veiligheidsgevoel	Woningdichtheid	Totaal	Groep
Groen	Meest leefbaar									
Geel	Tussengroep									
Oranje	Minst leefbaar									
Centrum stedelijk	3	1	3	7	4	6	3	8	35	2
Stedelijk NO compact	7	3	8	10	10	10	6	10	64	3
Stedelijk NO grondgebonden	2	2	7	5	8	3	2	9	38	2
Groenstedelijk	1	3	4	2	2	1	1	6	20	1
Centrum kleinstedelijk	5	7	4	5	6	7	8	5	47	2
Kleinstedelijk	9	8	8	8	8	8	9	7	65	3
Groen kleinstedelijk	8	9	6	3	4	4	7	4	45	2
Centrum dorps	6	6	2	3	3	5	5	2	32	2
Dorps	10	10	10	9	6	9	10	3	67	3
Landelijk perifeer	4	5	1	1	1	1	4	1	18	1

Tabel 2: Rangorde per leefbaarheidsaspect voor de woonmilieus.

Uit dit overzicht blijkt het volgende:

- Het groenstedelijke en het landelijk perifere woonmilieu zijn het meest leefbaar. Het minst leefbaar zijn de woonmilieus kleinstedelijk, stedelijk na oorlogs compact en dorps. Het gaat bij het dorps woonmilieu echter om wijken die in een stad liggen en mogelijk niet goed gerepresenteerd worden door dit woonmilieu. Een andere mogelijkheid is dat de richtlijnen voor de indeling van de woonmilieutypologie van het ABF verkeerd zijn.
- De buurtbetrokkenheid verschilt significant tussen de woonmilieus. De betrokkenheid is het hoogst bij het landelijke woonmilieu, het minst betrokken zijn de bewoners van de kleinstedelijke en stedelijk na oorlogs compacte woonmilieus
- Er kan niet gesteld worden dat de meest leefbare woonmilieus de beste waardering van de groenvoorzieningen hebben, en omgekeerd kan ook niet gesteld worden dat de laagste waarderingen van de groenvoorzieningen bij de minst leefbare woonmilieus liggen. Daarnaast kennen de beide stedelijk na oorlogs woongebieden een relatief hoge waardering voor de groenvoorzieningen. Dit betekent dat de bewoners van deze gebieden het groenvoorzieningsniveau in hun woonomgeving voldoende vinden en dat het verbeteren van de groenvoorzieningen voor deze woonmilieus geen effect zal hebben in de waardering van de leefbaarheid. Daarom zal op andere fronten een verbetering plaats moeten vinden om de leefbaarheid te vergroten.

Nog twee andere belangrijke conclusies zijn:

- De waardering van de voorzieningen is niet van invloed op het totaaloordeel van de leefbaarheid. Tevens is er geen samenhang tussen de waardering van het voorzieningsniveau en de woonmilieus.
- Het gemiddelde inkomen kent geen samenhang met de woonmilieus voor de kleine steden. Dit betekent dat het beleid om de leefbaarheid te verbeteren door middel van het mengen van inkomensgroepen in wijken, geen effect heeft. De inkomens zijn namelijk nagenoeg gelijk tussen de verschillende woonmilieus, een verdere differentiatie zal dan ook niet leiden tot een gelijktrekking van de leefbaarheid. Voor deze steden zal dan ook naar andere oplossingen gezocht moeten worden.

In hoofdstuk 6 wordt meer uitgebreid op deze conclusies ingegaan.

Inhoudsopgave

Voorwoord	iii
Samenvatting.....	iv
Lijst van tabellen	ix
Lijst van figuren	ix
 Hoofdstuk 1 Inleiding	 1
1.1 Leefbaarheid op de politieke agenda	1
1.2 Leefbaarheid vooral subjectief	2
1.3 Woonmilieus	2
1.4 Probleem	2
1.5 Doel- en vraagstelling	3
1.6 Leeswijzer	3
 Hoofdstuk 2 Leefbaarheid: een verkenning.....	 4
2.1 Definities van leefbaarheid.....	4
2.2 Schaalniveaus.....	5
2.3 Theoretische stromingen.....	6
2.4 De indicatoren van leefbaarheid	7
2.5 Operationalisatie	8
2.6 Conclusie	10
 Hoofdstuk 3 Woonmilieus.....	 11
3.1 Definities van woonmilieu.....	11
3.2 Keuze van een woonmilieu	12
3.3 Schaalniveaus.....	14
3.4 De kenmerken van woonmilieus	14
3.5 Operationalisatie	15
3.6 Typologie.....	16
3.7 Binnenstad	18
3.8 Conclusie	19
 Hoofdstuk 4 Conceptueel model en aanpak	 21
4.1 Conceptueel model en hypothesen	21
4.2 Deskresearch	23
4.3 Aanpak	24
4.4 Conclusie	28
 Hoofdstuk 5 Resultaten	 29
5.1 Oordelen over de deelonderwerpen van leefbaarheid en het totaaloordeel.....	29
5.2 Inkomens en dichtheid en het totaaloordeel	33
5.3 De vertegenwoordigde woonmilieus	35
5.4 Variabelen en de woonmilieus	37
5.5 Het totaaloordeel en de woonmilieus.....	41
5.6 Samenvatting resultaten	44

Hoofdstuk 6	Conclusies en aanbevelingen	47
6.1	Conclusies	47
6.2	Reflectie	47
6.3	Aanbevelingen	52
Literatuur.....		54
BIJLAGE 1: Methodologie		58
BIJLAGE 2: Omschrijving variabelen		62
BIJLAGE 3: Data preparatie		65
BIJLAGE 4: Scatterplots		67
BIJLAGE 5: Gemiddelden per woonmilieu; buurt/wijk.....		71
BIJLAGE 6: Error bars; buurt/wijk.....		79
BIJLAGE 7: Gemiddelden per woonmilieu; plaats		84
BIJLAGE 8: Error bars; plaats		92
BIJLAGE 9: Error bars totaaloordeel		97

Lijst van tabellen

Tabel 2.1: Drie benaderingen van het leefklimaat van de buurt.....	7
Tabel 2.2: De belangrijkste indicatoren met hun omschrijving.....	8
Tabel 3.1: Kenmerken van woonmilieus naar objectieve of subjectieve meting.....	15
Tabel 3.2: RIGO typologie.....	17
Tabel 4.1: Kenmerken van leefbare en minder leefbare wijken.....	22
Tabel 4.2: Woonmilieus waarvan een bepaalde leefbaarheid verwacht wordt.....	22
Tabel 4.3: De variabelen per hypothese naar meetniveau.....	27
Tabel 5.1: De leefbaarheidsvariabelen (buurt/wijk).....	29
Tabel 5.2: De variabelen uitgesplitst naar onvoldoende, voldoende en ruim voldoende (buurt/wijk)...	30
Tabel 5.3: De Pearson-correlatie (buurt/wijk).....	30
Tabel 5.4: De leefbaarheidsvariabelen (plaats).....	31
Tabel 5.5: De variabelen uitgesplitst naar onvoldoende, voldoende en ruim voldoende (plaats).....	31
Tabel 5.6: De Pearson-correlatie (plaats).....	32
Tabel 5.7: Beschrijvende waarden voor het gemiddelde inkomen en de woningdichtheid (buurt/wijk).....	33
Tabel 5.8: De Pearson-correlatie voor inkomens en dichtheid (buurt/wijk).....	33
Tabel 5.9: Beschrijvende waarden voor het gemiddelde inkomen en de woningdichtheid (plaats).....	34
Tabel 5.10: De Pearson-correlatie voor inkomens en dichtheid (plaats).....	34
Tabel 5.11: De woonmilieus van de 6-deling en hun aantal (buurt/wijk).....	35
Tabel 5.12: De woonmilieus van de 14-deling en hun aantal (buurt/wijk).....	35
Tabel 5.13: De woonmilieus van de 25-deling en hun aantal (buurt/wijk).....	36
Tabel 5.14: De woonmilieus van de 6-deling en hun aantal (plaats).....	36
Tabel 5.15: De woonmilieus van de 14-deling en hun aantal (plaats).....	36
Tabel 5.16: De woonmilieus van de 25-deling en hun aantal (plaats).....	37
Tabel 5.17: Variantieanalyse voor ABF-6 en leefbaarheid (buurt/wijk).....	37
Tabel 5.18: Variantieanalyse voor ABF-14 en leefbaarheid (buurt/wijk).....	38
Tabel 5.19: Variantieanalyse voor ABF-6 en leefbaarheid (plaats).....	39
Tabel 5.20: De woonmilieus waartussen een significant verschil zit voor de variabelen.....	39
Tabel 5.21: Variantieanalyse voor ABF-14 en leefbaarheid (plaats).....	40
Tabel 5.22: 6-deling en de beschrijvende waarden voor het totaaloordeel (buurt/wijk).....	41
Tabel 5.23: 14-deling en de beschrijvende waarden voor het totaaloordeel (buurt/wijk).....	42
Tabel 5.24: Variantieanalyse voor het totaaloordeel en de woonmilieus (buurt/wijk).....	42
Tabel 5.25: 6-deling en de beschrijvende waarden voor het totaaloordeel (plaats).....	43
Tabel 5.26: 14-deling en de beschrijvende waarden voor het totaaloordeel (plaats).....	43
Tabel 5.27: Variantieanalyse voor het totaaloordeel en de woonmilieus (plaats).....	43
Tabel 5.28: Hypothesen verwerpen dan wel aannemen.....	46
Tabel 6.1: Relatie tussen de variabelen en de woonmilieus.....	48
Tabel 6.2: Rangorde per leefbaarheidsaspect voor de woonmilieus.....	49

Lijst van figuren

Figuur 1.1: Leefbaarheid en de politiek in de ogen van de bevolking.....	1
Figuur 2.1: Denkmodel voor de beleving van de woonomgeving.....	9
Figuur 3.1: Conceptueel model keuze voor een woonmilieu.....	13
Figuur 3.2: De woonmilieutypologieën van het ABF.....	17
Figuur 4.1: Relatie tussen kenmerken vs. en leefbaarheid en de woonmilieu-indeling.....	21
Figuur 4.2: De overgebleven 14 gemeenten.....	25
Figuur 5.1: Scatterplot totaaloordeel en woningdichtheid (plaats).....	34
Figuur 5.2: Error bar voor de criminaliteit bij de ABF 6-deling (plaats).....	40

Hoofdstuk 1 Inleiding

De begrippen leefbaarheid en woonmilieu zijn na een jarenlange afwezigheid weer onder de aandacht gekomen. Waar leefbaarheid in vroegere jaren voornamelijk op het platteland als probleem werd gezien is er tegenwoordig ook aandacht voor de leefbaarheid in steden.

In de 19^e en het begin van de 20^e eeuw was er sprake van veel ziekten en epidemieën, waaraan wat gedaan moest worden. De leefbaarheid richtte zich dan ook op zaken als het ventileren van de leefomgeving, afvalverwerking, riolering en waterzuivering. Kortom, de woningen werden aangepast om de kans op ziekten te verkleinen. Hierdoor verbeterde de volksgezondheid in sterke mate (Leidemeijer en Van Kamp, 2003). Tegenwoordig zijn de meeste woningen van een goede kwaliteit en bevatten de belangrijkste voorzieningen. Mensen verleggen hun wensen dan ook naar de omgeving waarin ze wonen. De bewoner ziet zijn wensen en eisen graag gereflecteerd in deze leefomgeving.

Ook het begrip woonmilieu is sinds de publicatie van de 'Nota Mensen, Wensen, Wonen' (Ministerie van VROM, 2000a) weer in opkomst. In deze nota is een ambitie opgesteld met als doel het aanbod beter op de vraag naar woonmilieus en woningen aan te laten sluiten. Teneinde dit te doen is een woonmilieutypologie opgesteld om de verschillende woonmilieus van elkaar te onderscheiden en te kunnen evalueren naar welk woonmilieu vraag is en waar het aanbod van een bepaald woonmilieu te groot is (Ministerie van VROM, 2000b).

1.1 Leefbaarheid op de politieke agenda

Tegenwoordig vinden veel mensen dat de omgeving waarin ze wonen, leefbaar moet zijn. De politiek kreeg hier lucht van en zo werd de leefbaarheid weer een politiek agendapunt. Niet alleen dat, er werden zelfs partijen opgericht met leefbaarheid in de naam. Denk aan 'Leefbaar Hilversum', waaruit zelfs een landelijke partij met de naam 'Leefbaar Nederland' is voortgevloeid.

Leefbaarheid wordt vooral als middel gezien om te beslissen of het met buurten, wijken of gemeenten goed of slecht gaat (Rous, 2003). Indien het slecht gaat met een buurt, zal er wat aan gedaan moeten worden, door de politiek en de bevolking samen. Het is dan natuurlijk wel belangrijk dat beide partijen zich aan gedane beloften houden:

Figuur 1.1: Leefbaarheid en de politiek in de ogen van de bevolking (Bron: Geerts, 2000).

Ook wordt de leefbaarheid gebruikt als één van de indicatoren in het Grote Stedenbeleid (GSB) om aan te geven of het goed of slecht met de steden gaat. Dit beleid wil dat de dertig grote steden *krachtige* steden worden, dit zijn steden "die veilig zijn, en die in alle opzichten voldoen aan de – steeds hogere – eisen die bewoners, bedrijven, instellingen, bezoekers en recreanten aan een stad stellen" (Ministerie van BZK, 2005). Eén van de voorwaarden van het GSB is dat de steden elke twee jaar een leefbaarheidsmonitor van hun stad maken. Hiervoor worden enquêtes verspreid onder de inwoners van de steden, waarna de resultaten verwerkt worden tot een leefbaarheidsmonitor.

1.2 Leefbaarheid vooral subjectief

Leefbaarheid is voornamelijk een subjectief begrip. Voor elke persoon zal leefbaarheid een andere inhoud hebben. De ene persoon vindt het belangrijk dat er veel leven op straat is, terwijl de ander juist in een hele rustige buurt wil wonen. Dit bemoeilijkt de operationalisatie van het begrip. In een aantal onderzoeken wordt daarom het gemiddelde oordeel van de bewoners die in een bepaald geografisch gebied leven gebruikt. Op deze manier kan een uitspraak gedaan worden over de leefbaarheid van dat gebied (Van de Wardt en De Jong, 1997).

1.3 Woonmilieus

In dit onderzoek wordt er vooral gekeken naar de leefbaarheid in een geografisch afgebakend gebied. Er zijn in Nederland echter veel manieren om een gebied in te delen. Te denken valt aan buurten, wijken, postcodes en dergelijke. Deze geografische gebieden worden tegenwoordig veelal ingedeeld naar hun woonmilieu. Dit begrip geeft aan dat wonen meer is dan alleen de woning. Het gaat bij dit begrip ook om de omgeving waarin men woont en die het wonen beïnvloedt (Van Diepen en Arnoldus, 2003). Een woonmilieu wordt aan een wijk toegekend op basis van een viertal dimensies die in hoofdstuk drie verder behandeld zullen worden (Ekkers, 2002). Hierdoor worden de verschillen tussen de woonmilieus inzichtelijk gemaakt. Tevens wordt inzichtelijk gemaakt of de vraag en het aanbod van een bepaald type woonmilieu met elkaar overeenkomt (Relou, 2000).

1.4 Probleem

In een onderzoek van de Nationale Woningraad naar de leefbaarheid van wijken werd geconcludeerd dat de leefbaarheid in één op de zeven wijken als onvoldoende werd beschouwd. De probleemgebieden die uit dit onderzoek naar voren kwamen, waren: criminaliteit, onveiligheidsgevoelens, burenoverlast, sociale structuur en verkeersoverlast. De kwaliteit van de woning werd grotendeels als goed gezien (Camstra *et al*, 1996). Daarmee valt op te merken dat de leefbaarheidsproblematiek van het fysieke naar het sociale vlak verschoven is. Het woongedrag en de sociale verhoudingen van de bewoners treden meer op de voorgrond (Kroon, 1997).

Meer recent is de studie naar de leefbaarheid van wijken van het Ministerie van VROM (2004), waarin naar voren komt dat er leefbaarheidsproblemen zijn in de wijken die gekenmerkt worden door veel flats, bewoond door veel (jonge) allochtonen, met een beperkte participatiegraad en waar de sociale interactie beter kan. De wijken met leefbaarheidsproblemen die aan deze kenmerken voldoen, zijn voornamelijk de prioriteitswijken. Toch zijn er ook wijken buiten de steden die leefbaarheidsproblemen kennen en omgekeerd zijn er prioriteitswijken waar geen sprake is van leefbaarheidsproblemen.

Alle steden hebben te maken met zeer verschillende en uiteenlopende woonmilieus. Hierbij zijn veel verschillende ruimtelijke spreidingspatronen te zien. Daarnaast verschillen de kenmerken tussen de verschillende woonmilieus, zoals het groen, de woningdichtheid en de bereikbaarheid. Leefbaarheid wordt vaak bepaald aan de hand van de mening van bewoners over deze en andere factoren.

De verwachting in dit onderzoek is dat de woonmilieus een bepaald type mensen trekken dat graag in dat woonmilieu wil wonen en niet in een ander. Dit zou de leefbaarheid van een wijk ten goede kunnen komen. Immers de bewoners bepalen voor een groot deel of een wijk leefbaar is of niet. Toch veranderen de voorkeuren van mensen in de loop der tijd, het kan dus ook zijn dat een wijk een tijd later als onleefbaar wordt beschouwd. Een ander probleem is dat er mensen zijn die geen of niet veel keuze hebben in de locatie van hun woning. Dit kan zijn doordat zij niet genoeg inkomen hebben om in staat te zijn hun ideaalwoning te betrekken. Deze mensen wonen meestal in flats in grote steden. Deze wijken zien er veelal hetzelfde uit en behoren vaak tot eenzelfde woonmilieu.

1.5 Doel- en vraagstelling

Het doel van dit onderzoek is om te bekijken of de mate van leefbaarheid verschilt tussen de onderscheiden woonmilieus en welke woonmilieus als meest of minst leefbaar uit het onderzoek naar voren komen. Indien gesteld kan worden dat bepaalde woonmilieus significant als minder leefbaar worden beschouwd door de bewoners, kan beleidsmatig gericht gekeken worden naar de tekortkomingen van die woonmilieus om op deze manier wat aan de leefbaarheid te doen.

Met deze doelstelling in het achterhoofd worden de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

Is er een relatie tussen leefbaarheid en woonmilieus?

Indien die relatie gevonden kan worden, zijn er dan woonmilieus die als meer of minder leefbaar kunnen worden beschouwd?

En zo ja, welke woonmilieus zijn dat dan?

Er zijn bij deze hoofdvragen een aantal subvragen te onderscheiden:

- Wat is leefbaarheid en hoe wordt dit begrip geoperationaliseerd?
- Wat is een woonmilieu en welke woonmilieus worden onderscheiden?
- Zijn er, indien bepaalde woonmilieus als meer of minder leefbaar worden beschouwd, bepaalde kenmerken die dat veroorzaken?

De toetsing van deze vragen zal gebeuren aan de hand van bestaande gegevens, ook wel desk-research genoemd. De leefbaarheidsgegevens zijn afkomstig van de Lemon leefbaarheidsmonitor die is opgesteld door het RIGO (2004). De woonmilieus zijn door ABF Research verschaft.

1.6 Leeswijzer

Om de subvragen naar leefbaarheid en woonmilieu te beantwoorden zal er in eerste instantie literatuuronderzoek gedaan worden naar deze twee begrippen. Het begrip leefbaarheid komt aan bod in hoofdstuk twee en het woonmilieubegrip wordt in hoofdstuk drie besproken. In deze hoofdstukken worden de definities behandeld, evenals de schaalniveaus die onderscheiden kunnen worden voor leefbaarheid en woonmilieus. Verder zullen de kenmerken van beide begrippen behandeld worden en de operationalisatie van de begrippen. Voor de woonmilieus zullen enkele typologieën aan bod komen.

Vervolgens worden in hoofdstuk vier de beide begrippen aan elkaar gerelateerd, waarbij door middel van een conceptueel model deze relatie inzichtelijk wordt gemaakt. Tevens zullen hier enkele hypothesen geformuleerd worden. Tot slot komt in dit hoofdstuk de gebruikte aanpak aan bod, hierin zal ingegaan worden op de gebruikte dataverzameling en de manier waarop de hypothesen getoetst zullen worden aan de werkelijkheid.

In hoofdstuk vijf zullen de resultaten van de gebruikte statistische methoden besproken worden, gevolgd door de conclusies en enkele aanbevelingen in hoofdstuk zes.

Hoofdstuk 2 Leefbaarheid: een verkenning

Leefbaarheid is een begrip dat over het algemeen veel verschillende dingen kan betekenen. Het begrip kent dan ook geen eenduidige definitie. Toch wordt het gezien als iets dat eenieder in zijn of haar buurt wil hebben (Van de Wardt en De Jong, 1997). In hoofdstuk één werd al vermeld dat leefbaarheid voornamelijk wordt gebruikt als “indicator om te zien of het met wijken ‘goed’ of ‘slecht’ gaat” (Rous, 2003; pag. 294). Daarbij komt echter de vraag naar voren wat er bedoeld wordt met het ‘goed of slecht gaan’ van een wijk.

In dit hoofdstuk zal ingegaan worden op deze vragen en denkbeelden door middel van een literatuurstudie. In paragraaf één wordt ingegaan op de diverse definities die het begrip leefbaarheid kent. Paragraaf twee zal vervolgens de verschillende schaalniveaus behandelen waarop leefbaarheid onderscheiden kan worden. Paragraaf drie zal ingaan op de theoretische stromingen die trachten te verklaren waarom leefbaarheid belangrijk is. In paragraaf vier worden een aantal belangrijke indicatoren genoemd die de leefbaarheid bepalen, waarna in paragraaf vijf de operationalisatie van het begrip verduidelijkt wordt. Tot slot volgen enkele conclusies in paragraaf zes.

2.1 Definities van leefbaarheid

Zoals reeds duidelijk is geworden, bestaan er veel verschillende definities van leefbaarheid. Het begrip wordt in de literatuur dan ook veelvuldig aangeduid als een ‘containerbegrip’ (Boneschansker en Stuiver (red.), 2003; Van de Wardt en De Jong, 1997; Stegeman, 2000; Ministerie van VROM, 2003).

De letterlijke betekenis van het woord leefbaar betekent ‘geschikt om erin of mee te leven’, waarbij het antoniem onleefbaar de betekenis ‘niet uit te houden’ kent (Van Dale, 2002). Hieruit volgt dat leefbaarheid “alles voorstaat wat een mens nodig heeft om te kunnen leven” (Rous, 2003; pag. 295). In de bestuurlijke interesse echter, bestaat leefbaarheid uit de elementen die zorgen voor een goed leefklimaat. Dit betekent dat het gaat om een omgeving waar het fijn wonen is (Rous, 2003).

Leefbaarheid en de leefomgeving worden wel meer met elkaar in verband gebracht. Zo stelt ECORYS (2003) dat de leefbaarheid mede bepaald wordt door de fysieke omgeving. Een andere visie wordt gegeven door Boneschansker en Stuiver (red., 2003) die stellen dat de kwaliteit van het bestaan centraal staat en dat daarom gekeken moet worden naar de positieve en negatieve factoren die dit bestaan beïnvloeden wanneer een beeld van de leefbaarheid moet worden verschaft.

Ook Rous (2003) vindt dat leefbaarheid bepaald wordt door een set variabelen die enerzijds positief werken op de leefbaarheid (satisfiers) en anderzijds negatief (dissatisfiers). Nu is de verhouding satisfiers en dissatisfiers niet op elke locatie hetzelfde, wat resulteert in een verschillende mate van leefbaarheid op verschillende locaties.

Hortulanus (1996) geeft vijf definities van leefbaarheid variërend van een zeer op het individu gerichte definitie (“de mate waarin een individu in staat is vorm te geven aan zijn of haar eigen dagelijkse leefsituatie”) tot een wat meer technocratische definitie (“de mate waarin een gebied overeenkomstig de doelstellingen van dat gebied gebruikt wordt door de betrokken actoren”). Aan beide definities kleven voor- en nadelen. Zo wordt in de eerste definitie het individu zodanig vooropgezet dat het moeilijk wordt uitspraken te doen over een wijk. Dit is wel het geval bij de tweede definitie. Het nadeel van deze definitie echter, is dat het oordeel van de bewoners over de leefbaarheid er niet meer toe doet (Van de Wardt en De Jong, 1997). Dit zou betekenen dat het beter is een definitie te gebruiken die rekening houdt met de mening van de bewoners en daarbij uitspraken tracht te doen over een wijk. Daarom noemt Hortulanus (1996) nog drie andere definities die daartussenin liggen:

- “De mate waarin individuele bewoners tevreden zijn met hun eigen woonsituatie.”
- “Vrij van extreme overlast, criminaliteit, verpaupering, zonder te grote tegenstellingen in leef- en woonstijlen en zonder extreme vormen van maatschappelijke achterstand.”
- “Een sociaal-ruimtelijke eenheid met een goede woningvoorraad, toegankelijke en bruikbare voorzieningen en goede sociale verhoudingen.”

Uit de voorgaande definities komt naar voren dat zowel de objectieve kenmerken van de omgeving als de waardering van de individuen over deze kenmerken bijdragen aan de leefbaarheid. Hierin schuilt echter een moeilijkheid. Ieder individu stelt zijn eigen eisen aan de woonomgeving en zal op basis daarvan zijn omgeving waarderen (Stegeman, 2000). Dit leidt tot verschillende visies op de buurt.

Verder veranderen de eisen die de mensen aan hun leefomgeving stellen voortdurend. Hierdoor is het mogelijk dat een situatie op een bepaald moment als leefbaar wordt beschouwd, terwijl diezelfde persoon de situatie op een ander moment niet meer leefbaar vindt (Stegeman, 2000). Bijvoorbeeld een alleenstaande vrouw die in de stad woont in een flat op vierhoog: indien zij kinderen krijgt, kan het zijn dat zij deze situatie niet meer leefbaar vindt, omdat ze een tuin wil voor de kinderen om in te spelen.

Het feit dat leefbaarheid verschilt tussen personen en plekken wordt ook beschreven in de publicatie 'Leefbaarheid van wijken' (Ministerie van VROM, 2004). In dit onderzoek wordt ervan uitgegaan dat de waardering van de objectieve factoren van de woonomgeving het totaaloordeel van bewoners over hun leefomgeving bepaalt.

Wat duidelijk wordt uit het bovenstaande verhaal is dat leefbaarheid een combinatie is van subjectieve en objectieve aspecten. Dit betekent ook dat wanneer gekeken wordt naar slechts subjectieve of slechts objectieve aspecten, er een vertekend beeld ontstaat van de leefbaarheid (Leidelsemeijer en Van Kamp, 2003).

Leidelsemeijer en Van Kamp (2003) sommen een aantal theorieën en conceptuele modellen die in de literatuur zijn uitgewerkt. Wat opvalt is dat in deze theorieën leefbaarheid wordt gemeten óf vanuit het oogpunt van de bewoners óf door middel van een objectieve meting van de omgevingskenmerken. Dit leidt tot een vertekend beeld, zoals eerder reeds is aangegeven. Het is daarom zaak om naast de materiële omgeving van de buurt ook de sociale samenhang in de buurt en de mening van de bewoners over de materiële omgeving mee te nemen in de leefbaarheidsmeting.

De problematiek rond het begrip heeft tot resultaat dat het niet eenvoudig is een universele definitie van leefbaarheid te geven. Hierdoor wordt het een lastig begrip om te gebruiken in onderzoek en beleidsvorming. Het kan echter ook gebruikt worden als een begrip om de uiteenlopende 'smaken' van de mensen te tonen.

Ook Leidelsemeijer en Pinkster (2004) erkennen dat het een onmogelijke taak is een universele definitie van leefbaarheid te geven en stellen dat binnen een duidelijke context en op een zeker moment goed kan worden vastgesteld welke elementen van invloed zijn op de waardering van de woonomgeving door de actoren. Tevens is de keuze van de uiteindelijke definitie voor een groot deel afhankelijk van het soort onderzoek.

Deze scriptie richt zich op de leefbaarheid zoals die door bewoners ervaren wordt in de wijk. Daarom zal de leefbaarheid subjectief gemeten worden. In het volgende hoofdstuk wordt duidelijk dat woonmilieus vooral op basis van objectieve factoren getypeerd worden. Daarom is de verwachting dat bepaalde woonmilieus een samenhang van kenmerken kennen die door bewoners als 'onleefbaar' worden ervaren. Hieruit komt naar voren dat leefbaarheid subjectief is in dit onderzoek.

De definitie van leefbaarheid voor dit onderzoek is samengesteld uit de definities die door Hortulanus (1996) zijn gegeven en luidt als volgt:

Leefbaarheid is de mate waarin individuele bewoners tevreden zijn met hun eigen woonsituatie. Hierbij gaat het met name om zaken als overlast, criminaliteit, voorzieningen en sociale verhoudingen.

2.2 Schaalniveaus

Bij het meten van de leefbaarheid spelen verschillende schaalniveaus mee. Zo zijn er voorzieningen die van stedelijk belang of zelfs regionaal belang zijn. Een verandering op één schaalniveau kan leiden tot een verandering in de leefbaarheid op een ander schaalniveau (Van de Wardt en De Jong, 1997). Zo is uit de studie 'Leefbaarheid van wijken' van het Ministerie van VROM (2004) duidelijk geworden dat de tevredenheid met de woning voor een deel de leefbaarheid bepaalt. Indien men ontevreden is over de woning, zal er sneller een relatief negatief oordeel gegeven worden aan de feitelijke leefbaarheid van de wijk. Als nu de woning verbeterd zou worden, zou de ervaren leefbaarheid van de

wijk zich weer voegen naar de feitelijke leefbaarheid. Het is dan ook van belang dat wanneer ingegrepen wordt op een bepaald schaalniveau, er rekening gehouden wordt met de leefbaarheid op een ander (hoger of lager) schaalniveau.

De schaalniveaus zoals die door Van de Wardt en De Jong (1997) zijn onderscheiden, zijn:

1. *Het individu;*
Het persoonlijke referentiekader, de individuele voorkeuren en de eigenschappen van het huishouden zijn van invloed op het gebruik van en de oordelen over de omgeving alsmede op de mogelijkheden op de woningmarkt.
2. *De woning;*
De woning is in hoge mate bepalend voor de vraag of men prettig woont.
3. *De directe woonomgeving;*
Men wordt dagelijks met de directe woonomgeving geconfronteerd en kan zich er niet voor afschermen.
4. *De buurt en de wijk;*
De voorzieningen in de buurt en de wijk zijn van belang, aan buurten kan een bepaalde reputatie kleven die de beeldvorming in positieve of negatieve zin kan beïnvloeden. Daarnaast is de locatie van de buurt ten opzichte van het centrum van belang.
5. *De stad.*
Door de aanwezigheid van grootschalige voorzieningen is de stad van belang. Verder is de stad van belang omdat het gemeentelijke beleid op veel punten bepalend is voor de gang van zaken op een lager schaalniveau. Daarnaast is de stedelijke woningmarkt van belang omdat deze in hoge mate bepalend is voor migratiestromen tussen wijken. Zo kan de oplevering van een nieuwbouwwijk gepaard gaan met leegstand en leefbaarheidsproblemen in oudere wijken.

Op al deze schaalniveaus kan leefbaarheid gemeten worden. Dit wordt echter meestal op wijkniveau gedaan (Camstra *et al*, 1996; Verweij en Goezinne, 1996). Op dit schaalniveau is het mogelijk om de ervaringen van de bewoners te koppelen aan het statistische materiaal van het CBS. Dit statistische materiaal is op een lager niveau dan buurtniveau meestal niet beschikbaar. Op een hoger niveau is het niet meer verantwoord de subjectieve ervaringen te aggregeren. De tweede reden voor de keuze van de wijk als meetniveau is veelal dat de omvang van het meten van leefbaarheid op een lager schaalniveau te groot wordt (Camstra *et al*, 1996; Verweij en Goezinne, 1996).

Tot nu toe wordt veelal een onderscheid gemaakt in buurt en wijk. Maar wat is nu het verschil tussen deze twee schaalniveaus. Een wijk wordt door Van Dale (2002) gedefinieerd als een “gedeelte van een stad of dorp dat ruimtelijk min of meer een afgesloten geheel vormt.” Een buurt is volgens de Van Dale (2002) dan een “deel van een wijk, stad of dorp met een zekere mate van sociale integratie van de bewoners.” Hieruit kan afgeleid worden dat een buurt over het algemeen een lager schaalniveau is dan een wijk. Bovendien is er tussen de bewoners meer contact in een buurt dan in een wijk.

Deze scriptie zal zich waar mogelijk richten op het buurtniveau. Indien er niet voldoende gegevens beschikbaar zijn op buurtniveau voor bepaalde gemeenten, zal overgestapt worden op het wijkniveau.

2.3 Theoretische stromingen

Deze paragraaf behandelt de theoretische stromingen die trachten te verklaren waarom leefbaarheid belangrijk is voor de bewoners van een buurt of wijk. Daarnaast worden er een drietal theorieën behandeld die gebruikt kunnen worden bij de vraag welke ontwikkeling buurten doormaken (Hortulanus, 1996).

De drie theorieën die Hortulanus (1995) geeft om de ontwikkeling van buurten in kaart te brengen zijn de ‘Quality-of-life’-benadering, de ‘Community’-benadering en de ‘Reputatie’-benadering. Een benadering is in dit verband een theorie die de nadruk legt op een verschillend aspect van leefbaarheid en daarmee een verschillende definitie van de buurt en de individuele bewoner (Hortulanus, 1996). In de ‘Quality-of-life’-benadering wordt de nadruk gelegd op de materiële omgeving van de buurt, waarbij de bewoner wordt gezien als de consument. De ‘Community’-benadering richt zich op de sociale samenhang van de buurt, waarbij de bewoner een lid is van de gemeenschap. De ‘Reputatie’-benadering tenslotte kijkt naar het totale beeld dat een buurt oproept, niet alleen bij de bewoners van de buurt zelf, maar ook vanuit andere gemeenschappen. De bewoner is in deze benadering een persoon die

zijn maatschappelijke positie uitdrukt in zijn woonsituatie. De kenmerken van de verschillende benaderingen zijn samengevat in tabel 2.1:

	Quality of life	Community	Reputatie
Buurtdefinitie	Buurt is een optelsom van betekenisvolle en waardevolle activiteiten.	Buurt is een gemeenschap van mensen; een leefeenheid met sociale relaties, solidariteit, gebruik van voorzieningen en binding.	Buurt is een afspiegeling van en symbool voor de maatschappelijke positie, voorkeuren en levensstijl.
Centrale kenmerken van het leefklimaat	Leefklimaat is gebaat bij goede woningkwaliteit, voorzieningen, bij goed gebruik, onderhoud en beheer.	Leefklimaat is in toenemende mate gebaat bij gelijkgerichte opvattingen en 'vanzelfsprekend' woongedrag.	Leefklimaat is gebaat bij fysieke en sociale kenmerken, waarmee men geassocieerd wil worden en die vertrouwen wekken voor de toekomst.
Typering van de bewoner	Bewoner wordt gezien als consument.	Bewoner wordt gezien als lid van een gemeenschap.	Bewoner wordt gezien als iemand die zijn maatschappelijke positie uitdrukt in zijn woonsituatie.

Tabel 2.1: Drie benaderingen van het leefklimaat van de buurt (Bron: Hortulanus, 1996).

Er zijn ook enkele theorieën die trachten te verklaren waarom een leefbare omgeving van belang is. Zo vinden Leidelmeijer en Van Kamp (2003) dat de relatie tussen mens en omgeving centraal moet staan in de gekozen theorie, omdat het oordeel over de kwaliteit van de leefomgeving, en dus de leefbaarheid, hier ontstaat. De behoeftehiërarchie van Maslow voldoet aan dit criterium en geeft daarnaast een gradatie aan in de kwaliteit. De theorie van Maslow geeft een rangorde aan de behoeften van de mens. De laagste trap in de rangorde wordt ingenomen door de fysiologische behoeften, die zich richten op overleven. De volgende laag in de hiërarchie bevat de elementen van veiligheid. Daarna volgt de tree van sociale behoeften. Tot slot is er de laag van zelfverwezenlijking, het bereiken van je bestemming (Driessen en Beereboom, 1983; Leidelmeijer en Van Kamp, 2003).

2.4 De indicatoren van leefbaarheid

In deze paragraaf zullen de diverse indicatoren besproken worden die door verscheidene studies zijn genoemd. Indicatoren worden omschreven als 'meetbare objectieve kenmerken' (Van de Wardt en De Jong, 1997). Van de Wardt en De Jong (1997) stellen daarom dat wanneer indicatoren nauw samenhangen met leefbaarheid, de scores van deze indicatoren gebruikt kunnen worden in plaats van een veldonderzoek, om op deze manier een beeld van de leefbaarheid te krijgen. In dit onderzoek wordt echter voornamelijk gekeken naar de mening van bewoners over de leefbaarheid van hun buurt of wijk. Daarom zullen de kenmerken subjectief gemeten worden. Dit wordt gedaan door te vragen naar de mening van de bewoner voor elk onderdeel.

Als gekeken wordt naar gemeenschappelijke elementen binnen de definities, zijn het de woonsituatie en woonomgeving van mensen die sowieso tot de kenmerken van leefbaarheid behoren. Daarnaast worden de fysieke kwaliteit, de sociale kenmerken en de veiligheid van de woonomgeving in veel definities genoemd (De Hart *et al*, 2002). Ook bij Hortulanus (1996) komen deze kenmerken naar voren. Hij merkt op dat leefbaarheid vooral het wonen zonder onveiligheid en overlast betekent, maar ook het je thuis voelen in een mooie woonomgeving.

Tabel 2.2 geeft de belangrijkste kenmerken en hun omschrijving weer die in de literatuur gevonden zijn. Elk kenmerk kan zowel objectief als subjectief gemeten worden. De keuze voor het objectief of subjectief meten van de kenmerken is afhankelijk van de onderzoeksvraag. Toch is leefbaarheid een begrip dat voornamelijk subjectief gemeten wordt.

Kenmerk	Omschrijving
Kwaliteit van de eigen woning	Voldoet de eigen woning aan de eisen van de bewoner en verkeert de woning in goede staat.
Criminaliteit	De mate van criminaliteit in de buurt (inbraak, beroving, diefstal e.d.).
(On)veiligheidsgevoel	Het gevoel van onveiligheid overdag en 's avonds.
Overlast van personen	Overlast van omwonenden en groepen jongeren.
Geluidsoverlast	De mate van geluid dat niet door de bewoner zelf wordt geproduceerd.
Stank	De mate van stank.
Verkeersoverlast	De hoeveelheid verkeer en de hinder die ervan ondervonden wordt.
Vuil	De vervuiling van de buurt.
Mate van verpaupering	De mate van graffiti en vernieling in de buurt.
Ongewenste activiteiten	De overlast die wordt ervaren door horeca en evenementen.
Woonomgeving	Dit is de directe omgeving van de woning.
Voorzieningen voor dagelijks gebruik	Zijn er voldoende voorzieningen en zijn ze toegankelijk en bereikbaar.
Speelvoorzieningen	Zijn er voldoende voorzieningen en zijn ze toegankelijk en bereikbaar.
Groenvoorzieningen	Zijn er voldoende voorzieningen en zijn ze mooi, toegankelijk en bereikbaar.
Basisonderwijs	Zijn er voldoende voorzieningen en zijn ze toegankelijk en bereikbaar.
Sociale kenmerken	De omgang en onderlinge betrokkenheid tussen de wijkbewoners, de betrokkenheid van de bewoners bij de wijk en de aanwezigheid van sociale controle.
Woningvoorraad	Variatie in de woningen met betrekking tot eigendom, prijsklasse en type.
Bebouwingsdichtheid	De hoeveelheid woonadressen op een vierkante meter.

Tabel 2.2: De belangrijkste indicatoren met hun omschrijving (Bronnen: Goezinne en Verweij, 1997; Driessen en Beereboom, 1983; Kroon, 1997; Relou, 2000; Van de Wardt en De Jong, 1997; Camstra et al, 1996; Ministerie van VROM, 2003; Ministerie van VROM, 2004).

Niet alle indicatoren zijn van belang in alle buurten of te allen tijde, dit kan verschillen naar tijd, cultuur, plaats en sociale groep. Het is dus zaak vooraf duidelijk vast te stellen welke aspecten van leefbaarheid in het onderzoek een rol spelen. Ook is voor elke onderzoek het gewicht dat de indicatoren dragen niet altijd hetzelfde. Het kan zijn dat bepaalde kenmerken in het ene gebied belangrijker zijn dan in een ander gebied. Het is echter wel gebleken dat er kenmerken zijn die altijd van belang zijn. Leidelmeijer en Pinkster (2004) noemen als voorbeelden de bebauwingsdichtheid en de afstand tot groenvoorzieningen.

Verder maakt het Ministerie van VROM (2004) in hun studie 'Leefbaarheid van wijken' de opmerking dat de mate van gehechtheid aan een gebied het oordeel over dat gebied kleurt. De conclusie hierbij is dat de leefbaarheid in een wijk de kans op het gehecht raken aan deze wijk, beïnvloedt. Daarnaast is het zo dat wanneer iemand gehecht is aan de wijk, deze persoon de wijk positiever beoordeelt dan wanneer hij niet gehecht is aan de wijk. Hierbij is echter de opmerking geplaatst dat het wellicht zo is dat doordat de buurt minder leefbaar is, de bewoners minder gehecht zijn aan de wijk. Toch wordt geconcludeerd dat wanneer iemand gehecht is aan de wijk "de wijk – onafhankelijk van de feitelijke leefbaarheid – positiever wordt beoordeeld dan wanneer men er niet aan is gehecht" (Ministerie van VROM, 2004; pag. 53).

Niet alleen de gehechtheid beïnvloedt de leefbaarheid. Ook de tevredenheid met de woning, die eerder is genoemd, bepaalt voor een deel de leefbaarheid. Hierbij is gebleken dat een negatief oordeel over de woning, een relatief negatief oordeel over de leefbaarheid ten opzichte van de feitelijke leefbaarheid oplevert. Omgekeerd is het echter zo dat pas bij een oordeel van 'zeer tevreden' over de woning, de leefbaarheid relatief positief wordt gezien (Ministerie van VROM, 2004).

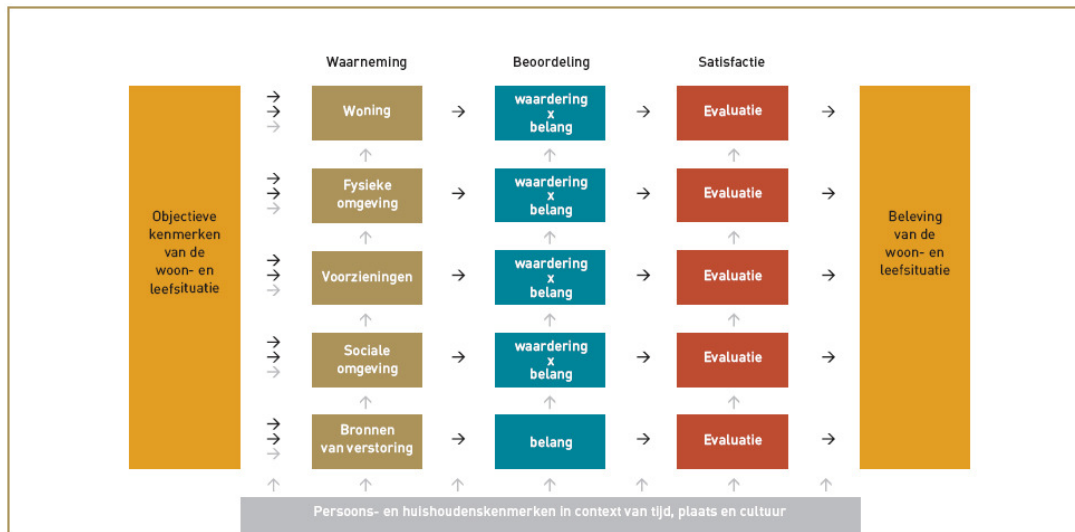
2.5 Operationalisatie

Nu duidelijk is geworden welke indicatoren meespelen in de beeldvorming van leefbaarheid, zal worden ingegaan op de vraag hoe leefbaarheid wordt geoperationaliseerd.

In de studie 'Leefbaarheid van wijken' van het Ministerie van VROM (2004) wordt gebruik gemaakt van objectieve factoren die gekozen zijn door de mensen die in een bepaalde wijk wonen. Op deze manier wordt een subjectieve keuze gemaakt van de objectieve kenmerken en worden die factoren

meegenomen die de mensen zelf belangrijk vinden. Deze kenmerken worden vervolgens samengebracht tot één leefbaarheidsscore voor de wijk.

Een kanttekening bij deze manier is dat het oordeel over de woonomgeving voor verschillende mensen op een verschillende manier tot stand komt. Het model in figuur 2.1 werd door het Ministerie van VROM (2004) gehanteerd voor de beeldvorming voor de beoordeling van de kwaliteit van de leefomgeving.

Figuur 2.1: Denkmodel voor de beleving van de woonomgeving (Bron: Ministerie van VROM, 2004).

In het model dat door het Ministerie van VROM (2004) wordt gebruikt, worden de leefbaarheidsaspecten onderverdeeld in kenmerken die altijd van invloed zijn op de leefbaarheid (de hoofdeffecten), kenmerken die in bepaalde omstandigheden van invloed zijn (interactie-effecten) en de uitzonderings-situaties (de tweede-orde interacties).

Voor het GSB is een monitor ontwikkeld die de maatschappelijke ontwikkelingen voor de negen doelstellingen in beeld brengen. Eén van de onderdelen van deze monitor is de leefbaarheidsthermometer. Er werd erkend dat leefbaarheid verschillende dimensies kent en dat een bevolkingsenquête noodzakelijk was om het leefbaarheidsprobleem goed te kunnen operationaliseren (Goezinne en Verweij, 1997). Hiervoor diende de leefbaarheidsthermometer, met als functie het inzicht bieden in de situatie van wijken op de punten van overlast, onveiligheid en kwaliteit van de woonomgeving. Naast de leefbaarheidsthermometer die voornamelijk de subjectieve oordelen van de bewoners verwerkt, wordt ook gekeken naar objectieve factoren, zoals de verkeersveiligheid en het gemiddelde inkomen.

Een andere manier om de leefbaarheid te operationaliseren wordt door Van de Wardt en De Jong (1997) voorgesteld. Zij vinden dat de leefbaarheid van een locatie afhankelijk is van meerdere factoren, en stellen daarom een meerdimensionale benadering voor om leefbaarheid te meten. Op deze manier ontstaat een leefbaarheidsprofiel per buurt. Hiermee kan een genuanceerd beeld van de wijk gegeven worden, het is echter wel zo dat een vergelijking tussen buurten bemoeilijkt wordt.

Ook het RIGO (2004) heeft een leefbaarheidsmonitor opgesteld, de Lemon leefbaarheidsmonitor. Deze methode maakt gebruik van enquêtes die onder een aselekt getrokken steekproef van de bewoners worden verspreid. Er wordt eenvoudigweg gevraagd om rapportcijfers te geven voor het totaaloordeel van leefbaarheid en aan verschillende aspecten van de leefbaarheid. Hierbij kan het zijn dat voor een gemeente op verzoek bepaalde aspecten nader worden onderzocht. Aan het meten van beleving kleven wel enkele voor- en nadelen. Zo kan het zijn dat de beleving niet overeenkomt met de feitelijke situatie (RIGO, 1995). Een ander nadeel is dat beleving een individuele zaak is, maar gemeten wordt op groepsniveau. Hierdoor kunnen groeps- en omgevingskenmerken verstoring werken (Rous, 2003). Het voordeel is dat nu duidelijk wordt gemaakt wat bewoners belangrijk vinden in hun omgeving.

2.6 Conclusie

Concluderend kan gesteld worden dat de leefbaarheid afhankelijk is van de elementen die zorgen voor een goed leefklimaat. Hierbij is de kwaliteit van de leefomgeving van groot belang. Daarbij valt te denken aan indicatoren als hoeveelheid voorzieningen, de kwaliteit van de woning, de sociale structuur in de buurt, de mate van overlast en de veiligheid zoals die ervaren wordt.

Duidelijk is geworden dat zowel objectieve als subjectieve factoren meespelen in het meten van leefbaarheid. Hierbij is de moeilijkheid dat elk individu andere eisen stelt aan zijn omgeving, waardoor elk individu een ander idee heeft van wat leefbaar is. Dit betekent dat leefbaarheid een zeer breed begrip kan zijn dat voor elk individu wat anders inhoudt. Daardoor is het echter wel zo dat het een lastig te definiëren begrip is. Om misverstanden te voorkomen in een beleidsproces of onderzoek is het verstandig van tevoren een eenduidige definitie op te stellen van het begrip.

Een andere moeilijkheid schuilt in het feit dat de eisen die individuen stellen aan hun leefomgeving voortdurend veranderen. Hierdoor kan een bepaalde wijk in een bepaalde periode als zeer leefbaar worden beschouwd en een aantal jaar later, door bijvoorbeeld veranderde omstandigheden, als onleefbaar. Dit kan komen doordat de gezinssamenstelling dusdanig is veranderd dat de nieuwe bijpassende eisen die gesteld worden aan de woonomgeving niet voldoen aan de huidige omgeving. Daarom is het belangrijk van tevoren vast te stellen welke elementen van invloed zijn op de waardering van de woonomgeving, op welk schaalniveau en in welke periode het onderzoek plaats zal vinden.

Uit de literatuur blijkt dat het wijkniveau meestal als schaalniveau wordt genomen om de leefbaarheid te meten. Op een hoger schaalniveau worden de onderzoeksresultaten al gauw onbetrouwbaar vanwege de hoge mate van aggregatie en op een lager niveau is er te veel informatie om in een onderzoek te kunnen verwerken. Verder zijn op wijkniveau veel gegevens aanwezig die de leefbaarheid mede bepalen.

Een belangrijke opmerking die geplaatst moet worden is dat de tevredenheid over de woning en de mate van gehechtheid aan de buurt de perceptie van de leefbaarheid, ten opzichte van de feitelijke leefbaarheid van de wijk, in hoge mate beïnvloeden. Dit zou mogelijk de resultaten van het onderzoek kunnen beïnvloeden en daar moet dan ook rekening mee gehouden worden.

De operationalisatie van de objectieve kenmerken gebeurt over het algemeen door de scores van de objectieve kenmerken een gewicht mee te geven en die op te tellen. De subjectieve kenmerken worden veelal gemeten met behulp van enquêtes die steekproefsgewijs onder de bevolking worden verspreid.

Of het met een buurt goed of slecht gaat is dan ook in grote mate afhankelijk van de gekozen set van indicatoren en of gekeken wordt naar objectieve of subjectieve factoren of mogelijk allebei. Daarnaast kan het zo zijn dat een buurt nu als leefbaar wordt beschouwd en over twee jaar niet meer.

Voor dit onderzoek is leefbaarheid gedefinieerd als: *de mate waarin individuele bewoners tevreden zijn met hun eigen woonsituatie. Hierbij gaat het met name om zaken als overlast, criminaliteit, voorzieningen en sociale verhoudingen.*

Uit deze definitie komt naar voren dat het voornamelijk de beleving van de woonomgeving is die gemeten wordt. Daarbij moet opgemerkt worden dat de beleving en de feitelijke situatie niet altijd overeenkomen.

Het schaalniveau waarop dit onderzoek zich richt is (waar mogelijk) het buurtniveau. Indien er niet voldoende gegevens beschikbaar zijn op buurtniveau voor bepaalde gemeenten, zal overgestapt worden op het wijkniveau.

Hoofdstuk 3 Woonmilieus

Veel geografische gebieden worden tegenwoordig ingedeeld naar woonmilieus. Het doel van deze indeling is tweeledig. Ten eerste is het bedoeld om informatie te kunnen geven over woonmilieus en de kenmerken die bepalend zijn voor de woonmilieus. Ten tweede wordt geprobeerd op deze manier inzicht te verkrijgen in de kwaliteit van de woonmilieus (Poppe, 2004).

In de literatuur zijn veel verschillende typologieën van woonmilieus te vinden. Maar wat is een woonmilieu nu eigenlijk? En hoe komen ze tot een dergelijke typologie? In paragraaf één van dit hoofdstuk zullen de definities van een woonmilieu behandeld worden. Vervolgens wordt in paragraaf twee besproken op basis van welke aspecten individuen een keuze maken voor een bepaald woonmilieu. In de volgende paragraaf worden de schaalniveaus waarop een typologie gebaseerd kan worden behandeld. Daarna worden in paragraaf vier de indicatoren die van belang zijn voor een indeling in woonmilieus besproken, gevolgd door de operationalisatie in paragraaf vijf. Een aantal typologieën worden besproken in paragraaf zes, waarbij de binnenstad als afwijkend woonmilieu in paragraaf zeven behandeld wordt. Tot slot volgen enkele conclusies in paragraaf acht.

3.1 Definities van woonmilieu

Net als voor leefbaarheid zijn er veel verschillende definities voor het begrip woonmilieu in omloop. In het dagelijks gebruik wordt onder dit begrip de woning en de directe woonomgeving verstaan. In de literatuur wordt het begrip veelal op eenzelfde manier omschreven. Ketelaar (1994, pag. 18) stelt dat in de literatuur de “totale ruimte waarin menselijke activiteiten plaatsvinden, tot het woonmilieu worden gerekend.” Zo omschrijven Jansen-Verbeke en Ekkers (1979, pag. 7; In: Ketelaar, 1994) het woonmilieu als “de ruimtelijke omgeving waarin zich het dagelijks leven van wonen, werken en recreëren afspeelt.”

Ook door AB-onderzoek (1994) wordt een definitie voor het woonmilieu gegeven. Zij stellen dat het woonmilieu de kenmerken van de woning en woonomgeving omvat, waarbij de woonomgeving de omgeving is waarin het dagelijkse leven zich afspeelt. Dit dagelijkse leven wordt dan gezien als het naar school gaan van kinderen, winkelen en andere activiteiten en het onderhouden van de sociale contacten. Dit zou betekenen dat het woonmilieu voor eenieder een andere reikwijdte kan hebben. In hun onderzoek wordt een woonmilieu dan ook omschreven als “het geheel van in een gebied geldende externe condities die op de vestiging en het wonen van de huishoudens in dit gebied van invloed zijn” (AB-onderzoek, 1994; pag. 7).

Van Diepen en Arnoldus (2003) stellen dat het begrip aangeeft dat wonen meer is dan alleen de woning. Het gaat bij dit begrip ook om de omgeving waarin men woont en die het wonen beïnvloedt. Zo wordt ook wel gezegd dat het woonmilieu de ruimtelijke setting is “dat het geheel vormt van de eigenschappen van de omgeving – zowel aspecten van de woningvoorraad als van de (woon)omgeving, zowel in fysieke, sociale en geografische zin – die in verband staan met wonen” (Van Diepen en Arnoldus, 2003; pag. 10).

Ook in de definitie die de ‘Nota Mensen, Wensen, Wonen’ (Ministerie van VROM, 2000a) geeft, komt de woonomgeving voor. Hier wordt het woonmilieu omschreven als “de omgeving waar de woning staat” (Ministerie van VROM, 2000a; pag. 46).

Wat duidelijk naar voren komt uit de verschillende definities is dat het niet alleen om de kenmerken van de woning gaat maar ook om het ruimtelijke niveau daarboven, de woonomgeving. Het woonmilieu wordt dan ook gezien als een geografische eenheid. Het is daarom voor de operationalisatie van het begrip van belang een duidelijke gebiedsafbakening te geven.

Het nadeel van bovenstaande definities is dat enkel de *wat?*-vraag (welke producten zijn er) beantwoord wordt. Er wordt geen rekening gehouden met *wie* de bewoners zijn of met de locatie van de woning en het woonmilieu (de *waar?*-vraag), zeker met betrekking tot de ligging ten opzichte van de voorzieningen en werk (Smulders, 2001). Daarom wordt het woonmilieubegrip ook wel omschreven als een samengestelde eenheid van verschillende componenten.

De Leeuw-Hartog (1988; In: Ketelaar, 1994) onderscheidt bijvoorbeeld de componenten: sociale kenmerken, functionele kenmerken, fysieke kenmerken en 'leefklimaat' kenmerken. De sociale kenmerken bestaan uit de huishoudensamenstelling, de mate van heterogeniteit en stabiliteit, het sociale klimaat en de sociaal-economische opbouw. De functionele kenmerken omvatten de aanwezigheid van en afstand tot verschillende voorzieningen. De fysieke kenmerken verwijzen naar de kenmerken van de woningen, de stedenbouwkundige aspecten, de soort en kwaliteit van de openbare ruimte, de wijze van ontsluiting en aspecten die de overzichtelijkheid, herkenbaarheid en mono- of multifunctionaliteit uitdrukken. De leefklimaat kenmerken tot slot hebben betrekking op aspecten als verpaupering, criminaliteit, woongedrag, verkeershinder, etc. Ook de subjectieve kenmerken als imago, identiteit en symbolische betekenis vallen onder de leefklimaat kenmerken. Het onderscheid in woonmilieus wordt vervolgens bepaald door de verschillende karakteristieken van de componenten (Ketelaar, 1994).

Smulders (2001) heeft deze componenten overgenomen in zijn onderzoek. Hierin zijn echter de 'leefklimaat' kenmerken vervangen door de noemer symbolische component, waaronder ook status en identiteit van de wijk vallen. Ook Schuiling (2003) heeft deze componenten overgenomen waarbij de 'leefklimaat' kenmerken vervangen zijn door de intuïtieve componenten. Hij omschrijft het woonmilieu dan als een "karakterisering van het wonen aan de hand van fysieke, functionele, sociale en intuïtieve componenten" (Schuiling, 2003; pag. 24).

De fysieke en functionele componenten kunnen ook wel omschreven worden als een objectieve component, net zoals de sociale component in combinatie met de 'leefklimaat' component overeenkomt met de subjectieve component. Deze beide componenten werden ook al onderscheiden bij het begrip leefbaarheid. Een omschrijving van deze componenten wordt gegeven door Bertholet (1992), die de objectieve component ziet als het ruimtelijk-fysieke kader waarbinnen mensen leven, deze component wordt dan ook vormgegeven door het geheel van inrichtingskenmerken. De subjectieve component is omschreven als de ruimte die door een bepaalde groep mensen als eenheid wordt waargenomen, hierbij spelen naast de fysieke kenmerken ook de sociale en gevoelsmatige aspecten een rol.

Ook Bolster (2003) typeert een gebied op basis van de fysieke en sociale omgevingskenmerken, naast de woningkenmerken. Hierbij geeft hij aan dat deze omgevingskenmerken de woonvoorkeuren van de bewoners of toekomstige bewoners in sterke mate beïnvloeden. In de volgende paragraaf zal ingegaan worden op de kenmerken die de keuze van mensen voor een specifiek woonmilieu bepalen.

In dit onderzoek zal gebruik gemaakt worden van de woonmilieu-indeling van ABF Research, daarom zal de definitie van woonmilieus zich richten op het woonmilieu zoals dat door ABF Research wordt omschreven. In dit geval is dat de definitie die door het Ministerie van VROM gehanteerd wordt: *de omgeving waar de woning staat*.

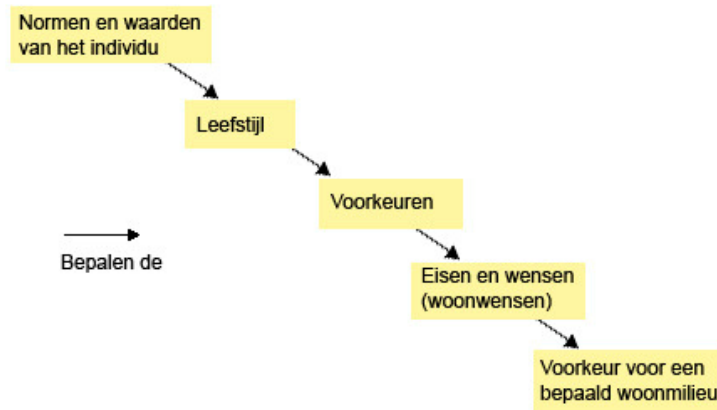
3.2 Keuze van een woonmilieu

In hoofdstuk één werd gesteld dat de verwachting is dat woonmilieus een bepaald type mensen trekken dat graag in dat woonmilieu wil wonen, en dat dit de leefbaarheid ten goede zou komen. Dat bepaalde mensen wonen in een bepaald woonmilieu, hangt af van de keuze die ze maken voor een woning en woonomgeving. Deze keuze is vaak afhankelijk van bepaalde eisen die mensen stellen aan hun woning én aan hun woonomgeving. In deze paragraaf zal ingegaan worden op deze zaken.

Eén van de belangrijkste aspecten van wonen is het gevoel ergens thuis te zijn. Daarom is de beleving van mensen een belangrijke factor voor het besluit ergens te gaan of blijven wonen (Buys, 2001). Elke persoon stelt zijn eigen eisen en wensen aan het wonen. Dit leidt tot een individuele woonwens. Deze woonwens wordt voor een groot deel bepaald door de leefstijl van het individu, de persoonlijke manier van leven, waardoor de individuele voorkeuren bepaald worden (Koppert, 2004). De leefstijl wordt op haar beurt bepaald door de normen en waarden van het individu (Bolster, 2003).

Nu is het zo dat mensen met overeenkomende leefstijlen voor een deel ook dezelfde voorkeuren hebben als het gaat om wonen (Bolster, 2003). De verwachting is dan ook dat zij in hoge mate dezelfde woonmilieus betrekken. Het woonmilieu is dan een collectief woonmilieu waarin de individuen met hun overeenkomende woonwensen bij elkaar leven (Koppert, 2004).

Schematisch is het bovenstaande samen te vatten als (zie figuur 3.1):

Figuur 3.1: Conceptueel model keuze voor een woonmilieu.

Er zijn echter twee soorten woonwensen te onderscheiden, woonwensen van het subjectieve ideaalbeeld en woonwensen van het aspiratiebeeld (Priemus, 1984). Het subjectieve ideaalbeeld heeft betrekking op de ideale woonomstandigheden, ongeacht wat voor het individu mogelijk is qua inkomen en prijs. Bij het aspiratiebeeld worden deze wensen afgestemd op de realiteit, waarmee rekening gehouden wordt met de prijzen, het woningaanbod en het inkomen van de woonconsument (Koppert, 2004). Over het algemeen is de woonconsument tevreden als hij de woonwensen van het aspiratiebeeld heeft kunnen bereiken. Dit wordt in de economische theorie ook wel nutsmaximalisatie genoemd. Hierbij stelt de consument zijn pakket consumptiegoederen zodanig samen dat “zijn behoeftenbevrediging maximaal is” (Eijgelshoven *et al*, 2000; pag. 18).

Indien de woonwensen van het aspiratiebeeld niet bereikt zijn, is er een discrepantie tussen deze woonwensen en de feitelijke woonsituatie. Er zijn een aantal manieren waarop deze discrepantie kan worden opgelost. In eerste instantie kan de woning aangepast worden. Indien deze aanpassing de discrepantie niet voldoende oplost, wordt als alternatieve oplossing gedacht aan het verhuizen naar een woning die beter past bij het aspiratiebeeld. Als er (bijna) geen mogelijkheden zijn om de leefsituatie te veranderen is een derde mogelijkheid het aanpassen van het aspiratiebeeld (Priemus, 1984; Koppert, 2004; Bertholet, 1992; Tazelaar, 1985). Deze laatste oplossing zal sneller voorkomen als het minder gaat om tekorten aan basisvoorzieningen (Tazelaar, 1985). Tot slot is er de niet-aanpassing, waarbij de bewoners hun behoeften niet opgeven, geen kans zien hun woonsituatie aan te passen en hun huidige woonsituatie niet accepteren (Priemus, 1984). Dit is de variant waarbij de bewoners ontevreden zullen zijn over hun woonsituatie en dit zal de groep van bewoners zijn die hun woonomgeving als onleefbaar beschouwen.

Mensen doorlopen over het algemeen een wooncarrière die afhankelijk is van de fase van hun leven waarin zij zich bevinden. Deze wooncarrière heeft een hiërarchisch karakter en gedurende het verloop ervan veranderen de eisen en wensen die mensen aan de woning en de woonomgeving stellen. Daardoor verandert het aspiratiebeeld tijdens de carrière en daarmee het woonmilieu dat de voorkeur heeft (Bertholet, 1992).

Tevens zijn er verschillende veranderingsprocessen die ervoor kunnen zorgen dat het aspiratiebeeld niet meer overeenkomt met de woonsituatie. De volgende categorieën veranderingsprocessen kunnen onderscheiden worden (Koppert, 2004):

- Veranderingen in de samenstelling van het huishouden;
- Verandering van werk en omgeving;
- Verandering door toe- en afnemen van de welvaart en het inkomen;
- Veranderingen in de sociale en fysieke woonomgeving;
- Veranderingen in culturele normen en wijzigingen in sociale opvattingen.

Indien één van deze veranderingsprocessen optreden, zullen de bewoners door middel van de eerder genoemde oplossingen trachten het gewenste aspiratiebeeld opnieuw te bereiken.

3.3 Schaalniveaus

Er werd al gesteld dat het, net als voor leefbaarheid, van belang is een duidelijke gebiedsafbakening te geven voordat gewerkt wordt met woonmilieus. Dit kan op verschillende ruimtelijke schaalniveaus, van buurtniveau en lager tot landelijk niveau.

Daarbij komt natuurlijk het probleem aan de orde, hoe een gebied af te bakenen. Dit gebeurt over het algemeen op basis van de gemeenschappelijke eigenschappen van een gebied. Omdat het woonmilieu vaak ook gebaseerd wordt op gemeenschappelijke eigenschappen van een gebied zijn er typologieën opgesteld, waarop gebieden ingedeeld kunnen worden in een woonmilieu (Van Diepen en Arnoldus, 2003). Voor elk schaalniveau kan een andere typologie gemaakt worden. Een typologie op buurtniveau voldoet namelijk vaak niet voor een typologie op landelijk niveau en andersom.

De volgende schaalniveaus kunnen onderscheiden worden: buurt, wijk, stadsdeel, stad, stadsgewest en stedelijke regio. Het is ook mogelijk lager dan buurtniveau te gaan, te denken valt dan aan een straat of een gedeelte van een straat.

Gebieden zijn vaak afgebakend door middel van fysieke grenzen als straten en pleinen. Deze fysieke grenzen zijn over het algemeen in de loop der tijd overgegaan in administratieve grenzen. Nu kan het echter zo zijn dat deze afbakening niet overeenkomt met de afbakening zoals die door de bewoners beleefd wordt (Van Diepen en Arnoldus, 2003). Hiervoor biedt Buys (2001) een oplossing: hij stelt voor de bewoners mentale woonmilieukaarten te laten maken, waarop zij zelf de grenzen af kunnen bakenen. Deze woonmilieukaarten kunnen vervolgens met behulp van technieken als GIS (Geografische Informatie Systemen) opgeteld worden tot één intersubjectieve kaart.

Volgens Ketelaar (1994) is het schaalniveau van gemeenten een te hoog schaalniveau voor een bruikbare woonmilieutypologie. Hij stelt dat het buurtniveau het absolute minimum is. Veel typologieën worden gebaseerd op de vier-cijferige postcode. Buys (2001) vindt dit een te grof niveau. Hij voert als argument aan dat er woonplaatsen zijn met slechts drie à vier of zelfs minder postcodegebieden. Vaak zijn deze gebieden intern aardig gedifferentieerd waardoor er in feite meerdere woonmilieus in één vier-cijferig postcodegebied zijn te onderscheiden. Het wordt dan een probleem het gebied te typeren en vervolgens wordt een onjuist idee verkregen van de kenmerken van het gebied. Daarom wordt net als voor leefbaarheid geadviseerd informatie te verzamelen op een zo laag mogelijk schaalniveau voor de woonmilieus.

De keuze van een schaalniveau wordt bemoeilijkt door het feit dat een typologie geschiedt op basis van meerdere kenmerken. Deze kenmerken kunnen elk een ander schaalniveau hebben, waardoor het woonmilieu een combinatie is van kenmerken op geografische eenheden van verschillende grootte. Als een keuze gemaakt moet worden voor een bepaald schaalniveau, is het buurtniveau net als bij leefbaarheid het meest geschikt. Dit schaalniveau sluit namelijk het beste aan bij de beleving van de bewoners (Smulders, 2001).

Net als voor leefbaarheid wordt gekozen voor het buurtniveau om de woonmilieus in te delen. Daarbij moet opgemerkt worden, dat indien bij de leefbaarheid overgegaan wordt op het schaalniveau van de wijk, het woonmilieu ook op dit schaalniveau wordt getypeerd.

3.4 De kenmerken van woonmilieus

In de vorige paragraaf werd duidelijk dat een typologie wordt gemaakt op basis van enkele kenmerken. In deze paragraaf zullen de kenmerken genoemd worden die in verscheidene studies worden gebruikt om woonmilieus te karakteriseren. Een samenvatting van de kenmerken met hun omschrijving op basis van diverse literatuur (Schuiling, 2003; Koppert, 2004; Van Diepen en Arnoldus, 2003; Buys, 2001; Dignum *et al*, 1991; Smulders, 2001) wordt gegeven in onderstaande tabel (tabel 3.1).

Kenmerk	Omschrijving
Woningtypen	Het soort woningen dat zich in de wijk bevindt, geeft indirect informatie over de bouwhoogte.
Woningdichtheid	Dichtheid van de woningen in een gebied, geeft informatie over de mate van ruimte in een gebied.
Landschappelijke elementen	Gebruik van bestaande structuren in het landschap en de waterhuishouding, doorlopen van het landschap door de woonbebouwing, hoeveelheid groen en water in de omgeving.
Imago	Wat de mensen in de gemeente van het gebied vinden.
Bevolkingsopbouw	De opbouw van de buurt naar leeftijd en etniciteit, heterogeen of homogeen.
Func tiemenging	De mate van func tiemenging, zoals wonen, werken, winkels, ontspanning.
Aanwezigheid van en afstand tot basisvoorzieningen	De aanwezigheid van en afstand tot voorzieningen die nodig zijn voor het dagelijkse gebruik.
Aanwezigheid van bovenlokale voorzieningen	De aanwezigheid van voorzieningen die een uitstraling en aantrekkingskracht hebben buiten het woonmilieu.
Afstand tot het stedelijk centrum	De afstand die afgelegd moet worden om bij het stedelijk centrum te komen.
Recreatieve mogelijkheden	De aanwezigheid van recreatieve voorzieningen.
Zorgvoorzieningen	De aanwezigheid van zorgvoorzieningen.
Nabijheid	De nabijheid van voorzieningen, werk, etc. zodat het woonmilieu zelfvoorzienend kan opereren.
Verkeersinfrastructuur	De aanwezigheid en afstand tot hoogwaardige infrastructuur.
Inkomensverdeling	De verdeling van inkomens over het gebied.
Opleiding	Het opleidingsniveau van de bewoners in het gebied.
Percentage uitkeringsgerechtigden	Indicator voor de mate van werkloosheid.

Tabel 3.1: Kenmerken van woonmilieus naar objectieve of subjectieve meting (Bronnen: Schuiling, 2003; Koppert, 2004; Van Diepen en Arnoldus, 2003; Buys, 2001; Dignum et al, 1991; Smulders, 2001).

Op basis van de variatie in kenmerken tussen vooraf begrensde gebieden kan een woonmilieutypologie opgesteld worden. Hoe een dergelijke typologie tot stand komt zal in de volgende paragraaf behandeld worden.

3.5 Operationalisatie

Eerder werd al vermeld dat er met betrekking tot woonmilieus een typologie opgesteld wordt. Een typologie wordt door Van Diepen en Arnoldus (2003, pag. 15) omschreven als “een meerdimensionale indeling van gebieden om zo tot een betere beschrijving ervan te komen.” De vraag is nu echter hoe een typologie tot stand komt. Om een typologie te creëren moet echter, zoals eerder al werd vermeld, een schaalniveau gekozen worden.

Allereerst is het van belang de relevante theoretische kenmerken voor een woonmilieu te onderscheiden. Daarna moeten deze theoretische kenmerken vertaald worden naar empirische kenmerken die beschikbaar zijn en gemeten kunnen worden voor het relevante gebiedsniveau (Schuiling, 2003; AB-onderzoek, 1994). AB-onderzoek (1994) gaat vervolgens verder door een factoranalyse uit te voeren op de relevante kenmerken om de meest karakteristieke ervan weer te geven. Hierna worden per wijk een aantal karakteristieke grootheden gedefinieerd, gevolgd door een clusteranalyse op basis van deze karakteristieken, waardoor een variëteit aan wijken geordend wordt op het niveau van de wijken. Tot slot wordt een typologie opgesteld met behulp van de bevindingen (AB-onderzoek, 1994).

In paragraaf één werd al gesproken over het feit dat er een subjectieve en een objectieve component te onderscheiden is bij het woonmilieubegrip. De meeste woonmilieutypologieën worden echter gemaakt op basis van louter objectieve gegevens. Volgens Buys (2001) kleven hier een aantal nadelen aan. Zo zijn de typologieën die op landelijk niveau gelden, vaak te grof om op lokaal niveau iets zinnigs te zeggen over een buurt. Een tweede nadeel is dat de objectieve gegevens over het algemeen beschikbaar zijn voor vier-cijferige postcodes. Dit is echter te grof voor een duidelijke woonmilieudifferentiatie van de kleinere woonplaatsen. Tot slot is het zo dat er geen rekening gehouden wordt met de beleving van de woonmilieus. Daarom stelt Buys (2001) voor om de bewoners of lokale deskundigen een mentale woonmilieukaart te laten maken voor de belevingsaspecten als status, sfeer, karakter en dergelijke. Deze woonmilieukaarten zijn niet gebonden aan voorgedefinieerde geografische grenzen, wat betekent dat mensen zelf de grenzen kunnen aangeven. Verder kunnen de mentale kaarten van

meerdere individuen over elkaar heen gelegd worden om een intersubjectieve kaart te creëren van het gebied. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van bestaande typologieën en is de operationalisatie verder niet aan de orde.

3.6 Typologie

Nu duidelijk is geworden hoe een typologie tot stand komt, is de volgende stap het verkennen van bestaande typologieën. Er zijn veel verschillende typologieën gemaakt in de loop der tijd. Er zal echter vooral gekeken worden naar de typologieën van ABF Research die door het Ministerie van VROM gebruikt wordt en de typologie van RIGO Research en Advies, aangezien de leefbaarheidsgegevens van deze instantie afkomstig zijn.

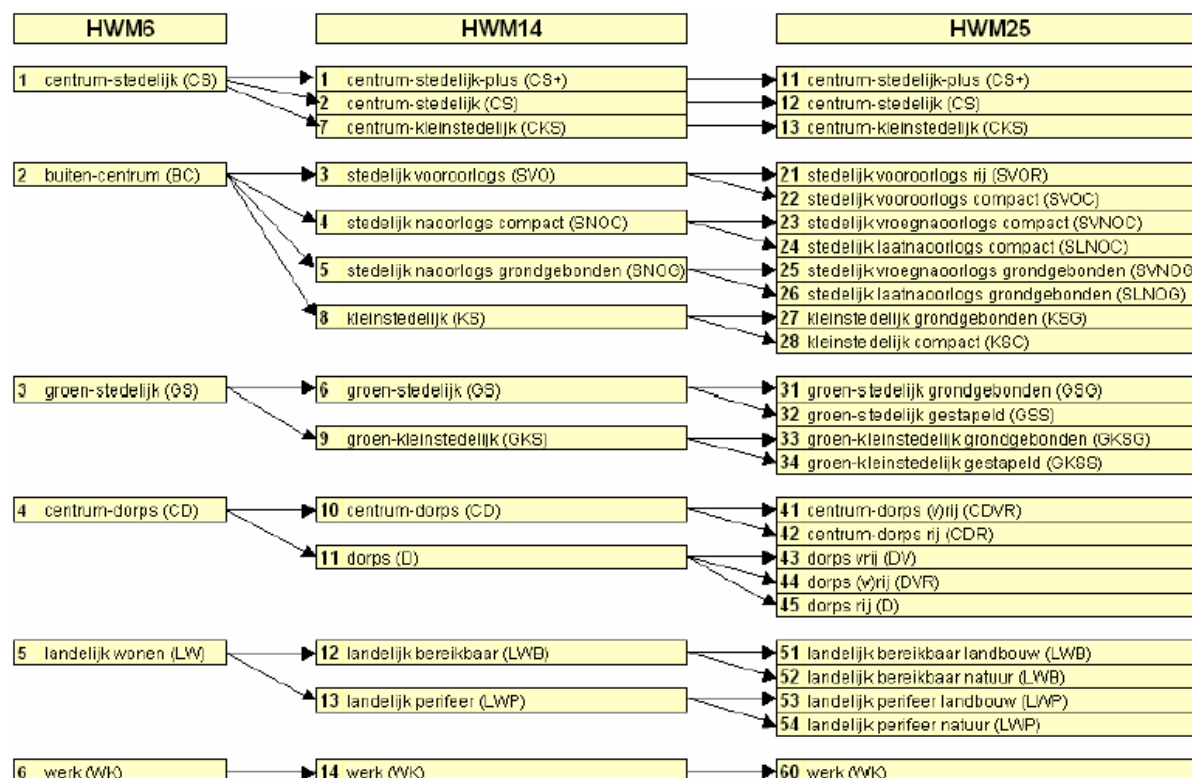
De meest bekende typologie is die van het Ministerie van VROM (2000a) zoals opgenomen in de 'Nota Mensen, Wensen, Wonen'. Deze typologie is opgesteld door ABF Research, en is gecreëerd op basis van de fysieke kenmerken uit de woonmilieudatabase. De belangrijkste factoren van deze database zijn de ligging, het woningtype, de dichtheid en functiemenging. Ook het landelijke 'woningbehoefteonderzoek (WBO) 1998' heeft een rol gespeeld bij de opstelling van de typologie (Schuiling, 2003). De belangrijkste factoren waren de afstand tot het centrum en de woningdichtheid. Steden werden gedefinieerd als woonplaatsen met meer dan 25.000 huishoudens. Dit alles had tot gevolg dat de volgende vijf typen woonmilieus voor vier-cijferige postcodes werden onderscheiden (Ministerie van VROM, 2003):

- Centrum Stedelijk;
De (historische) binnensteden en nieuwe stedelijke centra. Kenmerken zijn een hoge dichtheid, menging van functies, grootschalige complexiteit en sterke nabijheid en bereikbaarheid.
- Buiten Centrum;
De stadswijken. Kenmerken zijn redelijke dichtheid, nadruk op één functie en de nabijheid van een beperkt aantal specifieke functies.
- Groen Stedelijk;
De wijken met een huis en tuin. Kenmerken zijn wonen in lage dichtheid met veel groenvoorzieningen als uitbreidingen aan de stad, in de groeikernen of als nieuwe uitleg.
- Centrum Dorps;
De historische en nieuwe dorpskernen. Kenmerken zijn gemengd wonen, werken en voorzieningen in lage dichtheid, kleinschalige complexiteit en een combinatie van redelijke nabijheid en matige bereikbaarheid.
- Landelijk Dorps.
Het wonen in het groen. Kenmerken zijn verspreide bebouwing in lage dichtheid, combinatie van matige nabijheid en lage bereikbaarheid.

Later is hier het werkmilieu nog aan toegevoegd. Dit zijn de gebieden die grotendeels uit werklocaties bestaan, waardoor het moeilijk is ze als woonmilieu te kenmerken. Om deze reden wordt tegenwoordig ook wel gesproken van een 6-deling.

Landelijk is er veel kritiek geuit op deze typologie. Dit heeft voornamelijk te maken met het feit dat het centrum stedelijk woonmilieu in Amsterdam wat anders inhoudt dan een centrum stedelijk milieu in bijvoorbeeld Hengelo. Daarnaast is op te merken dat het schaalniveau van vier-cijferige postcodes te hoog is en dat de indeling in vijf typen te klein is om iets te zeggen over de woonmilieus in een gebied. Het voordeel van deze typologie is dat er inzicht geboden wordt in de globale verschillen tussen de woonmilieus, waardoor ze herkenbaar worden. Nadelen zijn de ongenueanceerdheid van deze verschillen en de grootte van de woonmilieugebieden. De bewoners zullen een postcodewijk niet snel als hun buurt zien (Ekkers, 2002).

Naar aanleiding van de kritiek heeft ABF Research in 1998 een verfijnde typologie opgesteld (Schuiling, 2003; ABF Research, 2006). Hierin zijn tien woonmilieus onderscheiden op basis van het WBO 1998. In deze typologie worden onder andere twee centrummilieus genoemd. Deze indeling is in 2002 nog verder uitgebreid tot veertien woonmilieus, waarbij de indeling gebaseerd is op criteria die in alle provincies gelijk zijn. Een voordeel hiervan is dat de 14-deling op te tellen is tot de landelijke 5-deling (ABF Research, 2006). Tevens is een woonmilieutypologie opgesteld met 25 woonmilieus. De verschillende indelingen van de typologieën verhouden zich tot elkaar volgens onderstaande figuur:

Figuur 3.2: De woonmilieutypologieën van het ABF (ABF, 2004).

Met deze uitbreiding van de woonmilieutypologie is echter nog niet alle kritiek weggenomen. De woonmilieus worden namelijk nog steeds ingedeeld op basis van de vier-cijferige postcode. Deze indeling is dan ook van een hoger schaalniveau dan de buurt en soms zelfs van een wijk. Verder wordt een woonmilieu in dit postcodegebied toegekend op basis van het meest voorkomende woonmilieu. Als 60% van het gebied behoort tot het groen-stedelijke woonmilieu en de overige 40% gekenmerkt kan worden als buiten centrum, dan wordt aan het gehele gebied het groen-stedelijke woonmilieu toegekend. Het gevolg kan zijn dat deze manier van typeren geen realistisch beeld geeft van het postcodegebied. Een ander punt van kritiek blijft dat de postcodegebieden niet aansluiten bij de woonomgeving zoals de bewoners die zien. Doordat het van een dergelijk hoog schaalniveau is, zullen zij zich niet snel met dit gebied vereenzelvigen. Om deze redenen is het buurt- of wijkniveau een beter schaalniveau als basis voor een woonmilieutypologie.

Weer een andere typologie wordt gegeven door RIGO Research en Advies, op basis van vier-cijferige postcodes. Er zijn zeven categorieën voor naoorlogse wijken gemaakt op basis van de volgende dimensies: woningtype, bouwperiode, welstand, sfeer en overlast, jongeren, gezin, ligging en voorzieningen. In 1997 is de typologie aangevuld met een indeling van de vooroorlogse woningen. Hierdoor kon de typologie gebruikt worden voor de hele stad. De volgende typologie werd gecreëerd (Priemus *et al*, 1997):

Vooroorlogs	Naoorlogs
Historische stadskern	Vergrijsde portiekwijk
Vergrauwde grote stadswijk in aanpak	Verschraalde portiekwijk
Vernieuwde grote stadswijk	Recente hoogbouw doorgangswijk
Vergruisde tuindorpswijk	Recente laagbouw gezinswijk
Ring '20-'40	Welvarende laagbouw wijk
Parkwijk	Centrale vroeg naoorlogse rijtjeswijk
Eigen huis en tuin wijk	Gemiddelde naoorlogse wijk
Ondershoudsarme laagbouwwijk	

Tabel 3.2: RIGO typologie (Bron: Priemus *et al*, 1997).

Meer recent heeft het RIGO (2004) een andere wijktypologie opgesteld. Hierin zijn 14 wijktypen onderscheiden. Zij kennen namen die aangeven om wat voor type wijk het gaat:

- De flatwijk;
- De portiekwoningwijk;
- De stadsvernieuwingswijk;
- De sociale laagbouwwijk;
- De particuliere verhuurderswijk;
- De stedelijke centra;
- De etagewijk;
- De recente sociale wijk;
- De gemengde centra;
- De gemengde laagbouwwijk;
- De naoorlogse koopwijk;
- Oude en ruime wijk;
- De vooroorlogse laagbouwwijk;
- De recente uitbreidingswijk.

Voor dit onderzoek moest een typologie gekozen worden. De meest recente wijktypologie van RIGO is nog niet aan alle wijken toegekend die voor dit onderzoek gebruikt worden. Om toch een zekere mate van uniformiteit te behouden is daarom gekozen voor een typologie van ABF Research. De verwachting is dat de 6-delige wijktypologie te klein is om significant iets te kunnen zeggen over de leefbaarheid per woonmilieu. Daarom is gekozen voor de 14-deling van ABF Research.

3.7 Binnenstad

De binnenstad is een woonmilieu dat speciale aandacht verdient. In tegenstelling tot de overige woonmilieus is dit een woonmilieu dat een grote variatie aan functies kent, wat nog wel eens tot spanningen tussen functies kan leiden. Ook bestaat er nogal eens verschil tussen de soorten centra van de steden. Dit komt naar voren in de typologie van het ABF die onderscheid maakt tussen Centrum Stedelijk en Centrum Stedelijk Plus. In deze paragraaf zal ingegaan worden op de kenmerken en functies die de binnensteden kunnen vervullen. Daarvoor zullen eerst een aantal definities gegeven worden.

In historische steden wordt de binnenstad gezien als het gebied dat zich tussen de oude stadswallen bevindt, vaak zijn hier ook nog de grachten zichtbaar (Seip, 1999). Zo stelt ook Buursink (1980, pag. 198) "... we plegen de binnenstad in de eerste plaats op te vatten als de historische kern van de stad. Het is het oudste deel van de huidige stad, een gebied dat eens de gehele stad uitmaakte." Dit deel van de binnenstad heeft vaak een duidelijke fysieke afscheiding. Er zijn echter ook nieuwere steden, zoals Lelystad, die ontstaan zijn in de 20^e eeuw, die deze fysieke begrenzing niet kennen. Een definitie van de binnenstad die functioneler is, wordt gegeven door Nelissen (1979, pag. 164): "Het begrip binnenstad is ruimer dan het begrip stadscentrum. Tot de binnenstad rekent men ook vaak de zone die grenst aan het stadscentrum en door een geringe concentratie van winkels, kantoren, horecabedrijven en dergelijke wordt gekenmerkt. De binnenstad is derhalve het stadscentrum plus een aangrenzend gebied met een mengeling van centrale functies en buurtfuncties." In deze omschrijving komt het begrip stadscentrum naar voren. Dit begrip wordt door Buursink (1980, pag. 198) omschreven als "... het gebied in de stadskern waar een zodanige verdichting voorkomt van winkels, horecabedrijven, kantoren, uitgaans- en vermaakgelegenheden, bestuurstellingen en andere bedrijven en instellingen met een publiekstrekkende functie voor de gehele stad en veelal ook voor een ommeland, dat het nagenoeg geheel door dit soort bedrijvigheden in beslag genomen wordt."

Een belangrijke eigenschap van de binnenstad is dat de voorzieningen in dit gebied een belangrijke rol spelen voor zowel de inwoners van de stad, als voor de bewoners van het ommeland. Dat betekent dat er veel verschillende functies in dit deel van de stad uitgeoefend worden. Zo wordt er gewoond, gewinkeld, gewerkt, uitgegaan etc. De volgende gebieden kunnen over het algemeen onderscheiden worden in een binnenstad (Nelissen, 1979):

- Winkelcentrum;
- Gebied met openbare gebouwen, zoals een stadhuis, politiebureau en verschillende gemeentendiensten;
- Gebied met banken, kantoren en handelondernemingen;
- Gebied met een plein, markt en openbaar groen;
- Gebied met woonhuizen, waarvan een deel als kantoor is ingericht;

- In de oudere steden: kerken, paleizen, wallen en grachten.

Deze lijst kan worden aangevuld met een uitgaansgebied. Doordat er zoveel verschillende functies plaatsvinden in de binnenstad, kan het tot conflicten leiden tussen een aantal van deze functies. Zo zal een bewoner 's nachts om 1.00 uur graag willen slapen, maar een individu dat in de binnenstad uitgaat zal feest willen vieren en kan voor overlast zorgen. Dit is dan ook zeker een aandachtspunt voor veel binnenstadsbeleid.

De diversiteit aan functies van de binnenstad, heeft ook impact op de kenmerken van dit gebied. Zo worden de volgende kenmerken voor het woonmilieu van de binnenstad onderscheiden (Den Draak, 1979):

- Woningbestand: verhoudingsgewijs veel kleine woningen met een, twee of drie kamers, kwalitatief slechte en vaak onvoldoende onderhouden woningen, veel bedrijfswoningen, een sterk versnipperd woningbezit, alsmede een vrij groot aanbod van kamers; verder behoren ook relatief veel oude herenhuizen tot het woningbestand;
- Niveau en bereikbaarheid voorzieningen: nabijheid van het primaire stedelijke centrum, van een concentratie van culturele voorzieningen en van voorzieningen in de horecasector;
- Bereikbaarheid en aard werkgelegenheid: concentratie van arbeidsplaatsen, vooral in tertiaire sector;
- Kwaliteit fysieke omgeving: betrekkelijk hoge bebouwingsdichtheid, relatief grote verscheidenheid van grondgebruik, variatie qua bouwstijl en perceelomvang, karakteristieke hofjes en pleinen, weinig groenvoorzieningen en speelruimte voor kinderen;
- Aard sociale omgeving: mate van sociale controle, de 'status' van de buurt, typen huishoudens en de opbouw naar leeftijd.

Wat naar voren komt uit het bovenstaande is dat een binnenstad veel verschillende functies vervult voor een groot gebied. Dit leidt er dan ook toe dat de binnenstad als een uitermate divers gebied gekenmerkt kan worden.

3.8 Conclusie

Een woonmilieu kan op veel verschillende manieren omschreven worden. Toch wordt over het algemeen de woning en de directe woonomgeving er in ieder geval onder verstaan. Een aantal omschrijvingen gaan zelfs verder en omvatten de totale ruimte van menselijke activiteiten. Nu kan het echter zijn dat deze ruimte de eigen wijk ontstijgt. Daarom is het van belang een duidelijke gebiedsafbakening te geven om het begrip goed te kunnen operationaliseren.

Voor dit onderzoek werd het woonmilieu gedefinieerd als de omgeving waar de woning staat. Het bijbehorende schaalniveau werd net als voor leefbaarheid op het niveau van de buurt gesteld. Daarbij gold de opmerking dat wanneer dit niveau niet aanwezig was voor de leefbaarheid, de leefbaarheid en daarom ook het woonmilieu gemeten werd op een hoger schaalniveau, het niveau van de wijk.

Een woonmilieu wordt ook wel gebruikt als een middel om gebieden te karakteriseren zodat er onderzoek naar gedaan kan worden. Dit gebeurt door het gebied te omschrijven aan de hand van karakteristieke kenmerken, waarna een bepaalde combinatie van kenmerken een etiket opgeplakt krijgt. Op deze manier ontstaat een typologie.

Er zijn een aantal kenmerken die de woonmilieus gemeenschappelijk hebben met de leefbaarheid. Het gaat om kenmerken als woningdichtheid, de hoeveelheid voorzieningen en groenvoorzieningen en woningvoorraad (of woningtypen). Voor leefbaarheid kunnen deze elementen op objectief niveau gemeten worden, maar het gaat toch veelal om de beleving ervan. De woonmilieus worden echter vooral ingedeeld op hun objectieve kenmerken.

De meeste typologieën worden gemaakt op basis van vier-cijferige postcodes. Dit schaalniveau wordt over het algemeen toch als te grof gezien, aangezien er woonplaatsen zijn die uit weinig postcodes bestaan en intern gedifferentieerd zijn. Indien een typologie op basis van postcodes gebruikt wordt, wordt er geen goed beeld gegeven van de woonplaats. Net als voor leefbaarheid is de aanbeveling om op een zo laag mogelijk schaalniveau informatie te verzamelen.

De meest gebruikte typologie is toch wel de 6-deling van ABF Research, die op landelijk niveau door het VROM gebruikt wordt. Om op een lager schaalniveau iets te kunnen zeggen over woonmilieus is dit een te kleine typologie. Daarom is de typologie uitgebreid tot 14 woonmilieutypen voor vier-cijferige postcodes. Deze typologie wordt gebruikt om in dit onderzoek iets te zeggen over de leefbaarheid in woonmilieus.

De verwachting is dat individuen aan de hand van hun eisen en wensen een voorkeur hebben voor een bepaald woonmilieu. Dit zou de leefbaarheid ten goede komen. Als het woonmilieu immers voldoet aan de eisen en wensen van de bewoners, is te verwachten dat zij zeer tevreden zijn over hun woonmilieu. Er is echter een probleem wanneer individuen door omstandigheden niet in het woonmilieu van hun voorkeur wonen. Zij zullen dan óf hun woonsituatie moeten aanpassen óf hun eisen en wensen. Indien geen van beide mogelijk is zijn er twee kanten die de bewoners op kunnen gaan. Zij kunnen de situatie accepteren of niet. In dit laatste geval, zijn de bewoners ontevreden met hun huidige situatie en is de verwachting dat zij hun woonomgeving als onleefbaar beschouwen.

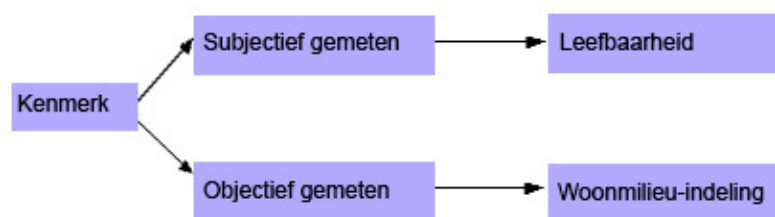
Hoofdstuk 4 Conceptueel model en aanpak

In de voorgaande hoofdstukken werden de theoretische kaders van de begrippen leefbaarheid en woonmilieu uiteengezet. In dit hoofdstuk zullen de theorie en het bijbehorende conceptuele model die het gevolg zijn van de literatuurverkenningen van hoofdstukken twee en drie verduidelijkt worden. Dit gebeurt in paragraaf één. Daarbij worden tevens enkele hypothesen geformuleerd. In paragraaf twee wordt het begrip deskresearch toegelicht, omdat de hypothesen worden getoetst met behulp van bestaande gegevens. In paragraaf drie wordt de aanpak die gevolgd is voor dit onderzoek behandeld. Daarbij komen de analysemethode, de gebruikte dataverzameling, de selectie van de onderzoekseenheden en de datapreparatie aan bod. Tot slot volgen enkele conclusies in paragraaf vier. Bijlage 1 behandelt de gebruikte methodologie.

4.1 Conceptueel model en hypothesen

Deze paragraaf zal ingaan op de theorie die gevormd is naar aanleiding van de literatuurverkenningen van de hoofdstukken twee en drie. Daarbij wordt een conceptueel model gevormd dat de theorie moet verduidelijken. Uit deze theorie zullen een aantal hypothesen voortvloeien, dit in dit onderzoek getoetst zullen worden. Om deze reden is ook de voorwaarde waaronder de hypothesen aanvaard worden, weergegeven.

Zoals uit de literatuur is gebleken, wordt leefbaarheid bepaald aan de hand van de waardering van bepaalde kenmerken door de bewoners. Daarnaast worden wijken ingedeeld in woonmilieus op basis van de objectieve waarde van bepaalde kenmerken. Een aantal van deze kenmerken die de leefbaarheid bepalen zijn hetzelfde als kenmerken waarop woonmilieus ingedeeld worden. Dit wordt weergegeven in figuur 4.1:

Figuur 4.1: Relatie tussen kenmerken enerzijds en leefbaarheid en de woonmilieu-indeling anderzijds.

Uit deze figuur blijkt dat er geen directe relatie bestaat tussen leefbaarheid en woonmilieu. Wel hebben beide begrippen bepaalde kenmerken gemeenschappelijk. Als deze kenmerken subjectief gemeten worden bepalen zij in dit onderzoek de leefbaarheid. Een woonmilieutypologie wordt vaak gemaakt door kenmerken objectief te meten, waarbij een gebied vervolgens op basis van de eigenschappen van deze kenmerken ingedeeld wordt in een bepaald woonmilieu.

Omdat uit de literatuur is gebleken dat beide begrippen voldoende kenmerken gemeenschappelijk hebben is de verwachting dat bepaalde woonmilieus door de bewoners als leefbaarder worden beschouwd dan andere woonmilieus. Hierbij is de achterliggende gedachte dat bepaalde kenmerken (zoals de groenvoorzieningen) positief gewaardeerd worden en daarmee de leefbaarheid in positieve richting bepalen. Daarbij wordt een woonmilieutypologie gebaseerd op (onder andere) ditzelfde kenmerk en zorgt ervoor dat een gebied een bepaald woonmilieu krijgt toegekend. Dan zouden de groenvoorzieningen binnen elk woonmilieu ongeveer hetzelfde zijn en verschillend tussen de woonmilieus. Op deze manier zouden voor elk woonmilieu de groenvoorzieningen anders gewaardeerd worden, terwijl die binnen een woonmilieu een gelijke waardering krijgen. Daarbij geldt dan wel de veronderstelling dat individuen bepaalde eigenschappen van een kenmerk op dezelfde manier waarderen.

Deze theorie leidt tot een aantal verwachtingen die zijn geformuleerd in onderstaande hypothesen. Per hypothese wordt voor zover mogelijk tussen haakjes verwezen naar de verklarende tekst.

- 1a. Er is een positieve correlatie tussen de hoogte van het inkomen en het totaaloordeel van leefbaarheid (afgeleid uit § 1.4 waarin gesteld wordt dat mensen met een laag inkomen weinig keuze hebben in een woning, waardoor de verwachting is dat zij in wijken terechtkomen met een lage leefbaarheid);
- 1b. Er is een samenhang tussen de hoogte van het inkomen en een bepaald (nog onbekend) woonmilieu (§ 3.5 in het lijstje met kenmerken);
- 2a. Er is een positieve correlatie tussen de mate van het gevoel van (on)veiligheid en het totaaloordeel van leefbaarheid (gesteld door Hortulanus, 1996 in § 2.6), daarbij geldt: hoe hoger het cijfer voor het veiligheidsgevoel, hoe veiliger de ondervraagde zich voelt, om deze reden wordt een positieve relatie verondersteld;
- 2b. Er is een samenhang tussen de mate van het gevoel van (on)veiligheid en een bepaald (nog onbekend) woonmilieu (§ 3.5 in het lijstje met kenmerken);
- 3a. Er is een positieve correlatie tussen de waardering van de mate van groen en het totaaloordeel van leefbaarheid (gesteld door Leidelmeijer en Pinkster, 2004 in § 2.6);
- 3b. Er is een samenhang tussen de waardering van de mate van groen en een bepaald (nog onbekend) woonmilieu (§ 3.5 in het lijstje met kenmerken, § 3.7 in de ABF typologie kennen een aantal woonmilieus in de titel het woord groen);
- 4a. Er is een negatieve correlatie tussen de mate van woningdichtheid en het totaaloordeel van leefbaarheid (gesteld door Leidelmeijer en Pinkster, 2004 in § 2.6);
- 4b. Er is een samenhang tussen de mate van woningdichtheid en een bepaald (nog onbekend) woonmilieu (§ 3.5 in het lijstje met kenmerken, § 3.7 een aantal woonmilieus kent de mate van dichtheid als voorwaarde);
- 5a. Er is een positieve correlatie tussen de waardering van de mate van hinder en overlast en het totaaloordeel van leefbaarheid (gesteld door Hortulanus, 1996 in § 2.6), daarbij geldt: hoe hoger het cijfer voor de mate van hinder, hoe minder hinder de ondervraagde ervaart, om deze reden wordt een positieve relatie verondersteld;
- 5b. Er is een samenhang tussen de waardering van de mate van hinder en overlast en een bepaald (nog onbekend) woonmilieu (§ 3.5 in het lijstje met kenmerken);
6. Er is een samenhang tussen de centrum-stedelijke woonmilieus en het totaaloordeel van leefbaarheid, waarbij de verwachting is dat deze woonmilieus als leefbaar worden beschouwd (§ 3.8).

Hypothesen 1a, 3a, 4a, 5a en 6a leiden tot onderstaande tabel van kenmerken waaronder een wijk in ieder geval als leefbaar kan worden gezien:

Erg leefbaar	Minder leefbaar
Veel groen	Geen groen
Hoog inkomen	Laag inkomen
Weinig criminaliteit	Veel criminaliteit
Lage woningdichtheid	Hoge woningdichtheid
Weinig hinder en overlast	Veel hinder en overlast

Tabel 4.1: Kenmerken van leefbare en minder leefbare wijken.

Deze tabel leidt tot hypothese 7:

7. Er is een samenhang tussen het totaaloordeel van de leefbaarheid en de gespecificeerde woonmilieus volgens tabel 4.2.

	Erg leefbaar	Minder leefbaar
ABF 14-deling	Groenstedelijk	Stedelijk
	Groen kleinstedelijk	Stedelijk vooroorlogs
	Landelijk	Stedelijk naoorlogs compact

Tabel 4.2: Woonmilieus waarvan een bepaalde leefbaarheid verwacht wordt.

Voor alle zeven hypothesen geldt dat een hypothese wordt aanvaard wanneer de correlatie of samenhang voor 95% significant is. Daarbij is de verwachting dat er meer samenhangen zijn op het niveau van de 14-deling dan de 6-deling.

4.2 Deskresearch

In hoofdstuk één werd al vermeld dat er gekozen is voor deskresearch. Deze paragraaf zal nader ingaan op de methoden die binnen deskresearch bestaan en zijn voor- en nadelen, evenals de moeilijkheden die kunnen optreden bij deze vorm van data verzamelen.

Deskresearch is zoals gezegd een vorm van onderzoek waarbij de onderzoeker nagaat wat er al aan informatie bestaat en gepubliceerd is. Er kunnen drie kenmerken onderscheiden worden voor deskresearch (Verschuren en Doorewaard, 1995):

1. Het gebruik van bestaand materiaal;
2. Er is geen direct contact met het onderzoeksobject;
3. Het materiaal wordt gebruikt vanuit een ander perspectief dan waarmee het werd gepubliceerd.

Het belangrijkste kenmerk is het gebruik van bestaand materiaal. Binnen dit materiaal zijn drie categorieën onderscheiden: de literatuur, secundaire data en ambtelijk statistisch materiaal. De literatuur over de onderwerpen leefbaarheid en woonmilieus is reeds in hoofdstuk twee en drie aan bod gekomen. Met secundaire data worden de empirische gegevens bedoeld die reeds eerder verzameld zijn. Voorwaarde voor het gebruik van deze data in een onderzoek is dat de data wetenschappelijk betrouwbaar zijn. Ambtelijk statistisch materiaal zijn data die continu of periodiek worden verzameld. De gegevens van het CBS zijn hiervan een voorbeeld (Verschuren en Doorewaard, 1995).

Natuurlijk zijn er verschillende voor- en nadelen bij deskresearch. Voordelen zijn de lage kosten en het niet lastig vallen van mensen (Baarda en De Goede, 1997). Daarnaast kunnen snel veel gegevens verzameld worden, waarbij deze betrouwbaar zijn, zolang ze van ander wetenschappelijk onderzoek afkomstig zijn. Een nadeel daarentegen is dat de gegevens verzameld zijn voor een ander doel dan voor het huidige onderzoek. Het kan dan ook zo zijn dat niet al het benodigde materiaal aanwezig is, waardoor de doel- en vraagstelling mogelijk aangepast moeten worden. Een laatste nadeel is gelegen in het feit dat er geen contact is met de onderzoekseenheden (Verschuren en Doorewaard, 1995). Uit deze nadelen komt echter naar voren dat wanneer er voldoende informatie voorhanden is om aan de doel- en vraagstelling te kunnen voldoen, er geen reden is om het onderzoek niet te doen aan de hand van bestaand materiaal.

Segers (2002) noemt echter nog een aantal moeilijkheden waar een onderzoeker tegenaan kan lopen bij het gebruik van secundaire data. Het gaat hierbij vooral om de onvergelykbaarheid van onderzoekselementen, die kunnen ontstaan doordat verschillende beslissingen zijn genomen in alle fasen van het onderzoeksproces. Zo kan de selectie van onderzoekselementen verschillen, evenals de operationele definities van variabelen, er kunnen verschillen zijn in opzet van de steekproef, de operationele definities van een begrip kunnen variëren, er kunnen verschillen zijn in de codeerfase van het onderzoek en de manier van datareductie kan variëren in een onderzoek.

Indien de onderzoekselementen vergelijkbaar zijn, kan het ook nog zo zijn dat de populaties van elkaar verschillen. Verder kan in de loop van de tijd eenzelfde populatie veranderen door demografische processen.

Ook kan onvergelykbaarheid optreden tussen variabelen. Dit kan veroorzaakt worden door een verschillende manier van informatie verkrijgen. Daarnaast kunnen er in de coderingsfase verschillende vormen van operationalisering zijn, of de onvergelykbaarheid kan zijn ontstaan door verschillende manieren van data-analyse en datareductie.

Wat uit bovenstaande opsomming duidelijk naar voren komt, is het belang dat de onderzoeker zich verdiept in de opzet en uitvoering van het onderzoek waar de gegevens uit voortgevloeid zijn, om te voorkomen dat zijn onderzoek onbetrouwbaar wordt.

4.3 Aanpak

Deze paragraaf zal ingaan op de aanpak van het onderzoek. Hierbij wordt ingegaan op de manier van data verzamelen voor dit onderzoek, evenals de datapreparatie. Daarnaast zal de selectie van de onderzoekseenheden en de analysemethode behandeld worden.

4.3.1 Data verzameling

Zoals eerder in dit hoofdstuk al vermeld werd, is de methode van data verzamelen het gebruik van bestaande informatie. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de openbare resultaten van de Lemon leefbaarheidsmonitor die door het RIGO is opgesteld (RIGO Research en Advies, 2004). Deze leefbaarheidsmonitor heeft de leefbaarheid gemeten in een aantal gemeenten, waarvan momenteel (d.d. mei 2006) de resultaten van 41 gemeenten openbaar zijn.

De leefbaarheidsmonitor is in de vorm van een schriftelijke enquête verspreid onder een selectie van de bewoners van de gemeente. Deze selectie is tot stand gekomen door middel van een aselekt getrokken steekproef. Daarbij is rekening gehouden met de grootte van de buurten. Tevens is er rekening mee gehouden dat er maximaal één persoon van een huishouden is aangeschreven (RIGO, 2004).

De enquêtes waren gericht op het verzamelen van informatie over een vijftal dimensies, te weten:

- De fysieke woonomgeving (de woning, de woonomgeving, groen- en speelvoorzieningen, voorzieningen);
- De sociale woonomgeving (betrokkenheid, omgang met mensen uit de buurt, sociaal-economische samenstelling, etnische samenstelling, e.d.);
- Ongenoegens (last van activiteiten, vervuiling, verkeersoverlast);
- Veiligheid (veiligheidsgevoel, criminaliteit, overlast van personen);
- Totaaloordeel.

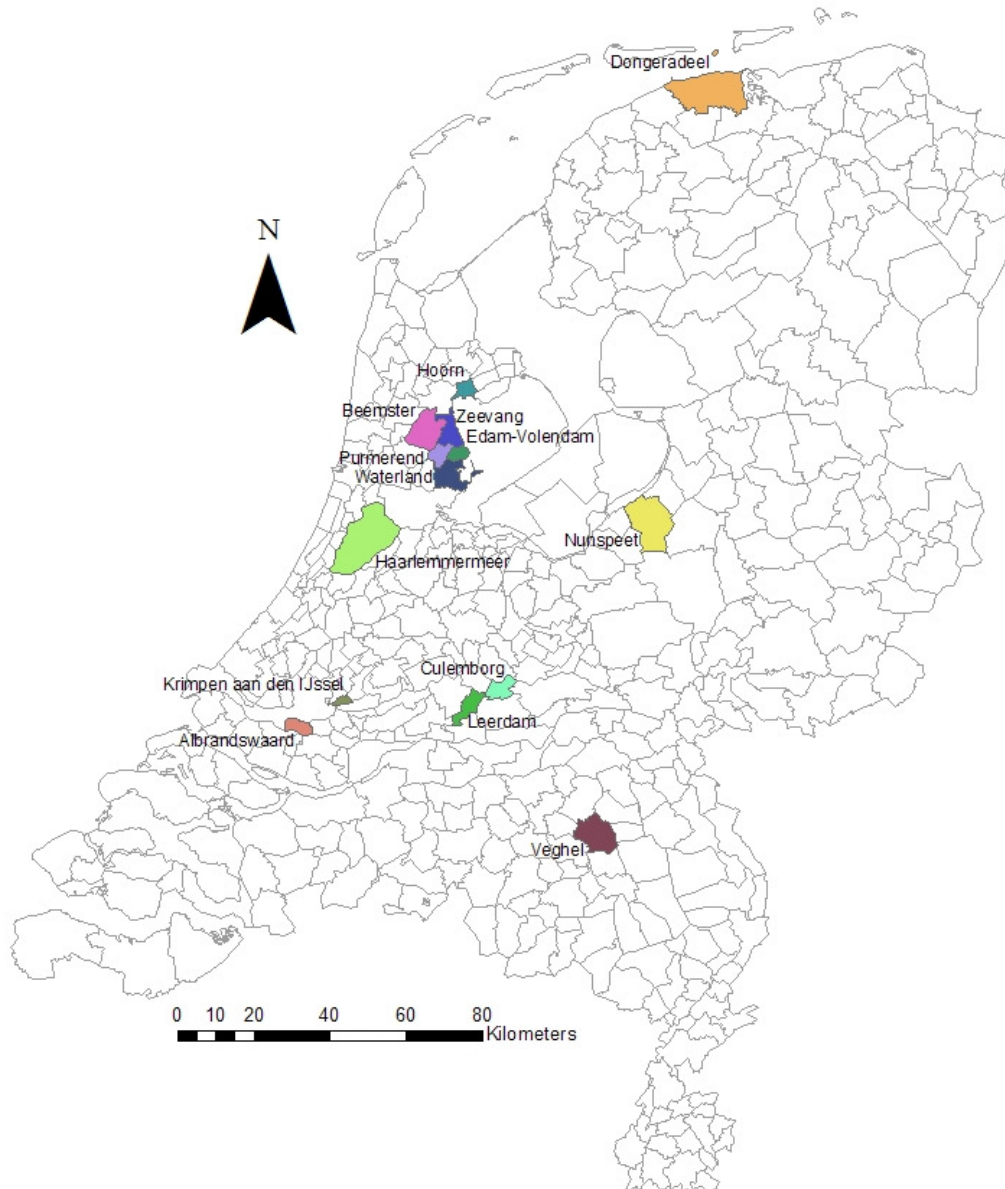
Voor alle variabelen werd om een rapportcijfer gevraagd, die vervolgens gemiddeld zijn voor de onderscheiden wijken of buurten. Dit maakt het vergelijken tussen gebieden mogelijk. Overigens zit er tussen de monitoren van de gemeenten nog wel enige variatie in variabelen die wel of niet in het onderzoek meegenomen zijn. Daarbij zijn de meeste variabelen in alle onderzoeken meegenomen.

4.3.2 Selectie van onderzoekseenheden

Teneinde de moeilijkheden die in paragraaf twee zijn genoemd bij het gebruik van deskresearch, te minimaliseren is ervoor gekozen slechts die resultaten te gebruiken waarbij tevens een rapport openbaar is gemaakt. Op deze manier valt na te gaan hoe de cijfers voor de leefbaarheid berekend zijn en hoe het onderzoek is opgezet. Dit zal de betrouwbaarheid van de gegevens ten goede komen. Van 23 gemeenten is een rapport openbaar gemaakt, waarin duidelijk wordt beschreven wat de onderzoeksopzet is. Van deze 23 gemeenten zijn de resultaten van 6 gemeenten afgefallen. In deze gemeenten werd de leefbaarheid gemeten van de huurders van een woningcorporatie. In dit onderzoek gaat het om alle bewoners van een gebied, dus ook kopers. Om deze reden zijn de gemeenten uitgesloten van het onderzoek.

Verder zijn er drie gemeenten met een duidelijk andere opzet van het onderzoek. Door de andere opzet van de variabelen, wordt een vergelijking met de variabelen van de overige gemeenten moeilijker gemaakt. Daarom zijn ook deze gemeenten uitgesloten van het onderzoek.

De resultaten van 14 gemeenten blijven over (figuur 4.2), de rapporten zijn te vinden op de site van Lemon (www.lemoninternet.nl). Deze gemeenten zijn gemeten op leefbaarheid tussen 2004 en 2006. Bij de overgebleven onderzoekseenheden zijn vervolgens de woonmilieus van de buurten en wijken gezocht volgens de woonmilieutypologieën van het ABF. Dit is gedaan met behulp van de meest voorkomende postcode in het gebied, waarvan de gegevens bij het CBS verkregen zijn.

Grenzen ondergrond: © 2003, Centraal Bureau voor de Statistiek/Topografische Dienst Kadaster

Figuur 4.2: De overgebleven 14 gemeenten (Bron: CBS, 2006a).

4.3.3 Data preparatie

De gegevens voor de leefbaarheid zijn voor de veertien gemeenten van de website van Lemon gehaald en in SPSS ingevoerd. Geleid door wat aangeboden werd, zijn uit praktische overwegingen de buurten en wijken samengevoegd tot één bestand. Hierbij zijn de buurten en wijken van ongeveer vergelijkbaar schaalniveau.

Tevens zijn de gegevens die op plaatsniveau beschikbaar waren in een ander bestand opgeslagen en geanalyseerd. Dit is gedaan omdat plaatsen vaak van een te groot schaalniveau zijn waardoor veel gegevens gemiddeld worden en er een vertekend beeld kan optreden indien ze meegenomen zouden worden in een totaalbestand met de wijken en buurten. Daarnaast is gebleken dat bij veel gemeenten waarin kleinere landelijke plaatsen zijn, deze plaatsen niet zijn onderverdeeld in buurten of wijken. Het gevolg daarvan is dat het plaatsbestand veel landelijker georiënteerd is dan het buurt/wijkbestand dat relatief veel stedelijker is.

De variabelen die meegenomen zijn in de analyse zijn (een omschrijving van elke variabele is te vinden in bijlage 2):

- ABF woonmilieutypologie 6-deling;
- ABF woonmilieutypologie 14-deling;
- ABF woonmilieutypologie 25-deling;
- Gemiddelde inkomen per inkomensontvanger (CBS);
- Gemiddelde inkomen per inwoner (CBS);
- Woningdichtheid (afgeleid van CBS gegevens);
- Totaaloordeel van de leefbaarheid (Lemon);
- Oordeel over de woonomgeving (Lemon);
- Oordeel over de groenvoorzieningen (Lemon);
- Oordeel over de voorzieningen (Lemon);
- Oordeel over de buurtbetrokkenheid (Lemon);
- Oordeel over de overlast van personen (Lemon);
- Oordeel over de overlast door vuil en stank (Lemon);
- Oordeel over de criminaliteit (Lemon);
- Oordeel over de veiligheidsgevoelens (Lemon);

Voor een aantal gebieden waren geen CBS-gegevens beschikbaar op het schaalniveau van de leefbaarheidsgegevens. In die gevallen is ervoor gekozen de cijfers die gegeven zijn voor de leefbaarheid te middelen om op die manier iets over een gebied te kunnen zeggen. Dit is ook noodzakelijk om zo de meest voorkomende postcode te achterhalen, op basis waarvan de woonmilieus toegekend worden. Daarnaast moesten voor een aantal variabelen van de leefbaarheidsgegevens cijfers gemiddeld worden. In bijlage 3 is vermeld voor welke gemeenten een andere indeling gemaakt is en voor welke gebieden welke cijfers gemiddeld zijn. Het nadeel van deze werkwijze is dat er gegevens verloren gaan. Dit is echter met beleid gedaan en er is zoveel mogelijk geprobeerd dit te voorkomen.

De leefbaarheidsgegevens zijn in verschillende jaren verzameld, waarbij de cijfers tussen 2004 en 2006 gemeten zijn.

Albrandswaard	2005
Beemster	2004
Culemborg	2006
Dongeradeel	2004
Edam-Volendam	2004
Haarlemmermeer	2004
Hoorn	2004
Krimpen aan den IJssel	2004
Leerdam	2005
Nunspeet	2005
Purmerend	2004
Veghel	2005
Waterland	2004
Zeevang	2004

Om de gegevens voor de woningdichtheid en de inkomens zoveel mogelijk in dezelfde periode te houden, zijn de meest recente gegevens van het CBS gebruikt. De woningdichtheid is berekend met behulp van de gegevens uit 2004. De gemiddelde inkomens per inkomensontvanger en per inwoner zijn uit 2003. Wanneer deze gegevens ontbraken zijn de inkomensgegevens uit 2001 gebruikt, die vervolgens zijn geëxtrapoleerd naar 2003. Dit is gedaan door de factor waarmee het gemeentelijke inkomen is gegroeid van 2001 naar 2003, toe te passen op het wijkinkomen in 2001, resulterend in een wijkinkomen voor 2003. Deze methode is toegepast voor de inkomens van de plaatsen Brantgum, Raard, Hantumhuizen, Paesens, Moddergat en Morra in de gemeente Dongeradeel, voor Hobrede en Schardam in de gemeente Zeevang en voor twee van de negen gebieden die samen Monnickendam in de gemeente Westland opmaken.

4.3.4 Analysemethode

In hoofdstuk 1 is de vraagstelling als volgt geformuleerd:

Zijn er woonmilieus die als meer of minder leefbaar kunnen worden beschouwd?

Het onderzoek betreft dan ook een samenhangvraag. De leefbaarheid wordt door Lemon gemeten op een ratioschaal door een cijfer te berekenen voor de beleving van elk onderdeel. Daaruit wordt vervolgens een cijfer berekend voor het totaaloordeel van leefbaarheid voor elke buurt en wijk. Woonmilieus daarentegen kennen geen ordening en zijn daarom van een nominaal schaalniveau.

In paragraaf één van dit hoofdstuk zijn zeven hypothesen geformuleerd die allen getoetst dienen te worden. De meetniveaus van alle variabelen die in deze hypothesen naar voren komen, dienen bekend te zijn om een juiste analysemethode te kunnen kiezen. Daarnaast dient het soort variabele (afhankelijk of onafhankelijk) bekend te zijn, om de analyse op een goede manier uit te voeren. De meetniveaus en het soort variabele van elke hypothese worden in tabel 4.3 gesommeerd.

Nr.	Variabele	Meetniveau
1a	Hoogte van het inkomen Het totaaloordeel van leefbaarheid	Ratio Ratio
1b	Hoogte van het inkomen Woonmilieu	Ratio Nominaal
2a	De mate van het gevoel van onveiligheid Het totaaloordeel van leefbaarheid	Ratio Ratio
2b	De mate van het gevoel van onveiligheid Woonmilieu	Ratio Nominaal
3a	De waardering van de mate van groen Het totaaloordeel van leefbaarheid	Ratio Ratio
3b	De waardering van de mate van groen Woonmilieu	Ratio Nominaal
4a	De mate van woningdichtheid Het totaaloordeel van leefbaarheid	Ratio Ratio
4b	De mate van woningdichtheid Woonmilieu	Ratio Nominaal
5a	De waardering van de mate van hinder en overlast Het totaaloordeel van leefbaarheid	Ratio Ratio
5b	De waardering van de mate van hinder en overlast Woonmilieu	Ratio Nominaal
6	De centrum-stedelijke woonmilieus Het totaaloordeel van leefbaarheid	Nominaal Ratio
7	Het totaaloordeel van leefbaarheid Woonmilieu	Ratio Nominaal

Tabel 4.3: De variabelen per hypothese naar meetniveau.

Er zijn twee mogelijkheden van samenhangen, een samenhang tussen een ratio variabele en een ratio variabele en een samenhang tussen een onafhankelijke nominale variabele en een afhankelijke ratio variabele.

Het berekenen van een samenhang tussen een ratio variabele en een ratio variabele gebeurt met behulp van de correlatiecoëfficiënt. Hierbij wordt berekend of er een significant lineair verband bestaat tussen beide variabelen (Baarda en De Goede, 1997; Segers, 2002). Gekozen is voor een Pearson-correlatie omdat deze berekend wordt voor ratiovariabelen. Hierbij wordt een waarde berekend tussen de 0 en 1 die de mate van samenhang weergeven. Een 0 geeft aan dat er geen samenhang bestaat tussen de beide variabelen en een 1 is de hoogste mate van samenhang die gevonden kan worden. Een min-teken voor de Pearson-waarde houdt in dat het een negatieve samenhang betreft.

Een andere manier om een samenhang tussen de rapportcijfers te verkrijgen is door de cijfers om te zetten in een ordinale variabele, waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen voldoende en onvoldoende. De voldoende kunnen vervolgens nog weer onderscheiden worden in voldoende en ruim voldoende. Voor het berekenen van de samenhang is gekozen voor de chi-kwadraat toets. Hierbij wordt een vergelijking getrokken tussen de gevonden waarde in een kruistabel en de verwachte

waarde. Als voorwaarden gelden dat de observaties onafhankelijk moeten zijn, dat geen van de verwachte waarden kleiner mag zijn dan 1, en dat het merendeel groter moet zijn dan 5 (Norusis, 2000). Dit heeft uiteindelijk bij de analyse problemen opgeleverd, aangezien een groot aantal van de cellen een aantal had dat kleiner was dan 1. Daarom is deze ordinale variabele meegenomen in de analyse als beschrijvende variabele voor de rapportcijfers, maar niet als invoer voor een statistische methode.

Voor het berekenen van verschillen in een steekproef en een populatie met een onafhankelijke nominale en afhankelijke ratiovariabele wordt gebruik gemaakt van een variantieanalyse. Hiervoor gelden wel een aantal voorwaarden. Zo moet er een goede aselechte steekproef getrokken zijn die tevens onafhankelijk dient te zijn. Voor kleine steekproeven dienen de scores normaal verdeeld te zijn (Norusis, 2000).

Een variantieanalyse onderzoekt de variabiliteit van de steekproefwaarden. Er wordt gekeken naar de variatie van de observaties binnen elke groep en de variatie tussen de gemiddelden van elke groep. Wanneer de gemiddelden meer van elkaar afwijken dan verwacht zou worden gebaseerd op de variabiliteit van de groepsobservaties, kan geconcludeerd worden dat de gemiddelden van de populatie niet allemaal gelijk zijn. Om dit te onderzoeken wordt een zogenaamde F ratio berekend die de variatie tussen de groepen vergelijkt met de variantie binnen de groepen. Als F dicht bij 1 ligt, kan aangenomen worden dat de gemiddelden gelijk zijn. Hoge waarden van F geven aan dat de gemiddelden van de groepen meer variëren dan het geval zou zijn wanneer de gemiddelden gelijk zouden zijn in de populatie (Norusis, 2000).

Bij het afnemen van een variantieanalyse is het tevens van belang te weten of het een éézijdige of een tweezijdige toetsing betreft. Het betreft een éézijdige analyse wanneer er al een bepaalde verwachting is, een tweezijdige analyse wordt uitgevoerd wanneer er van tevoren geen verwachtingen zijn over de relatie (Baarda en De Goede, 1997; Segers, 2002).

Met een variantieanalyse alleen is echter nog niet duidelijk waar de verschillen zitten tussen de woonmilieus. Hiervoor kan een Bonferroni procedure uitgevoerd worden. Voorwaarde is echter wel dat elke groep door meer dan één element wordt vertegenwoordigd.

4.4 Conclusie

Het gaat in dit onderzoek om een samenhangvraag tussen leefbaarheid en woonmilieus. Er is dan ook een conceptueel model opgesteld aan de hand waarvan zeven hypothesen zijn geformuleerd. Zij zullen aan de hand van deskresearch getoetst worden aan de empirie.

Deze hypothesen geven een samenhang tussen variabelen weer. In dit onderzoek zijn er twee vormen van samenhangen. Een samenhang tussen een nominale onafhankelijke variabele en een afhankelijke ratio variabele kan met behulp van een variantieanalyse getoetst worden aan de werkelijkheid. Een samenhang tussen een ratio variabele en een ratio variabele wordt met behulp van een correlatiecoëfficiënt getoetst.

Deskresearch kent een aantal nadelen die het verzamelen van gegevens onbetrouwbaar kan maken. Het is daarom van belang rekening te houden met de bestaande betrouwbaarheid van de gegevens en er zorg voor te dragen dat het gehele proces aan de betrouwbaarheidseisen voldoet. In dit onderzoek is er gekozen voor het gebruik van de gegevens die resulteren uit de Lemon-leefbaarheidsmonitor die door het RIGO is opgesteld. Om de betrouwbaarheid van de gegevens te maximaliseren is slechts gebruik gemaakt van die gegevens waarvan duidelijk is hoe ze verwerkt zijn.

Er waren een aantal gemeenten waarvan de gebiedsindeling van het CBS afwijkend was van die van Lemon. Hierdoor moesten voor deze gebieden de leefbaarheidsgegevens gemiddeld worden om op deze manier toch de inkomens van de gebieden te verkrijgen. Een nadeel van deze methode is het informatieverlies van de leefbaarheidsgegevens.

Het volgende hoofdstuk behandelt de resultaten die uit de analyse naar voren zijn gekomen, daarna volgt een hoofdstuk waarin deze resultaten worden geëvalueerd.

Hoofdstuk 5 Resultaten

Waar het vorige hoofdstuk de gebruikte aanpak besprak, zal dit hoofdstuk ingaan op de resultaten die uit de analyse naar voren zijn gekomen. In hoofdstuk vier werd al beschreven dat gekeken zou worden naar de resultaten voor de combinatie van buurten en wijken en naar de resultaten van de plaatsen.

In paragraaf één zal worden ingegaan op de resultaten van de correlaties van de deelonderwerpen van leefbaarheid en het totaaloordeel van de leefbaarheid. Daarna worden in paragraaf twee de correlaties tussen de inkomens en dichtheden van de gebieden en het bijbehorende totaaloordeel van de leefbaarheid behandeld. Vervolgens wordt in paragraaf drie gekeken naar het aantal elementen dat tot een bepaald woonmilieu behoort. In paragraaf vier wordt daarna gekeken naar de relatie tussen de variabelen uit de hypothesen en de woonmilieus, waarna in paragraaf vijf ingegaan wordt op de relatie tussen het totaaloordeel van de leefbaarheid en de woonmilieus. Tot slot volgt een samenvatting van de resultaten volgt in paragraaf zes.

De significante resultaten worden in de tabellen grijsgekleurd, waarbij de donkergrijs gekleurde resultaten zwaar significant zijn (significantie $\leq 0,01$).

5.1 Oordelen over de deelonderwerpen van leefbaarheid en het totaaloordeel

In deze paragraaf zal ingegaan worden op de resultaten van de correlaties tussen de deelonderwerpen van leefbaarheid en de mening over het totaaloordeel van leefbaarheid. De resultaten van de buurten en wijken zullen als eerste besproken worden in paragraaf 5.1.1, waarna de resultaten van de plaatsen in paragraaf 5.1.2 behandeld worden.

5.1.1 De buurten en wijken

Voor de combinatie van buurten en wijken is gebruik gemaakt van de gegevens van in totaal 88 geografische gebieden. Van deze gebieden waren alle gegevens voor de leefbaarheidsonderdelen van Lemon bekend.

Van elke variabele is het gemiddelde en de standaarddeviatie berekend. Deze gegevens zijn te vinden in tabel 5.1. In tabel 5.2 wordt een onderscheid gemaakt naar het aantal onvoldoendes ($< 5,5$), het aantal voldoende ($\geq 5,5$) en het aantal ruim voldoende ($\geq 7,5$).

Variabele	N	Gemiddelde	SD	Min	Max	Range
Totaaloordeel leefbaarheid	88	7,3	0,50	5,8	8,3	2,5
Woonomgeving	88	6,3	0,55	4,9	7,7	2,8
Groenvoorzieningen	88	6,2	0,60	4,9	7,3	2,4
Voorzieningen	88	7,2	0,58	5,4	8,6	3,2
Buurtbetrokkenheid	88	6,0	0,56	4,8	7,5	2,7
Overlast van personen	88	6,6	0,76	4,3	8,0	3,7
Overlast door vuil en stank	88	6,3	0,71	4,3	8,0	3,7
Criminaliteit	88	7,0	0,75	4,7	8,4	3,7
Veiligheidsgevoel	88	7,2	0,74	4,6	8,8	4,2

Tabel 5.1: De leefbaarheidsvariabelen (buurt/wijk).

De buurtbetrokkenheid kent het laagste gemiddelde, een 6,0. Dit betekent dat geen van de gemiddelden onvoldoende is. Het totaaloordeel heeft het hoogste gemiddelde en aan het minimumcijfer is te zien dat er geen onvoldoendes zijn gegeven voor het totaaloordeel. Dit is overigens de enige variabele waarvoor geen onvoldoendes zijn gegeven. De overige variabelen kennen allen een minimum dat beneden de 5,5 ligt. Het laagste cijfer werd gegeven voor de overlast van personen en de overlast door vuil en stank, beiden een 4,3. De maximumcijfers daarentegen liggen bijna allemaal in de categorie ruim voldoende. Slechts de groenvoorzieningen hebben deze categorie niet behaald, het maximum blijft steken bij een 7,3. Het hoogste maximum is voor het veiligheidsgevoel met een 8,8. Dit betekent dat de bewoners van deze buurt zich veilig voelen in hun buurt.

Variabele	Onvoldoende (-)		Voldoende (+)		Ruim Voldoende (++)	
	N	%	N	%	N	%
Totaaloordeel			46	52,3%	42	47,7%
Woonomgeving	5	5,7%	82	93,2%	1	1,1%
Groenvoorzieningen	10	11,4%	78	88,6%		
Voorzieningen	1	1,1%	58	65,9%	29	33,0%
Buurtbetrokkenheid	16	18,2%	71	80,7%	1	1,1%
Overlast van personen	7	8,0%	73	83,0%	8	9,1%
Overlast door vuil en stank	11	12,5%	73	83,0%	4	4,5%
Criminaliteit	4	4,5%	64	72,7%	20	22,7%
Veiligheidsgevoel	2	2,3%	52	59,1%	34	38,6%

Tabel 5.2: De variabelen uitgesplitst naar onvoldoende, voldoende en ruim voldoende (vet: de modus) (buurt/wijk).

Uit tabel 5.2 komt naar voren dat voor het totaaloordeel de verdeling over voldoende en ruim voldoende bijna gelijk is. Bijna de helft van de buurten en wijken wordt als zeer leefbaar beschouwd, deze variabele kent dan ook de meeste ruime voldoende. De meeste onvoldoendes worden gevonden bij de buurtbetrokkenheid, waar bij ruim 18% van de gebieden aangegeven wordt dat er weinig buurtbetrokkenheid is. De modus is voor alle variabelen een voldoende.

De verwachting is dat alle afzonderlijke variabelen die een onderdeel zijn van de leefbaarheid, een correlatie hebben met het totaaloordeel. Met behulp van een correlatietoets is nagegaan of dit geldt voor de variabelen in dit onderzoek. De gevonden Pearson-waarden met hun significantie zijn weergegeven in tabel 5.3, ook is hierin aangegeven of het een 1- of 2-zijdige toets betreft.

Variabele 1	Variabele 2	N	Pearson	Significantie	1 of 2-zijdig
Totaaloordeel	Woonomgeving	88	0,647	0,000	2
Totaaloordeel	Groenvoorzieningen	88	0,498	0,000	1
Totaaloordeel	Voorzieningen	88	-0,077	0,476	2
Totaaloordeel	Buurtbetrokkenheid	88	0,726	0,000	2
Totaaloordeel	Overlast van personen	88	0,797	0,000	1
Totaaloordeel	Overlast door vuil en stank	88	0,736	0,000	1
Totaaloordeel	Criminaliteit	88	0,722	0,000	1
Totaaloordeel	Veiligheidsgevoel	88	0,770	0,000	1

Tabel 5.3: De Pearson-correlatie (buurt/wijk).

Uit de tabel komt naar voren dat in tegenstelling tot de verwachting de voorzieningen geen correlatie kennen met het totaaloordeel van de leefbaarheid. Er wordt een zeer lage Pearson-waarde gevonden van -0,077 wat aangeeft dat er een zeer kleine negatieve samenhang is. Deze samenhang is echter niet significant (Sig. = 0,476) waarmee gesteld kan worden dat er geen samenhang bestaat tussen het oordeel over de voorzieningen en het totaaloordeel van de leefbaarheid.

De volgende drie hypothesen werden geformuleerd voor de samenhang tussen het totaaloordeel en enkele variabelen:

- 2a. Er is een positieve correlatie tussen de mate van het gevoel van (on)veiligheid en het totaaloordeel van leefbaarheid;
- 3a. Er is een positieve correlatie tussen de waardering van de mate van groen en het totaaloordeel van leefbaarheid;
- 5a. Er is een positieve correlatie tussen de waardering van de mate van hinder en overlast en het totaaloordeel van leefbaarheid.

Voor hypothese 2a wordt gekeken naar de correlatie tussen het totaaloordeel en het veiligheidsgevoel. De Pearson-toets geeft een waarde aan van 0,770. Dit betekent dat er een grote mate van samenhang bestaat tussen de beide variabelen. Dit is ook te zien in de scatterplot van het totaaloordeel en het veiligheidsgevoel in figuur 1 in bijlage 4.

De significantie van deze samenhang is kleiner dan 0,01 voor een 1-zijdige toets, wat betekent dat deze relatie significant is op het 1% niveau en dat gesteld kan worden dat er op het buurt/wijkniveau

een relatie is tussen het totaaloordeel voor de leefbaarheid en de mate van het gevoel van (on)veiligheid voor de populatie.

Hypothese 3a wordt gemeten aan de hand van het totaaloordeel en het oordeel over de groenvoorzieningen. Hierbij wordt een kleinere samenhang gemeten dan tussen het gevoel van (on)veiligheid en het totaaloordeel, namelijk een waarde van 0,498. De samenhang kent een significantie kleiner dan 0,01 voor een 1-zijdige toets. Ook hier is de relatie significant op het 1% niveau.

Hypothese 5a tot slot wordt aan de hand van twee relaties gemeten. De relatie tussen het oordeel over de mate van overlast van personen en het totaaloordeel en de relatie tussen het oordeel over de mate van overlast door vuil en stank en het totaaloordeel. De eerste relatie kent een Pearson-waarde van 0,797 met een significantie kleiner dan 0,01 voor een 1-zijdige toets. De tweede heeft een samenhang met de waarde 0,736 waarbij de significantie tevens kleiner is dan 0,01 voor een 1-zijdige toets. In bijlage 4 is de samenhang tussen de variabelen en het totaaloordeel te zien.

De conclusie luidt dan ook dat er een samenhang bestaat tussen de mate van het gevoel van (on)veiligheid en het totaaloordeel, tussen de waardering van de mate van groen en het totaaloordeel en tussen de waardering van de mate van hinder en overlast en het totaaloordeel van de leefbaarheid op buurt/wijkniveau.

5.1.2 De plaatsen

Voor de plaatsen konden 55 geografische gebieden onderscheiden worden. Alle gegevens voor de leefbaarheidsonderdelen waren bekend. Er is wederom van elke variabele het gemiddelde berekend en de standaarddeviatie. Deze gegevens zijn te vinden in tabel 5.4. Daarnaast is in tabel 5.5 onderscheid gemaakt naar het aantal onvoldoendes, het aantal voldoende en het aantal ruim voldoende.

Variabele	N	Gemiddelde	SD	Min	Max	Range
Totaaloordeel	55	7,5	0,33	6,6	8,3	1,7
Woonomgeving	55	6,3	0,48	5,1	7,4	2,3
Groenvoorzieningen	55	6,3	0,52	5,5	7,5	2,0
Voorzieningen	55	6,2	0,91	3,9	7,8	3,9
Buurtbetrokkenheid	55	6,7	0,54	5,4	7,5	2,1
Overlast van personen	55	7,3	0,54	6,1	8,5	2,4
Overlast door vuil en stank	55	6,9	0,59	5,7	8,2	2,5
Criminaliteit	55	7,6	0,63	6,3	8,9	2,6
Veiligheidsgevoel	55	7,9	0,59	6,6	9,0	2,4

Tabel 5.4: De leefbaarheidsvariabelen (plaats).

Op plaatsniveau zijn de voorzieningen gemiddeld als laagste gewaardeerd en het veiligheidsgevoel als hoogste. Geen van de gemiddelden is een onvoldoende en drie (het totaaloordeel, de criminaliteit en het veiligheidsgevoel) zijn ruim voldoende. Het laagste cijfer is te vinden bij de voorzieningen, een 3,9. Het hoogste cijfer is een 9,0 gevonden voor het veiligheidsgevoel.

Bij de minimumcijfers van de variabelen zijn slechts drie onvoldoendes te onderscheiden, dit is aanzienlijk minder dan bij de buurten en wijken. Toch is de laagste onvoldoende bij de plaatsen lager dan de laagste onvoldoende op buurt/wijkniveau.

Variabele	Onvoldoende (-)		Voldoende (+)		Ruim Voldoende (++)	
	N	%	N	%	N	%
Totaaloordeel			26	47,3%	29	52,7%
Woonomgeving	1	1,8%	54	98,2%		
Groenvoorzieningen			53	96,4%	2	3,6%
Voorzieningen	14	25,5%	37	67,3%	4	7,3%
Buurtbetrokkenheid	1	1,8%	51	92,7%	3	5,5%
Overlast van personen			33	60,0%	22	40,0%
Overlast door vuil en stank			48	87,3%	7	12,7%
Criminaliteit			25	45,5%	30	54,5%
Veiligheidsgevoel			13	23,6%	42	76,4%

Tabel 5.5: De variabelen uitgesplitst naar onvoldoende, voldoende en ruim voldoende (vet: de modus) (plaats).

Wat opvalt aan tabel 5.5 is dat voor het totaaloordeel van de plaatsen de verdeling over voldoende en ruim voldoende ongeveer gelijk is. De ruime voldoende hebben lichtelijk de overhand. Dit komt ook naar voren uit het gemiddelde dat een 7,5 is.

Daarnaast valt ook hier op dat de modus van de meeste variabelen een voldoende is. De onvoldoendes hebben niet de overhand. De ruime voldoende zijn in drie gevallen overheersend, waaronder het totaaloordeel en het veiligheidsgevoel. Daarnaast wordt de criminaliteit als ruim voldoende gewaardeerd, wat betekent dat de bewoners praktisch geen criminaliteit ervaren. Een opmerking die hierbij geplaatst moet worden is dat in dit geval naar de mening van de bewoners over de criminaliteit in hun buurt is gevraagd en dat dit dan ook geen afspiegeling is van de criminaliteit zoals die werkelijk plaatsvindt.

Verder blijkt dat de waardering voor de voorzieningen in ruim 25% van de gevallen een onvoldoende werd gegeven. Dit is aanzienlijk meer dan op buurt/wijkniveau. Daar werd slechts in 1% van de gevallen een onvoldoende gegeven (zie tabel 5.2). Dit zou betekenen dat op plaatsniveau de hoeveelheid en het aanbod van voorzieningen niet altijd even goed is. Dit kan mogelijk verklaard worden doordat op plaatsniveau vaak de kleinere dorpen in het bestand zitten, waarvoor geen gegevens aanwezig zijn op buurt/wijkniveau. De buurten en wijken vertegenwoordigen daarentegen veelal het stedelijke gebied. Het stedelijke gebied kent over het algemeen een groter en breder aanbod van voorzieningen dan dorpen en het landelijke gebied. Deze voorzieningen zijn vaak ook beter bereikbaar en liggen gemiddeld op kleinere afstand.

Aan de hand van de beschrijvende waarden voor de plaatsen en voor buurten/wijken kan gesteld worden dat de waardering van bewoners voor de variabelen positiever is op het plaatsniveau dan op buurt/wijkniveau. Dit komt naar voren in de gemiddelde cijfers die voor de plaatsen hoger zijn dan voor de buurten en wijken. Tevens bleek uit tabellen 5.2 en 5.5 dat voor de buurten en wijken de voldoende in alle gevallen de overhand hadden en voor de plaatsen zijn in een aantal gevallen de ruime voldoende meer vertegenwoordigd dan de voldoende.

Ook voor de plaatsen is een correlatietoets uitgevoerd, hiervan is tabel 5.6 het resultaat.

Variabele 1	Variabele 2	N	Pearson	Significantie	1 of 2-zijdig
Totaaloordeel	Woonomgeving	55	0,287	0,034	2
Totaaloordeel	Groenvoorzieningen	55	0,309	0,011	1
Totaaloordeel	Voorzieningen	55	0,128	0,351	2
Totaaloordeel	Buurtbetrokkenheid	55	0,428	0,001	2
Totaaloordeel	Overlast van personen	55	0,512	0,000	1
Totaaloordeel	Overlast door vuil en stank	55	0,225	0,049	1
Totaaloordeel	Criminaliteit	55	0,310	0,011	1
Totaaloordeel	Veiligheidsgevoel	55	0,417	0,001	1

Tabel 5.6: De Pearson-correlatie (plaats).

Ook op plaatsniveau wordt tegen de verwachting in geen significante relatie gevonden tussen de voorzieningen en het totaaloordeel. De Pearson-waarde is in dit geval 0,128, wat betekent dat er een zeer lichte positieve samenhang aanwezig is. Deze samenhang kent een significantie van 0,351 en de nulhypothese dat er geen samenhang is tussen de twee variabelen wordt dan ook behouden. Als echter gekeken wordt naar de waardering van de voorzieningen zoals die voor de plaatsen wordt gegeven, blijkt die vrij negatief te zijn terwijl het totaaloordeel positief uitvalt. Op basis van deze waarneming zou er van tevoren al verwacht kunnen worden dat er waarschijnlijk geen correlatie zou zijn. Deze verwachting is dan ook uitgekomen.

Als nu weer teruggerepen wordt op de geformuleerde hypothesen dan is te zien dat de samenhang tussen het gevoel van (on)veiligheid en het totaaloordeel een Pearson-waarde heeft van 0,417. Dit resultaat kent een significantie kleiner dan 0,01 met een 1-zijdige toets. De samenhang is weergegeven in figuur 8 van bijlage 4.

Ook tussen de waardering van de groenvoorzieningen en het totaaloordeel is een samenhang te bespeuren. De samenhang is vrij zwak, een Pearson waarde van 0,309. Deze samenhang blijkt echter wel significant te zijn met een waarde van 0,011. Dit betekent dat de relatie significant is op het 2,5% niveau voor een 1-zijdige toets.

Wat betreft de waardering van de mate van hinder en de relatie met het totaaloordeel, moet weer gekeken worden naar de samenhang tussen het totaaloordeel en de overlast van personen en de overlast door vuil en stank. De Pearson-waarden zijn respectievelijk 0,512 en 0,225. Hier is te zien dat de relatie van het totaaloordeel met de overlast van personen sterker is dan die tussen de overlast door vuil en stank. Deze laatste relatie is dan ook in mindere mate significant dan de eerste. Zo is de relatie tussen de overlast door vuil en stank en het totaaloordeel significant op het 5% niveau voor een 1-zijdige toets en die van de overlast door vuil en stank op het 1% niveau voor een 1-zijdige toets. De figuren 9, 10 en 11 in bijlage 4 geven de samenhangen aan van beide variabelen.

5.2 Inkomens en dichtheid en het totaaloordeel

Waar in de vorige paragraaf werd ingegaan op de correlaties tussen de deelonderwerpen van leefbaarheid en de mening over het totaaloordeel van leefbaarheid, zullen in deze paragraaf de resultaten besproken worden van de correlaties tussen de gemiddelde inkomens en het totaaloordeel van leefbaarheid en de dichtheid en het totaaloordeel. De resultaten van de buurten en wijken zullen besproken worden in paragraaf 5.2.1, waarna de resultaten van de plaatsen in paragraaf 5.2.2 volgen.

5.2.1 De buurten en wijken

Voor slechts 85 van de 88 onderscheiden buurten/wijken waren gegevens aanwezig voor de gemiddelde inkomens. Voor de woningdichtheid is gebruik gemaakt van het aantal woningen in een gebied en de oppervlakte waarna de woningdichtheid is berekend. Deze gegevens waren voor 86 van de 88 gebieden aanwezig, waardoor de woningdichtheid slechts voor deze 86 gebieden berekend kon worden.

Van elke variabele zijn enkele beschrijvende waarden gegeven in tabel 5.7. Hier valt op dat de woningdichtheid een grote spreiding kent en dat de standaarddeviatie van 966 woningen per km² meer dan de helft van het gemiddelde is.

Variabele	N	Gemiddelde	SD	Min	Max	Range
Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger	85	18976	2069	15400	26100	10700
Gemiddeld inkomen per inwoner	85	13346	1724	10200	18500	8300
Woningdichtheid	86	1859	966	160	6025	5865

Tabel 5.7: Beschrijvende waarden voor het gemiddelde inkomen en de woningdichtheid (buurt/wijk).

Het gemiddelde inkomen per inkomensontvanger is bijna 19.000 euro. Het gemiddelde inkomen per inwoner heeft zoals verwacht een lager gemiddelde, ruim 13.000 euro.

Volgens de geformuleerde hypothesen uit hoofdstuk vier zou er een relatie zijn tussen het inkomen en het totaaloordeel van de leefbaarheid en tussen de woningdichtheid en het totaaloordeel van de leefbaarheid. Daarom zijn enkele correlaties uitgevoerd. De resultaten hiervan staan in tabel 5.8.

Variabele 1	Variabele 2	N	Pearson	Significantie	1 of 2-zijdig
Totaaloordeel	Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger	85	0,470	0,000	1
Totaaloordeel	Gemiddeld inkomen per inwoner	85	0,330	0,001	1
Totaaloordeel	Woningdichtheid	86	-0,447	0,000	1

Tabel 5.8: De Pearson-correlatie voor inkomens en dichtheid (buurt/wijk).

Uit deze tabel kan geconcludeerd worden dat zowel het inkomen als de woningdichtheid een samenhang vertonen met het totaaloordeel. De figuren 5 tot en met 7 in bijlage 4 tonen deze samenhang.

Voor de gemiddelde inkomens wordt een positieve samenhang gevonden die in hoofdstuk vier werd verondersteld. Voor beide samenhangen is de significantie kleiner dan 0,01.

Uit de correlatietoets blijkt dat er een significante samenhang bestaat tussen de woningdichtheid en het totaaloordeel. De Pearson-waarde geeft aan dat dit zoals verwacht een negatieve relatie is (-0,477). Deze relatie is significant op het niveau van 1%.

5.2.2 De plaatsen

Voor alle 55 plaatsen zijn de gegevens voor de gemiddelde inkomens en de woningdichtheid bekend. In tabel 5.9 staan de beschrijvende waarden van de variabelen. Ook hier vallen voornamelijk de beschrijvende waarden voor woningdichtheid op. De standaarddeviatie is in dit geval bijna even groot als het gemiddelde.

Variabele	N	Gemiddelde	SD	Min	Max	Range
Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger	55	18418	2332	14100	24200	10100
Gemiddeld inkomen per inwoner	55	12584	1804	8100	17800	9700
Woningdichtheid	55	653	611	23	1911	1888

Tabel 5.9: Beschrijvende waarden voor het gemiddelde inkomen en de woningdichtheid (plaats).

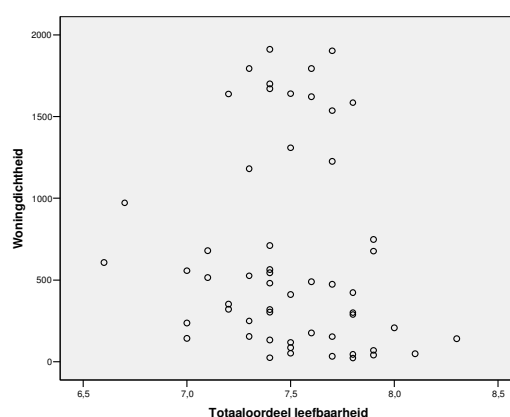
Het gemiddelde inkomen per inkomensontvanger is voor de plaatsen bijna 18.500 euro. Dit is lager dan het gemiddelde inkomen voor de buurten en wijken. Ook het gemiddelde inkomen per inwoner is lager op het plaatsniveau, ruim 12.500 euro versus 13.000 euro. Beide inkomens liggen 500 euro lager op plaatsniveau dan op buurt/wijkniveau. Dit zou verklaard kunnen worden door het feit dat er in het bestand van de plaatsen meer dorpen en plattelandsgemeenten gerepresenteerd worden.

Ook hier is een correlatietoets uitgevoerd. De resultaten van deze toets zijn samengevat in tabel 5.10.

Variabele 1	Variabele 2	N	Pearson	Significantie	1 of 2-zijdig
Totaaloordeel	Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger	55	0,434	0,000	1
Totaaloordeel	Gemiddeld inkomen per inwoner	55	0,307	0,011	1
Totaaloordeel	Woningdichtheid	55	-0,128	0,177	1

Tabel 5.10: De Pearson-correlatie voor inkomens en dichtheid (plaats).

De correlatiewaarde laat voor de samenhang tussen de woningdichtheid en het totaaloordeel een negatieve samenhang zien van -0,128. Dit is volgens de verwachting. Deze samenhang is echter niet significant (0,177) en de hypothese dat er een samenhang is tussen het totaaloordeel en de woningdichtheid moet verworpen worden voor het plaatsniveau.

Figuur 5.1: Scatterplot totaaloordeel en woningdichtheid (plaats).

In de scatterplot (figuur 5.1) is te zien dat er twee clusters waarnemingen zijn. In de onderste cluster kan een lineair verband onderscheiden worden, de gemiddelde woningdichtheid is hier 327 woningen per km². Deze lijn wordt echter niet gevonden door de correlatie omdat er een cluster met waarnemingen is met een hoge woningdichtheid (tussen de 1500 en 2000 met een gemiddelde van 1608 woningen per km²). Dit zullen waarschijnlijk de wat meer stedelijke plaatsen zijn, waarbij de onderste cluster vermoedelijk de wat meer landelijke plaatsen zullen representeren. Een mogelijkheid voor verder on-

derzoek is om de plaatsen van tevoren te splitsen in stedelijke en landelijke plaatsen en ze afzonderlijk te correleren met het totaaloordeel.

Ook bij deze toetsen is te zien dat er een verband bestaat tussen het inkomen en het totaaloordeel voor de leefbaarheid. Beide samenhangen zijn significant, waarbij het inkomen per inkomensontvanger significant is op het 1% niveau en het inkomen per inwoner op het 5% niveau. Verder is de Pearson waarde voor het inkomen per inkomensontvanger 0,434 wat dicht bij de Pearson-waarde voor het buurt/wijkniveau ligt, dat 0,470 is. Ook de Pearson-waarden van het gemiddelde inkomen per inwoner liggen dicht bij elkaar. Zo is die voor de plaatsen 0,307 en voor de buurten en wijken 0,330. De samenhangen zijn te zien in figuren 12 tot en met 14 in bijlage 4.

5.3 De vertegenwoordigde woonmilieus

In deze paragraaf zal ingegaan worden op de woonmilieus en hun aantallen buurten/wijken en plaatsen die onderscheiden worden. ABF Research heeft de woonmilieus op drie niveaus verschaft, de 6-deling, de 14-deling en de 25-deling.

In de 6-deling van het ABF op buurt/wijkniveau zijn met uitzondering van het werkmilieu alle woonmilieus vertegenwoordigd. Tot het landelijke wonen behoort slechts één element. In tabel 5.11 staan de woonmilieus met de aantallen buurten en wijken die voor dit onderzoek aanwezig zijn.

ABF-6	N	Percentage
Centrum-stedelijk	10	11,4%
Buiten centrum	28	31,8%
Groen stedelijk	20	22,7%
Centrum dorps	29	33,0%
Landelijk wonen	1	1,1%
Totaal	88	100%

Tabel 5.11: De woonmilieus van de 6-deling en hun aantal (buurt/wijk).

ABF-14	N	Percentage
Centrum-stedelijk	5	5,7%
Sted. naoorlogs compact	2	2,3%
Sted. naoorlogs grondgebonden	6	6,8%
Groen stedelijk	5	5,7%
Centrum kleinstedelijk	5	5,7%
Kleinstedelijk	20	22,7%
Groen kleinstedelijk	15	17,0%
Centrum dorps	23	26,1%
Dorps	6	6,8%
Landelijk perifeer	1	1,1%
Totaal	88	100%

Tabel 5.12: De woonmilieus van de 14-deling en hun aantal (buurt/wijk).

Het meest voorkomende woonmilieu is het centrum dorps milieu met 29 gebieden, hoewel het buiten centrum milieu daar dicht op volgt (28 gebieden).

Tabel 5.12 vertegenwoordigd de 14-deling van de woonmilieus met de aantallen buurten en wijken. Ook hier heeft het centrum dorps milieu de overhand.

In tabel 5.13 zijn de woonmilieus van de 25-deling met hun aantallen weergegeven. In dit geval is het kleinstedelijke compacte woonmilieu het meest vertegenwoordigd. Ook is hier te zien dat een groot aantal woonmilieus door vrij weinig elementen vertegenwoordigd worden. Zo is het dorps (v)rij woonmilieu en het landelijke woonmilieu slechts één keer vertegenwoordigd, het stedelijke naoorlogse compacte woonmilieu, het groenstedelijke grondgebonden woonmilieu elk twee maal en het kleinstedelijke grondgebonden en groen stedelijk gestapelde woonmilieu elk drie keer.

ABF-25	N	Percentage
Centrum-stedelijk	5	5,7%
Centrum-stedelijk - kleinstedelijk	5	5,7%
Sted. vroeg naoorlogs compact	2	2,3%
Sted. laat naoorlogs grondgebonden	6	6,8%
Kleinstedelijk compact	17	19,3%
Kleinstedelijk grondgebonden	3	3,4%
Groen stedelijk gestapeld	3	3,4%
Groen stedelijk grondgebonden	2	2,3%
Groen kleinstedelijk gestapeld	15	17,0%
Centrum dorps (v)rij	10	11,4%
Centrum dorps rij	13	14,8%
Dorp-(v)rij	1	1,1%
Dorps-rij	5	5,7%
Landelijk perifeer landbouw	1	1,1%
Totaal	88	100%

Tabel 5.13: De woonmilieus van de 25-deling en hun aantal (buurt/wijk).

Tevens is voor de plaatsen bekeken welke woonmilieus door de gebieden vertegenwoordigd worden. Tabel 5.14 is daarbij voor de 6-deling gecreëerd.

ABF-6	N	Percentage
Centrum-stedelijk	3	5,5%
Buiten centrum	2	3,6%
Groen stedelijk	4	7,3%
Centrum dorps	14	25,5%
Landelijk wonen	32	58,2%
Totaal	55	100,0%

Tabel 5.14: De woonmilieus van de 6-deling en hun aantal (plaats).

ABF-14	N	Percentage
Centrum-stedelijk	1	1,8%
Centrum kleinstedelijk	2	3,6%
Kleinstedelijk	2	3,6%
Groen kleinstedelijk	4	7,3%
Centrum dorps	9	16,4%
Dorps	5	9,1%
Landelijk bereikbaar	14	25,5%
Landelijk perifeer	18	32,7%
Totaal	55	100,0%

Tabel 5.15 De woonmilieus van de 14-deling en hun aantal (plaats).

Ook voor de plaatsen zijn met uitzondering van het werkmilieu alle woonmilieus vertegenwoordigd voor de 6-deling. Het grootste aantal wordt gevonden bij het landelijk wonen. Dit in tegenstelling tot de buurten en wijken, waar dit het woonmilieu was dat het minst voorkwam. Het buiten centrum woonmilieu is het minst vertegenwoordigd, maar ook het centrum-stedelijke woonmilieu en het groenstedelijke woonmilieu zijn weinig aanwezig. Dit is op zich vrij logisch, aangezien het plaatsbestand voornamelijk de kleinere dorpen van de gemeenten als elementen kent, terwijl het buurt/wijkbestand veel meer stedelijke gebieden bevat.

De aantallen elementen voor de woonmilieus in de 14-deling zijn weergegeven in tabel 5.15. Hier is het landelijke perifere woonmilieu het meest vertegenwoordigd, met als nummer twee het landelijke bereikbare woonmilieu. Het minst vertegenwoordigde woonmilieu is het centrum-stedelijke woonmilieu, waartoe slechts één plaats behoort. Hierbij moet opgemerkt worden dat een woonmilieu is toegekend op basis van de postcode die behoort bij het gebied met de meeste woningen. Voor de stedelijke gebieden kan dit dan ook het centrum-stedelijke woonmilieu zijn, hoewel de gemeente zelf aan kan geven dat een stad gekenmerkt moet worden met een ander woonmilieu.

Tabel 5.16 tot slot vertegenwoordigt de woonmilieus van de 25-deling en het aantal elementen van de plaatsen die ertoe behoren.

ABF-25	N	Percentage
Centrum-stedelijk	1	1,8%
Centrum-stedelijk - kleinstedelijk	2	3,6%
Kleinstedelijk compact	2	3,6%
Groen kleinstedelijk gestapeld	4	7,3%
Centrum dorps (v)rij	2	3,6%
Centrum dorps rij	7	12,7%
Dorp-vrij	1	1,8%
Dorp-(v)rij	3	5,5%
Dorps-rij	1	1,8%
Landelijk bereikbaar landbouw	12	21,8%
Landelijk bereikbaar natuur	2	3,6%
Landelijk perifeer landbouw	18	32,7%
Totaal	55	100,0%

Tabel 5.16: De woonmilieus van de 25-deling en hun aantal (plaats).

Hier is het landelijke perifere landbouw woonmilieu het meest vertegenwoordigd, met het landelijke bereikbare landbouw woonmilieu als tweede. Bij deze indeling zijn er inmiddels drie woonmilieus die door slechts één element vertegenwoordigd worden, het centrum-stedelijke woonmilieu, het dorps-vrije woonmilieu en het dorps-rij woonmilieu. Daarnaast zijn er 6 woonmilieus waar het aantal elementen onder de 5 ligt.

Omdat er zowel voor de buurten/wijken als voor de plaatsen op het niveau van de 25-deling vrij weinig waarnemingen zijn in een groot deel van de onderscheiden woonmilieus, is ervoor gekozen deze indeling niet mee te nemen in de variantieanalyse. Er kunnen voor een aantal woonmilieus namelijk geen adequate betrouwbaarheidsintervallen gegeven worden, waardoor het resultaat van de variantieanalyse beïnvloed wordt. Het is wel een mogelijke optie voor verder onderzoek.

5.4 Variabelen en de woonmilieus

Met het correleren van de afzonderlijke leefbaarheidsvariabelen aan het totaaloordeel van leefbaarheid is de analyse nog niet voltooid. Deze leefbaarheidsvariabelen dienen ook een relatie te hebben met het woonmilieu om te kunnen stellen dat de leefbaarheid in een woonmilieu afwijkend is voor enkele afzonderlijke woonmilieus. Deze paragraaf zal daarom ingaan op de variantieanalyse die is uitgevoerd voor de woonmilieus en de leefbaarheidsvariabelen. In deze paragraaf wordt de variantieanalyse tussen de woonmilieus en het totaaloordeel echter nog niet besproken, deze zal in paragraaf 5.5 aan de orde komen. Ook hier zijn de resultaten opgedeeld in de resultaten voor het buurt/wijkniveau en die voor het plaatsniveau.

5.4.1 De buurten en wijken

Elke woonmilieutypologie is getoetst tegenover de verschillende variabelen van de leefbaarheid. De resultaten van de variantieanalyse voor de 6-deling op buurt/wijkniveau zijn opgesomd in tabel 5.17. In bijlage 4 worden de gemiddelden van de variabelen voor elk woonmilieu weergegeven. Bijlage 5 bevat de error bars van elke variabele voor de verscheidene woonmilieus.

Variabele 1	Variabele 2	F	Sig
ABF-6	Woonomgeving	0,796	0,531
ABF-6	Groenvoorzieningen	1,141	0,343
ABF-6	Voorzieningen	1,008	0,408
ABF-6	Buurtbetrokkenheid	2,681	0,037
ABF-6	Overlast van personen	2,776	0,032
ABF-6	Overlast door vuil en stank	3,756	0,007
ABF-6	Criminaliteit	2,111	0,087
ABF-6	Veiligheidsgevoel	1,198	0,318
ABF-6	Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger	0,415	0,797
ABF-6	Gemiddeld inkomen per inwoner	2,310	0,065
ABF-6	Woningdichtheid	5,453	0,001

Tabel 5.17: Variantieanalyse voor ABF-6 en leefbaarheid (buurt/wijk).

Uit de tabel is af te lezen dat er slechts vier leefbaarheidsvariabelen zijn waarvoor een relatie te vinden is met de 6-deling van het ABF op buurt/wijkniveau. Deze variabelen zijn de buurtbetrokkenheid, de overlast van personen, de overlast door vuil en stank en de woningdichtheid.

De significante relatie met de woningdichtheid is niet onverwacht. Dit komt voor een groot deel door het feit dat de woonmilieutypologie van het ABF voor een deel berust op de woningdichtheid. Dat er verder niet veel significante relaties gevonden zijn is ook niet onverwacht, van tevoren was de veronderstelling dat dit niveau te breed was om iets te kunnen zeggen over de leefbaarheid.

Met alleen een variantieanalyse is echter nog niet duidelijk welke woonmilieus van elkaar verschillen. Daarom werd getracht een Bonferroni procedure uit te voeren. Helaas was voor elke vergelijking een groep aanwezig waar minder dan twee waarnemingen waren, met als gevolg dat de Bonferroni procedure niet uitgevoerd kon worden. Het is dan ook niet duidelijk tussen welke groepen een significant verschil zit als het gaat om de significante relaties met de 6-deling. Wanneer de gemiddelden echter bekeken worden (bijlage 5), blijkt dat het gaat om het landelijk woonmilieu met de hoogste cijfers en het buiten centrum milieu met de laagste cijfers.

Ook voor de 14-deling is een variantieanalyse uitgevoerd, waarvan tabel 5.18 het resultaat is.

Variabele 1	Variabele 2	F	Sig
ABF-14	Woonomgeving	2,520	0,014
ABF-14	Groenvoorzieningen	3,528	0,001
ABF-14	Voorzieningen	1,952	0,056
ABF-14	Buurtbetrokkenheid	2,503	0,014
ABF-14	Overlast van personen	2,253	0,027
ABF-14	Overlast door vuil en stank	2,412	0,018
ABF-14	Criminaliteit	3,225	0,002
ABF-14	Veiligheidsgevoel	5,577	0,000
ABF-14	Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger	0,603	0,790
ABF-14	Gemiddeld inkomen per inwoner	1,172	0,325
ABF-14	Woningdichtheid	4,103	0,000

Tabel 5.18: Variantieanalyse voor ABF-14 en leefbaarheid (buurt/wijk).

Op dit niveau zijn meer significante relaties te onderscheiden dan op het niveau van de 6-deling. Overigens zijn de relaties met dezelfde vier variabelen voor de leefbaarheid waar bij de 6-deling een significante relatie werd gevonden, ook hier weer significant. Daaraan kunnen de relaties met de woonomgeving, de groenvoorzieningen, de criminaliteit en het veiligheidsgevoel worden toegevoegd.

Opvallend is dat er geen relatie wordt gevonden met het gemiddelde inkomen op het buurt/wijkniveau voor de 14-deling en de 6-deling. Dit betekent dat er bijna geen verschillen zitten tussen de gemiddelden van de inkomens voor de verschillende woonmilieus. Dit in tegenstelling tot de verwachting dat er buurten en wijken zouden zijn waar mensen wonen die een laag inkomen hebben. Een mogelijke verklaring voor het uitblijven van een significante relatie kan gezocht worden in het schaalniveau van de woonmilieus. Doordat dit op het vier-cijferige postcodeniveau gemeten wordt, is de kans groot dat veel van de onderscheiden buurten en wijken uiteindelijk onder eenzelfde woonmilieu vallen, terwijl dat op een lager schaalniveau niet het geval hoeft te zijn. Hierdoor verandert het gemiddelde dat per woonmilieu berekend wordt voor de gemiddelde inkomens. Een mogelijkheid is om te onderzoeken of er een significante relatie bestaat tussen de inkomens en de woonmilieus op een lager schaalniveau.

Tot slot moet opgemerkt worden dat uit tabellen 5.17 en 5.18 bleek dat de buurtbetrokkenheid significant verschilde tussen de verschillende woonmilieus. Dit betekent dat er bepaalde woonmilieus zijn waar de bewoners meer betrokken zijn bij hun woonomgeving dan andere woonmilieus. Het is echter niet duidelijk tussen welke woonmilieus een significant verschil zit, omdat ook voor de 14-deling geen Bonferroni procedure uitgevoerd kon worden, aangezien er enkele woonmilieus waren waar minder dan twee buurten of wijken toe behoorden.

5.4.2 De plaatsen

Ook voor de plaatsen zijn variantieanalyses uitgevoerd voor elke woonmilieutypologie en de variabelen. In tabel 5.19 staan de resultaten van de variantieanalyse voor de 6-deling van het ABF. De ge-

middelen van elke variabele voor de onderscheiden woonmilieus zijn gesommeerd in bijlage 7. In bijlage 8 worden de error bars van elke variabele voor de woonmilieus weergegeven.

Variabele 1	Variabele 2	F	Sig
ABF-6	Woonomgeving	2,805	0,035
ABF-6	Groenvoorzieningen	2,603	0,047
ABF-6	Voorzieningen	6,731	0,000
ABF-6	Buurtbetrokkenheid	10,905	0,000
ABF-6	Overlast van personen	2,276	0,074
ABF-6	Overlast door vuil en stank	6,871	0,000
ABF-6	Criminaliteit	0,525	0,001
ABF-6	Veiligheidsgevoel	4,260	0,005
ABF-6	Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger	2,359	0,066
ABF-6	Gemiddeld inkomen per inwoner	2,789	0,036
ABF-6	Woningdichtheid	17,692	0,000

Tabel 5.19: Variantieanalyse voor ABF-6 en leefbaarheid (plaats).

Opvallend is dat op plaatsniveau de meeste variantieanalyses als significant aangemerkt worden, waar dat niet het geval was bij de buurten en wijken. Daar werden slechts vier relaties significant gevonden. Tevens was op buurt/wijkniveau de relatie tussen de overlast van personen en het woonmilieu significant, waar dat op plaatsniveau niet het geval is. Dit kan mogelijk verklaard worden doordat in de stedelijke gebieden meer rondhangende jongeren zijn, die voor overlast zorgen. Ook zijn in stedelijke gebieden meer zwervers aanwezig die voor overlast kunnen zorgen. Deze beide groepen zijn waarschijnlijk in de wat meer rurale gebieden niet in grote mate aanwezig.

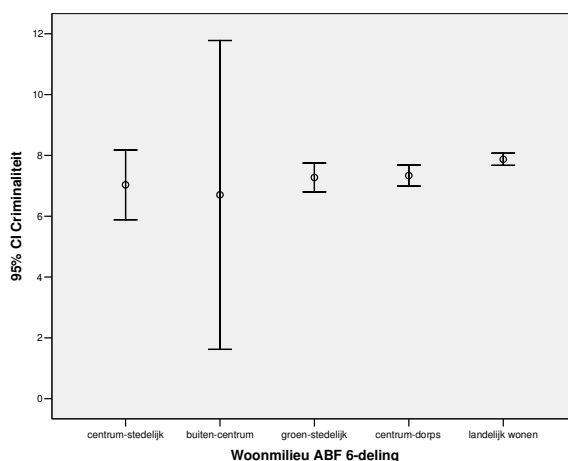
Het gemiddelde inkomen per inwoner, het veiligheidsgevoel, en de groenvoorzieningen daarentegen, zijn voor plaatsniveau wel significant voor de 6-deling terwijl dit voor buurt/wijkniveau niet het geval was. Voor het veiligheidsgevoel kan wederom de reden aangevoerd worden dat het plaatsniveau vooral landelijke gebieden omvat, terwijl het buurt/wijkniveau meer stedelijke gebieden zijn. Vaak is meer criminaliteit in de steden dan op het platteland, wat resulteert in een minder veilig gevoel in de stedelijke gebieden. Dit is ook zichtbaar in de verdeling van de gemiddelde cijfers voor het veiligheidsgevoel die lager liggen bij de buurten/wijken dan bij de plaatsen. Bij de spreiding van de gemiddelden van de groenvoorzieningen valt op dat deze bij de buurten/wijken kleiner is dan bij de plaatsen, wat een verklaring kan zijn voor de significantie bij de plaatsen en niet bij de buurten/wijken.

Ook voor deze beide woonmilieutypologieën werd getracht aan te wijzen tussen welke woonmilieus de verschillen zaten. De Bonferroni procedure kon echter alleen voor enkele variabelen van de 6-deling uitgevoerd worden. Voor de 6-deling kon voor 6 van de 9 relaties een significant verschil waargenomen worden tussen enkele woonmilieus. De resultaten staan vermeld in tabel 5.20. Bij een positief gemiddeld verschil ligt het gemiddelde van woonmilieu 1 zoveel punten boven het gemiddelde van woonmilieu 2. Bij een negatief verschil betekent het dan ook dat het gemiddelde van woonmilieu 1 lager ligt dan het gemiddelde van woonmilieu 2. Het is dan ook zo dat wanneer woonmilieu 1 en woonmilieu 2 omgedraaid worden, het verschil omdraait van positief naar negatief of andersom.

Variabele	Woonmilieu 1	Woonmilieu 2	Gemiddelde verschil	Sig
Voorzieningen	Centrum-stedelijk	Landelijk wonen	1,4125	0,036
	Centrum-dorps	Landelijk wonen	0,9268	0,004
Buurtbetrokkenheid	Buiten centrum	Centrum-dorps	-0,9143	0,047
	Buiten centrum	Landelijk wonen	-1,3531	0,000
	Groenstedelijk	Landelijk wonen	-0,9031	0,001
	Centrum-dorps	Landelijk wonen	-0,4388	0,015
Overlast door vuil en stank	Groenstedelijk	Landelijk wonen	-1,0375	0,002
Criminaliteit	Centrum-dorps	Landelijk wonen	-0,5362	0,037
Veiligheidsgevoel	Buiten centrum	Landelijk wonen	-1,1781	0,034
Woningdichtheid	Centrum-stedelijk	Buiten centrum	1206,333	0,022
	Centrum-stedelijk	Landelijk wonen	1261,521	0,000
	Buiten centrum	Groen stedelijk	-1128,25	0,025
	Groen stedelijk	Landelijk wonen	1183,438	0,000
	Centrum-dorps	Landelijk wonen	767,616	0,000

Tabel 5.20: De woonmilieus waartussen een significant verschil zit voor de variabelen (plaats, 6-deling).

Uit de tabel valt af te leiden dat het voornamelijk de landelijke gebieden zijn die verschillen van de overige woonmilieus. De buurtbetrokkenheid is hier met name hoger. Dit was van tevoren wel te verwachten, aangezien bewoners in kleinere gemeenschappen meer met elkaar in contact komen in het dagelijkse leven en sneller op elkaar aangewezen zullen zijn. Het 'ons-kent-ons' gevoel. Ook de woningdichtheid is zoals verwacht in deze gebieden lager. Overigens was de verwachting dat de woonmilieus waar minder criminaliteit ervaren wordt ook de woonmilieus zijn waar het veiligheidsgevoel het grootst is. Het blijkt dat dit voor het landelijke wonen wel geldt. Echter, het woonmilieu dat als minst crimineel wordt gezien is het centrum-dorpse woonmilieu, terwijl het buiten centrum woonmilieu als minst veilig wordt ervaren. Toch is, als gekeken wordt naar de error bar voor criminaliteit in figuur 5.2, het gemiddelde voor het buiten centrum woonmilieu lager dan het gemiddelde van het centrum-dorpse woonmilieu. Het betrouwbaarheidsinterval van dit woonmilieu is echter veel groter, waardoor dit woonmilieu blijkbaar niet significant verschilt met de overige woonmilieus voor de criminaliteit.

Figuur 5.2: Error bar voor de criminaliteit bij de ABF 6-deling (plaats).

Er is een variantieanalyse uitgevoerd voor de 14-deling, waarvan de resultaten in tabel 5.21 staan. Voor de 14-deling kon geen Bonferroni procedure uitgevoerd worden, omdat een aantal categorieën niet voldoende waren vertegenwoordigd.

Variabele 1	Variabele 2	F	Sig
ABF-14	Woonomgeving	2,583	0,024
ABF-14	Groenvoorzieningen	1,629	0,151
ABF-14	Voorzieningen	3,668	0,003
ABF-14	Buurtbetrokkenheid	6,614	0,000
ABF-14	Overlast van personen	2,017	0,073
ABF-14	Overlast door vuil en stank	4,239	0,001
ABF-14	Criminaliteit	3,009	0,011
ABF-14	Veiligheidsgevoel	4,040	0,002
ABF-14	Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger	10,957	0,000
ABF-14	Gemiddeld inkomen per inwoner	7,650	0,000
ABF-14	Woningdichtheid	11,462	0,000

Tabel 5.21: Variantieanalyse voor ABF-14 en leefbaarheid (plaats).

Hier is tevens het resultaat voor de overlast van personen niet significant. Dit betekent dat er op plaatsniveau geen samenhang gevonden is tussen de overlast van personen en een bepaald woonmilieu. Verder is het resultaat voor de groenvoorzieningen niet significant, waar dit voor de 6-deling wel het geval was. Een ander verschil met de 6-deling is de relatie tussen het gemiddelde inkomen per inkomensontvanger en de woonmilieus, die voor de 14-deling wel significant is en voor de 6-deling niet.

Op plaatsniveau is ook te zien dat de buurtbetrokkenheid significant is voor zowel de 6- als 14-deling. Gebleken is dat bij de 6-deling vooral in het landelijke woonmilieu meer buurtbetrokkenheid is en dat het woonmilieu buiten centrum een vrij lage buurtbetrokkenheid kent. Uit de gemiddelde cijfers in bijlage 7 blijkt dat ook op het niveau van de 14-deling de landelijke gebieden het hoogste gemiddelde hebben. Een mogelijke verklaring is dat in het landelijke woonmilieu, de bewoners meer op elkaar aangewezen zijn voor bepaalde zaken, terwijl in de stedelijke gebieden, zoals het buiten centrum

woonmilieu, mensen makkelijker toegang hebben tot bepaalde voorzieningen, bijvoorbeeld het openbaar vervoer, waarbij in de stedelijke gebieden frequenter een bus gaat dan in de landelijke gebieden.

Verder valt op dat de samenhang tussen de voorzieningen en de woonmilieus voor plaatsniveau wel significant zijn, waar dit niet gold voor het buurt/wijkniveau. De Bonferroni procedure voor de 6-deling geeft aan dat het verschil voornamelijk bestaat tussen het landelijke woonmilieu en de woonmilieus met een centrumfunctie. Dit is niet verwonderlijk, het is bekend dat het landelijke gebied weinig voorzieningen heeft. De reden dat de voorzieningen op plaatsniveau wel een samenhang vertonen met de woonmilieus kan mogelijk gezocht worden in het feit dat er op dit niveau 32 gebieden als landelijk worden getypeerd, tegenover 1 op buurt/wijkniveau. Niet alleen is dit absoluut een hoger getal, ook relatief gezien zijn dit veel meer landelijke woonmilieus. Bovendien is het niet mogelijk om voor één element de variatie binnen de groepen te berekenen, wat gevolgen heeft voor de variantieanalyse.

5.5 Het totaaloordeel en de woonmilieus

Deze paragraaf zal de variantieanalyses behandelen die uitgevoerd zijn voor het totaaloordeel en de woonmilieutypologieën. Hierbij wordt eens te meer een onderscheid gemaakt in buurten/wijken en plaatsen. In bijlage 9 zullen de error bars voor het totaaloordeel en de woonmilieus weergegeven worden voor de buurten/wijken en voor de plaatsen.

5.5.1 De buurten en wijken

Eerst is gekeken naar de beschrijvende waarden van het totaaloordeel voor elk woonmilieu. De resultaten hiervan staan in tabel 5.22. In deze tabel staat het aantal buurten/wijken dat tot een bepaald woonmilieu behoort, daarbij is het aantal opgedeeld in het aantal voldoende en het aantal ruim voldoende dat bij een bepaald woonmilieu hoort. Ook is het gemiddelde totaaloordeel gegeven voor elk woonmilieu met de standaarddeviatie. Voor landelijk wonen kon geen standaarddeviatie gegeven worden, omdat er slechts één element in deze categorie aanwezig was.

ABF-6	N	N +	N ++	Gemiddeld totaaloordeel leefbaarheid	Standaard deviatie totaaloordeel
Centrum-stedelijk	10	4	6	7,5	0,35
Buiten centrum	28	20	8	7,1	0,60
Groen stedelijk	20	9	11	7,4	0,51
Centrum dorps	29	13	16	7,4	0,52
Landelijk wonen	1	0	1	7,7	.
Totaal	88	46	42	7,3	0,50

Tabel 5.22: 6-deling en de beschrijvende waarden voor het totaaloordeel (buurt/wijk).

Het hoogste gemiddelde ligt bij het landelijk wonen, een 7,7. Het centrum-stedelijke woonmilieu heeft het tweede hoogste gemiddelde en tevens een ruime voldoende, een 7,5. Het buiten centrum woonmilieu kent het laagste gemiddelde dat nog vrij hoog is, een 7,1. Deze hoge gemiddelden geven aan dat het blijkbaar goed toeven is in de Nederlandse wijken en buurten. Toch is dit een vrij brede woonmilieu-indeling en de vraag is dan ook of de verdeling van de gemiddelden anders ligt bij een woonmilieu-indeling die meer woonmilieus kent. Daarom is ook voor de 14-deling een tabel gemaakt met de beschrijvende waarden voor de verschillende woonmilieus (tabel 5.23).

ABF-14	N	N +	N ++	Gemiddeld totaaloordeel leefbaarheid	Standaard deviatie totaaloordeel
Centrum-stedelijk	5	2	3	7,6	0,34
Sted. naoorlogs compact	2	2	0	6,8	0,28
Sted. naoorlogs grondgebonden	6	4	2	7,4	0,38
Groenstedelijk	5	0	5	7,6	0,11
Centrum kleinstedelijk	5	2	3	7,4	0,35
Kleinstedelijk	20	14	6	7,1	0,66
Groen kleinstedelijk	15	9	6	7,4	0,21
Centrum dorps	23	9	14	7,5	0,38
Dorps	6	4	2	6,9	0,74
Landelijk perifeer	1	0	1	7,7	.
Totaal	88	46	42	7,3	0,50

Tabel 5.23: 14-deling en de beschrijvende waarden voor het totaaloordeel (buurt/wijk).

Ook hier ligt het hoogste gemiddelde in handen van het landelijke woonmilieu. Een tweede plaats wordt ingenomen door het centrum-stedelijke woonmilieu en het groen stedelijke woonmilieu met een 7,6. Het laagste cijfer hoort bij het stedelijke naoorlogse compacte woonmilieu met een 6,8. Dit woonmilieu wordt gekenmerkt door een groot aandeel meergezinswoningen. Dit zijn over het algemeen flats of portiekwoningen.

Daarnaast kent het dorpse woonmilieu een relatief laag gemiddelde, een 6,9 met een vrij hoge standaarddeviatie van 0,74. Dit betekent dat de cijfers voor het dorpse woonmilieu relatief ver uit elkaar liggen. Opvallend is dat waar het landelijke woonmilieu en de centrum dorpse milieus meer ruime voldoende kennen, bij het dorpse woonmilieu slechts 2 van de 6 onderscheiden gebieden gewaardeerd worden met een ruime voldoende. Na een verkenning van de gegevens blijkt dat alle zes gebieden die als dorps zijn gekenmerkt in het stedelijke gebied Hoorn liggen, terwijl de centrum dorpse gebieden in de wat meer landelijk georiënteerde gebieden liggen (bepaalde wijken van Dokkum en wijken van de kleinere plaatsen in de gemeente Haarlemmermeer). Dit zou dan ook een resultaat kunnen zijn van een verkeerde waardering van het woonmilieu. Voor verder onderzoek zou er dan ook gekeken moeten worden of de gebieden voldoen aan het woonmilieu dat toegekend is, of er zou gekozen moeten worden voor een andere woonmilieutypologie.

Om te beoordelen of de waargenomen verschillen tussen de gemiddelden van het totaaloordeel significant zijn voor de woonmilieus is een variantieanalyse uitgevoerd. De resultaten zijn opgesomd in tabel 5.24.

Variabele 1	Variabele 2	F	Sig
Totaaloordeel	ABF-6	2,210	0,075
Totaaloordeel	ABF-14	2,589	0,011

Tabel 5.24: Variantieanalyse voor het totaaloordeel en de woonmilieus (buurt/wijk).

Uit de tabel blijkt dat de verschillen voor de 6-deling niet significant zijn, maar die voor de 14-deling wel. Gesteld kan worden dat voor de 14-deling van het ABF er woonmilieus zijn die significant beter of slechter scoren dan andere woonmilieus. Nu is de vraag, welke woonmilieus dit zijn. Daarom is getracht een Bonferroni procedure uit te voeren. Omdat er echter een categorie is met slechts één element (landelijk wonen) kan deze procedure niet uitgevoerd worden en is helaas niet duidelijk welke woonmilieus significant beter scoren als het gaat om het totaaloordeel voor de leefbaarheid en welke slechter. Uit tabel 5.23 is echter gebleken dat het landelijke woonmilieu het beste scoort voor het totaaloordeel van leefbaarheid en het stedelijke naoorlogse compacte woonmilieu het slechtste. Vermoedelijk gaat het dan ook om deze woonmilieus.

5.5.2 De plaatsen

De beschrijvende waarden voor de woonmilieus zijn ook voor het plaatsniveau opgesomd in een tabel (tabel 5.25). Hieruit blijkt dat de gemiddelde cijfers dichter bij elkaar liggen dan voor het buurt/wijkniveau. Het hoogste gemiddelde is een 7,6 voor het centrum dorpse woonmilieu. Drie van de

overige vier woonmilieus liggen hier slechts een tiende punt onder. Het laagste cijfer is wederom voor het buiten centrum woonmilieu, ditmaal met een 7,2.

ABF-6	N	N +	N ++	Gemiddeld totaaloordeel leefbaarheid	Standaard deviatie totaaloordeel
Centrum-stedelijk	3	1	2	7,5	0,26
Buiten centrum	2	2	0	7,2	0,21
Groen stedelijk	4	2	2	7,5	0,29
Centrum dorps	14	4	10	7,6	0,18
Landelijk wonen	32	17	15	7,5	0,39
Totaal	55	26	29	7,5	0,33

Tabel 5.25: 6-deling en de beschrijvende waarden voor het totaaloordeel (plaats).

Op plaatsniveau liggen de gemiddelde cijfers voor de 6-deling dichter bij elkaar dan voor het buurt/wijkniveau. Zo is hier een verschil van 0,4 punt waar te nemen tussen het hoogste en het laagste gemiddelde, terwijl die voor het buurt/wijkniveau 0,6 punt was. Dit is natuurlijk vrij klein. Ook voor het plaatsniveau zijn de beschrijvende waarden voor de 14-deling bekeken, deze staan in tabel 5.26. Hierin zijn overigens minder woonmilieus aanwezig in het databestand dan voor het buurt/wijkniveau.

Het hoogste gemiddelde cijfer is voor dit niveau een 7,7. Dit is een hoger cijfer dan voor de 6-deling. Het laatste cijfer is een 7,2. Daarmee is de spreiding van de cijfers iets toegenomen van 0,4 punt tot 0,5 punt.

ABF-14	N	N +	N ++	Gemiddeld totaaloordeel leefbaarheid	Standaard deviatie totaaloordeel
Centrum-stedelijk	1	0	1	7,5	.
Centrum kleinstedelijk	2	1	1	7,6	0,35
Kleinstedelijk	2	2	0	7,2	0,21
Groen kleinstedelijk	4	2	2	7,5	0,29
Centrum dorps	9	3	6	7,5	0,17
Dorps	5	1	4	7,7	0,19
Landelijk bereikbaar	14	3	11	7,7	0,33
Landelijk perifeer	18	14	4	7,3	0,33
Totaal	55	26	29	7,5	0,33

Tabel 5.26: 14-deling en de beschrijvende waarden voor het totaaloordeel (plaats).

De 7,7 is het gemiddelde totaaloordeel voor zowel het dorpse woonmilieu als voor het landelijke bereikbare woonmilieu. De 7,2 is voor het kleinstedelijke woonmilieu, die onder het buiten centrum milieu van de 6-deling valt.

Om de significantie van de verschillen te toetsen is nogmaals een variantieanalyse uitgevoerd. De resultaten staan in tabel 5.27.

Variabele 1	Variabele 2	F	Sig
Totaaloordeel	ABF-6	0,791	0,536
Totaaloordeel	ABF-14	2,896	0,013

Tabel 5.27: Variantieanalyse voor het totaaloordeel en de woonmilieus (plaats).

Het blijkt dat ook voor het plaatsniveau geen significante samenhang waar te nemen is tussen het totaaloordeel en de 6-deling van het ABF. Wel is die aanwezig voor de 14-deling. Er kon echter geen Bonferroni procedure uitgevoerd worden voor deze indeling, omdat er een categorie aanwezig was met slechts één element. Dit betekent dat niet duidelijk is geworden tussen welke woonmilieus de verschillen significant waren. Vermoedelijk gaat het, als gekeken wordt naar tabel 5.26, om het verschil tussen het buiten centrum milieu als slechtst gewaardeerde woonmilieu en het landelijke bereikbare en dorpse woonmilieu als best gewaardeerde woonmilieus.

5.6 Samenvatting resultaten

In deze paragraaf zal teruggeblikt worden op de hypothesen en of deze verworpen dan wel behouden kunnen worden. Voor een groot deel van de uitgevoerde variantieanalyses kon geen Bonferroni procedure uitgevoerd worden omdat er een aantal woonmilieus waren die slechts door één element werden vertegenwoordigd. Waar wel een Bonferroni procedure uitgevoerd kon worden, zijn de uitkomsten ervan vermeld. Over het algemeen kan wel gesteld worden dat de resultaten naar verwachting vaker significant zijn op het niveau van de 14-deling dan de 6-deling.

- 1a. *Er is een positieve correlatie tussen de hoogte van het inkomen en het totaaloordeel van leefbaarheid.*

In paragraaf twee is deze correlatie gevonden voor zowel de plaatsen als de buurten/wijken.

- 1b. *Er is een samenhang tussen de hoogte van het inkomen en een bepaald (nog onbekend) woonmilieu.*

Voor het niveau van de buurt/wijk kan deze hypothese verworpen worden. Er is geen samenhang op het niveau van de 6-deling en de 14-deling. Voor de plaatsen zijn beide gemiddelde inkomens op de 14-deling significant. Ook is het gemiddelde inkomen per inwoner voor de 6-deling significant. Het gemiddelde inkomen per inkomensontvanger is op dit niveau echter niet significant. Het is niet duidelijk in welke woonmilieus de bewoners met hogere of lagere inkomens verblijven.

- 2a. *Er is een positieve correlatie tussen de mate van het gevoel van (on)veiligheid en het totaaloordeel van leefbaarheid.*

Deze correlatie is significant bevonden op buurt/wijk en plaatsniveau in een positieve richting.

- 2b. *Er is een samenhang tussen de mate van het gevoel van (on)veiligheid en een bepaald (nog onbekend) woonmilieu.*

Deze hypothese kan voor de buurten/wijken verworpen worden op het niveau van de 6-deling waar geen significante relatie werd gevonden. Op het niveau van de 14-deling was dit echter wel het geval. Voor de plaatsen werd een significante relatie gevonden tussen het gevoel van (on)veiligheid en de woonmilieus voor zowel de 6- als de 14-deling. Dit geldt met name voor het verschil tussen het buiten centrum woonmilieu en het landelijke wonen (op het niveau van de 6-deling), waarbij de laatste als veiliger wordt ervaren dan de eerste. Hiervoor werd als reden aangevoerd dat er vaak meer criminaliteit is in de stedelijke gebieden dan in de landelijke gebieden, wat resulteert in een minder veilig gevoel in de stedelijke gebieden.

- 3a. *Er is een positieve correlatie tussen de waardering van de mate van groen en het totaaloordeel van leefbaarheid.*

Ook deze correlatie was in de positieve richting significant voor zowel het buurt/wijk- als het plaatsniveau.

- 3b. *Er is een samenhang tussen de waardering van de mate van groen en een bepaald (nog onbekend) woonmilieu.*

Voor de buurten/wijken kan op het niveau van de 6-deling deze hypothese verworpen worden aangezien er geen significante relatie werd gevonden. Bij de 14-deling werd deze relatie echter wel als significant bestempeld. Bij de plaatsen was het precies andersom, daar kon slechts op het niveau van de 6-deling een significante relatie gevonden worden met de woonmilieus. Uit de Bonferroni procedure kwam echter niet een woonmilieu naar voren waarvan gezegd kon worden dat die significant verschilde van een ander woonmilieu. Het is dan ook niet duidelijk voor welke woonmilieus dit geldt. Op het niveau van de 14-deling kon geen significante relatie gevonden worden.

- 4a. *Er is een negatieve correlatie tussen de mate van woningdichtheid en het totaaloordeel van leefbaarheid.*

Deze correlatie is gevonden op buurt/wijkniveau, maar niet op het plaatsniveau. Op dit niveau konden twee clusters worden onderscheiden in de scatterplot, waarvan het ene cluster vermoedelijk de stedelijke plaatsen representeerde en het andere de landelijke plaatsen. De correlatie is zoals verwacht negatief.

4b. *Er is een samenhang tussen de mate van woningdichtheid en een bepaald (nog onbekend) woonmilieu.*

Op zowel het niveau van de buurt/wijk als het plaatsniveau is er inderdaad een significante relatie tussen de woningdichtheid en de woonmilieus. Dit is niet verwonderlijk, aangezien de woonmilieus ingedeeld worden op basis van de dichtheid. Bij de 6-deling van de plaatsen bleek dat het voornamelijk de landelijke gebieden zijn die een lagere dichtheid hebben dan de overige woonmilieus. Ook het gemiddelde van het buiten centrum milieu is significant lager dan het gemiddelde van het centrum-stedelijke milieu. Tot slot is het gemiddelde van het groenstedelijke woonmilieu significant lager dan het gemiddelde van het buiten centrum milieu.

5a. *Er is een positieve correlatie tussen de waardering van de mate van hinder en overlast en het totaaloordeel van leefbaarheid.*

Er werden twee soorten overlast onderscheiden. De overlast van personen en de overlast door vuil en stank. Beiden waren significant gecorreleerd met het totaaloordeel in positieve richting voor zowel het buurt/wijk- als het plaatsniveau.

5b. *Er is een samenhang tussen de waardering van de mate van hinder en overlast en een bepaald (nog onbekend) woonmilieu.*

Deze relatie werd wederom in tweeën gesplitst, zo is gekeken naar de overlast van personen en de overlast door vuil en stank. Voor beide variabelen werd een significante relatie gevonden voor zowel de 6-deling als de 14-deling op buurt/wijkniveau. Daarom kan gesteld worden dat er inderdaad een relatie is tussen de mate van hinder en overlast en de woonmilieus. Voor de plaatsen werd, in tegenstelling tot de buurten en wijken, geen significante relatie gevonden tussen de woonmilieus en de overlast van personen. Als verklaring werd gegeven dat de plaatsen vaak landelijker georiënteerd zijn dan het buurt/wijkbestand dat relatief stedelijker is. Daarbij gold de gedachte dat in de stedelijke gebieden vaak meer overlast werd ondervonden doordat er meer personen waren die voor overlast konden zorgen.

Overigens werd op plaatsniveau wel een significante relatie gevonden tussen de overlast door vuil en stank en de woonmilieus. Daarbij werd op het niveau van de 6-deling duidelijk dat het landelijke woonmilieu minder last heeft van vuil en stank dan het groenstedelijke woonmilieu.

6. *Er is een samenhang tussen de centrum-stedelijke woonmilieu en het totaaloordeel van leefbaarheid, waarbij de verwachting is dat deze woonmilieus als leefbaar worden beschouwd.*

Het centrum-stedelijke woonmilieu kent als gemiddelde cijfer een 7,5 voor het buurt/wijkniveau bij de 6-deling en een 7,6 bij de 14-deling. Voor beide typologieën op het plaatsniveau wordt als gemiddelde cijfer een 7,5 gegeven. Dit is een ruime voldoende voor de centrum-stedelijke woonmilieus in alle categorieën. Er kon echter geen Bonferroni procedure gedaan worden, waardoor niet duidelijk is of dit significant is voor de populatie en of dit cijfer significant afwijkt van de andere woonmilieus.

7. *Er is een samenhang tussen het totaaloordeel van de leefbaarheid en de gespecificeerde woonmilieus volgens tabel 4.2.*

	Erg leefbaar	Minder leefbaar
ABF 14-deling	Groenstedelijk Groen kleinstedelijk Bereikbaar landelijk	Stedelijk Stedelijk vooroorlogs Stedelijk naoorlogs compact

Tabel 4.2: woonmilieu waarvan een bepaalde leefbaarheid verwacht wordt.

Gebleken is dat voor de variantieanalyse van het totaaloordeel en de woonmilieus de samenhang significant is op het niveau van de 14-deling voor beide schaalniveaus. Op het niveau van de 6-deling kon geen significante samenhang gevonden worden. Omdat de Bonferroni procedure niet uitgevoerd kon worden, is niet duidelijk welke woonmilieus significant van elkaar afwijken.

De samenvatting van de resultaten leidt tot de volgende tabel (tabel 5.28), waarin aangegeven wordt of de hypothesen verworpen (kruis) dan wel aangenomen kunnen worden (vinkje). Overigens is hypothese 6 niet in de tabel opgenomen, omdat voor deze hypothese geen resultaten gevonden konden worden. Hierdoor is het niet mogelijk uitspraken te doen over het al dan niet verwerpen van de hypothese.

Hypothese	Correlatie buurt/wijk	Correlatie plaats	ANOVA buurt/wijk 6-deling	ANOVA buurt/wijk 14-deling	ANOVA plaats 6-deling	ANOVA plaats 14-deling
Inkomen	✓	✓	X	X	Per inkomensontvanger X	✓
					Per inwoner ✓	
Veiligheid	✓	✓	X	✓	✓	✓
Groen	✓	✓	X	✓	✓	X
Dichtheid	✓	X	✓	✓	✓	✓
Overlast	✓	✓	✓	✓	Personen X	Personen X
					Vuil en stank ✓	Vuil en stank ✓
Totaaloordeel			X	✓	X	✓

Tabel 5.28: Hypothesen verwerpen dan wel aannemen.

Hoofdstuk 6 Conclusies en aanbevelingen

In hoofdstuk één van dit rapport werd een doel geformuleerd waarbij enkele vragen zijn gesteld. Het doel van dit onderzoek was om te bekijken of er een verschil was in de mate van leefbaarheid tussen de verschillende woonmilieus en om welke woonmilieus het dan ging. De volgende vragen werden daarbij geformuleerd:

- Is er een relatie tussen leefbaarheid en woonmilieus?
- Indien die relatie gevonden kan worden, zijn er dan woonmilieus die als meer of minder leefbaar kunnen worden beschouwd?
- En zo ja, welke woonmilieus zijn dat dan?

Deze vragen zullen in paragraaf één van dit hoofdstuk beantwoord worden. In paragraaf twee wordt vervolgens een reflectie gegeven op het gevolgde onderzoek, waarna in paragraaf drie enkele aanbevelingen gegeven worden.

6.1 Conclusies

In hoofdstuk vier bleek dat er geen directe relatie gelegd kon worden tussen de leefbaarheid en de woonmilieu-indeling. Wel werd een indirecte relatie gevonden aan de hand van bepaalde gemeenschappelijke kenmerken die voor de woonmilieus objectief gemeten worden en voor de leefbaarheid subjectief.

De manier waarop de leefbaarheid gemeten is door Lemon sluit aan op dit conceptuele model. Het gaat bij deze leefbaarheidsmonitor uitsluitend om de beleving van de bewoners van hun leefomgeving. Ook de manier waarop de typologie van het ABF is opgesteld sluit aan op dit conceptuele model. Zo worden hier de woonmilieus ingedeeld op postcodeniveau met behulp van de objectieve eigenschappen van de kenmerken dichtheid, ligging, woningtypen en functiemenging.

Aan dit conceptuele model lagen enkele veronderstellingen ten grondslag. Zo werd verondersteld dat de leefbaarheid uitsluitend op een subjectieve manier wordt gemeten. Het voornaamste nadeel dat gegeven werd in de literatuur wanneer het gaat om een uitermate subjectieve definitie, is dat er moeilijk uitspraken te doen zijn over een gebied. In dit onderzoek is gepoogd dit te ondervangen door gebruik te maken van de Lemon leefbaarheidsmonitor. Deze monitor meet de beleving van de bewoners van een gebied door te vragen cijfers te geven voor bepaalde kenmerken. Voor een gebied worden de cijfers van de ondervraagden die in dit gebied wonen gemiddeld, waardoor op elk onderdeel een vergelijking getrokken kan worden met andere gebieden. Verder wordt bewerkstelligd dat bewoners een waardering geven voor alle onderdelen, niet alleen die onderdelen die voor hem/haar de leefbaarheid bepalen. Kortom met de manier die Lemon gebruikt, is getracht de definitie van leefbaarheid gelijk te trekken voor alle individuen om op deze manier gebieden met elkaar te kunnen vergelijken.

Een andere veronderstelling is dat de woonmilieus uitsluitend op basis van objectieve gegevens wordt gemaakt, terwijl ook hier de aanbeveling in de literatuur was om rekening te houden met zowel de objectieve als de subjectieve eigenschappen van de kenmerken. Daarnaast is het zo dat deze omgeving vaak afgebakend wordt om iets te kunnen zeggen over bepaalde gebieden. Nu hoeven deze afbakeningen niet altijd overeen te komen met de omgeving van de woning zoals die door de bewoners beleefd wordt. Een ander gerelateerd probleem is dat het schaalniveau waarop de gebieden ingedeeld worden, vaak van een te groot niveau zijn om aansluiting te vinden bij de beleving van de bewoners. Voor hen is het wijkniveau vaak het maximumniveau. Toch worden een groot aantal indelingen op het niveau van de vier-cijferige postcode gedaan, dat duidelijk hoger ligt dan dit niveau. Er zijn zelfs plaatsen waar slechts één à twee postcodes zijn, die toch een interne variatie van woonmilieus kennen. Indien er in dat geval een typologie gebruikt wordt op postcodeniveau, wordt vaak het woonmilieu toegerekend dat het meeste voorkomt. Zo gaat er helaas heel wat informatie verloren.

Ook is verondersteld dat individuen bepaalde eigenschappen van een kenmerk op dezelfde manier waarderen. Dit is echter niet altijd het geval. Het woord individu geeft het immers al aan: een enkele persoon. Het is dan ook niet correct ze op één hoop te gooien. De veronderstelling was echter dat

mensen met dezelfde normen en waarden voor eenzelfde woonomgeving kiezen en op die manier de eigenschappen van het gebied op dezelfde manier waarderen, zoals bleek uit hoofdstuk drie.

Nu duidelijk is hoe de relatie tussen de woonmilieus en de leefbaarheid is gelegd, kan gekeken naar de samenhang tussen de verschillende variabelen en de woonmilieus en de correlaties met het totaaloordeel. Gekozen is om de relaties zichtbaar te maken met behulp van de resultaten van het buurt/wijkbestand op het niveau van de 14-deling. Deze indeling geeft de resultaten weer op het kleinste schaalniveau, wat beter aansluit bij de beleving van de bewoners. Tevens is het aantal gebieden op buurt/wijkniveau groter dan op plaatsniveau, wat voor een betrouwbaarder resultaat zorgt. Daarnaast werd al aangegeven dat de 6-deling eigenlijk te breed is om significant iets te kunnen zeggen over bepaalde relaties, dit is ook gebleken uit de samenhang tussen het totaaloordeel van de leefbaarheid en de woonmilieus. Daar was slechts de relatie tussen de 14-deling van de woonmilieus en het totaaloordeel significant. Voor de buurt/wijkindeling werd tabel 6.1 gemaakt, waarin aangegeven wordt of er een significante relatie werd aangetoond (vinkje) of niet (kruis).

Variabele	Samenhang totaaloordeel	Samenhang woonmilieus
Totaaloordeel		✓
Woonomgeving	✓	✓
Groenvoorzieningen	✓	✓
Voorzieningen	✗	✗
Buurtbetrokkenheid	✓	✓
Overlast van personen	✓	✓
Overlast door vuil en stank	✓	✓
Criminaliteit	✓	✓
Veiligheidsgevoel	✓	✓
Gemiddeld inkomen per inkomensontvanger	✓	✗
Gemiddeld inkomen per inwoner	✓	✗
Woningdichtheid	✓	✓

Tabel 6.1: Relatie tussen de variabelen en de woonmilieus.

Het belangrijkste resultaat in tabel 6.1, is wel dat er een samenhang bestaat tussen de woonmilieus en het totaaloordeel van leefbaarheid. Dit betekent dat er significante verschillen zitten tussen de gemiddelde leefbaarheidsscores van de verschillende woonmilieus. Alvorens op deze resultaten in te gaan, zal eerst gekeken worden naar enkele samenhangen die niet gevonden werden, waar die eigenlijk wel verwacht werden.

Uit de correlatieresultaten kan namelijk geconcludeerd worden dat de waardering van de voorzieningen niet van invloed is op het totaaloordeel van de leefbaarheid. Dit in tegenstelling tot wat beweerd wordt in de literatuur. In de literatuur wordt echter altijd gekeken naar de objectieve gegevens van de voorzieningen om wat over de leefbaarheid te zeggen. In dit onderzoek is voornamelijk gekeken naar het subjectieve oordeel over de leefbaarheid en het subjectieve oordeel over de hoeveelheid en het aanbod van voorzieningen.

Verder kennen de voorzieningen geen samenhang met de woonmilieus, wat betekent dat de waardering van de voorzieningen niet verschilt tussen de woonmilieus. Omdat echter gekeken is naar de waardering van de voorzieningen en niet naar de objectieve gegevens van de voorzieningen, kan niet gesteld worden dat het voorzieningenniveau gelijk is voor de verschillende woonmilieus. Het oordeel over dit niveau verschilt echter niet. Dit betekent dat in alle woonmilieus de bewoners in dezelfde mate tevreden zijn over de hoeveelheid en het aanbod van voorzieningen, wat die ook mogen zijn in hun woonomgeving.

Daarnaast is gebleken dat het gemiddelde inkomen geen samenhang kent met de woonmilieus. De hoogte van de inkomens is dus praktisch gelijk tussen de verschillende woonmilieus. Dit resulteert in het verwerpen van de hypothese dat er een relatie bestaat tussen de hoogte van het inkomen en de woonmilieus. Overigens zijn in dit onderzoek vooral de wijken en buurten van de wat kleinere steden meegenomen en niet van de grote steden als Utrecht, Rotterdam, Amsterdam en dergelijke. In deze

steden speelt het probleem van de achterstandswijken meer dan in de kleine steden. Het kan dan ook zijn, dat wanneer een studie naar de relatie tussen inkomen en woonmilieus met een meer representatief bestand van buurten of wijken van Nederland een ander resultaat oplevert. Daarmee geldt echter wel de opmerking dat duidelijk is geworden dat voor de kleinere steden de inkomens praktisch gelijk zijn tussen de woonmilieus. En dat hier naar andere oplossingen gezocht moet worden om de leefbaarheid te verbeteren, aangezien een differentiatie van inkomens niet veel effect zal hebben.

Nu duidelijk is welke leefbaarheidsaspecten niet van invloed zijn op de leefbaarheid in woonmilieus, is de vraag welke aspecten hier wel aan bijdragen. In tabel 6.1 is te zien dat het eigenlijk om alle overige aspecten gaat. In het vervolg van deze paragraaf zal getracht worden iets te zeggen over de relatie van deze aspecten met de woonmilieus. Het is in dit onderzoek niet duidelijk geworden welke woonmilieus significant van elkaar verschillen voor deze aspecten. Dit geldt ook voor de samenhang van de woonmilieus en het totaaloordeel van de leefbaarheid. Om toch enkele conclusies te kunnen trekken is tabel 6.2 gemaakt. Hierin wordt voor elk leefbaarheidsaspect een rangorde aangegeven voor de onderscheiden woonmilieus op buurt/wijkniveau. De aspecten voorzieningen en inkomens zijn niet meegenomen in deze tabel, aangezien beide geen relatie vertonen met de woonmilieus. De best scorende woonmilieus krijgen een rang van 1, tegenover een 10 voor de minst scorende woonmilieus.

Het totaal geeft de som van de rangen weer, waarbij alle aspecten even zwaar wegen, aangezien zij volgens tabel 5.3 eenzelfde significantie kennen. Vervolgens zijn de woonmilieus in drie groepen verdeeld. De laagst mogelijke waarde is 8 en de hoogst mogelijke 80. Daarbij representeren de waarden 8 t/m 31 groep 1 (groengekleurd). Deze woonmilieus scoren het beste en kunnen beschouwd worden als de meest leefbare woonmilieus. Groep 2 (geel: waarden 32 t/m 55) scoort niet uitermate goed als het gaat om leefbaarheid maar kunnen ook niet als minst leefbaar worden beschouwd. Tot slot worden de woonmilieus die het slechtst scoren voor de leefbaarheid onderverdeeld in groep 3 met de waarden 56 t/m 80 (oranje). Hiermee zal getracht worden iets te zeggen over het totaaloordeel van de leefbaarheid voor de verschillende woonmilieus.

	Woonomgeving	Groenvoorzieningen	Buurtbetrokkenheid	Overlast van personen	Overlast door vuil en stank	Criminaliteit	Veiligheidsgevoel	Woningdichtheid	Totaal	Groep
Groen	Meest leefbaar									
Geel	Tussengroep									
Oranje	Minst leefbaar									
Centrum stedelijk	3	1	3	7	4	6	3	8	35	2
Stedelijk NO compact	7	3	8	10	10	10	6	10	64	3
Stedelijk NO grondgebonden	2	2	7	5	8	3	2	9	38	2
Groenstedelijk	1	3	4	2	2	1	1	6	20	1
Centrum kleinstedelijk	5	7	4	5	6	7	8	5	47	2
Kleinstedelijk	9	8	8	8	8	8	9	7	65	3
Groen kleinstedelijk	8	9	6	3	4	4	7	4	45	2
Centrum dorps	6	6	2	3	3	5	5	2	32	2
Dorps	10	10	10	9	6	9	10	3	67	3
Landelijk perifeer	4	5	1	1	1	1	4	1	18	1

Tabel 6.2: Rangorde per leefbaarheidsaspect voor de woonmilieus.

Uit de tabel blijkt dat twee woonmilieus als uitermate leefbaar kunnen worden beschouwd. Het gaat om het groenstedelijke woonmilieu en het landelijk perifere woonmilieu. Dit komt overeen met de verwachting die geformuleerd werd in hoofdstuk vier. Hier werden de groenstedelijke, groen kleinstedelijke en de landelijke woonmilieus als erg leefbaar getypeerd. Dit blijkt voor de groenstedelijke en landelijke woonmilieus te kloppen. Deze woonmilieus scoren beide goed op de aspecten overlast en criminaliteit, wat betekent dat er bijna geen overlast is en praktisch geen criminaliteit. De verklaring voor het feit dat het groen kleinstedelijke woonmilieu niet als erg leefbaar wordt getypeerd moet vooral gezocht worden in de relatief lage waarderingen voor de woonomgeving, de groenvoorzieningen en het veiligheidsgevoel.

Daarnaast werd verwacht dat de stedelijk vooroorlogse en stedelijk naoorlogs compacte woonmilieus als minst leefbaar werden beschouwd. Nu wordt het stedelijk vooroorlogse woonmilieu niet gerepresenteerd in dit onderzoek en kan er voor dit woonmilieu geen uitspraak worden gedaan. Uit tabel 6.2 blijkt echter wel dat het stedelijk naoorlogs compacte woonmilieu binnen de categorie van minst leefbare woonmilieus valt. Daarnaast zijn ook de wijken die gekenmerkt worden als dorps en kleinstedelijk het minst leefbaar volgens tabel 6.2. Hierin is vooral het dorpse woonmilieu een opvallende verschijning. Zoals reeds eerder gesteld gaat het hier echter om wijken die in een stad liggen en mogelijk niet goed gerepresenteerd worden door het dorpse woonmilieu. Een andere mogelijkheid is dat de richtlijnen voor de indeling van de woonmilieutypologie van het ABF verkeerd zijn.

In tabel 4.1 werd vermeld welke eigenschappen verwacht werden bij een woonmilieu dat als leefbaar beschouwd werd.

Erg leefbaar	Minder leefbaar
Veel groen	Geen groen
Hoog inkomen	Laag inkomen
Weinig criminaliteit	Veel criminaliteit
Lage woningdichtheid	Hoge woningdichtheid
Weinig hinder en overlast	Veel hinder en overlast

Tabel 4.1: kenmerken van leefbare en minder leefbare wijken.

Gebleken is dat het inkomen niet verschilt tussen de verschillende woonmilieus. De mate van hinder en overlast, de criminaliteit en de woningdichtheid komen wel overeen met de verwachting. Het is te zien dat bij de woonmilieus die als erg leefbaar gecategoriseerd worden, deze aspecten de hoogste rangen kennen en omgekeerd hebben zij de laagste rang bij de minder leefbare woonmilieus.

De mate van groenvoorzieningen echter hebben in de woonmilieus die als erg leefbaar worden beschouwd niet de hoogste rang, ze liggen ergens in het midden, terwijl de minst leefbare woonmilieus in één geval een gelijke of hogere rang heeft. Daarnaast zijn een aantal van de hoogste rangen gecategoriseerd in de tussengroep. Er kan dan ook niet gesteld worden dat de meest leefbare woonmilieus de beste waardering van de groenvoorzieningen hebben, en omgekeerd kan ook niet gesteld worden dat de laagste waarderingen van de groenvoorzieningen bij de minst leefbare woonmilieus liggen. Daarnaast kennen de beide stedelijk naoorlogse woongebieden een relatief hoge waardering voor de groenvoorzieningen. Dit betekent dat de bewoners van deze gebieden het groenvoorzieningenniveau in hun woonomgeving voldoende vinden en dat het verbeteren van de groenvoorzieningen voor deze woonmilieus geen effect zal hebben in de waardering van de leefbaarheid. Daarom zal op andere fronten een verbetering plaats moeten vinden om de leefbaarheid te vergroten.

Het veiligheidsgevoel kent, zoals van tevoren werd verwacht, een correlatie met de leefbaarheid. Daarnaast is er een samenhang gevonden met de woonmilieus. Daarom kan gesteld worden dat er woonmilieus bestaan die significant als veiliger gewaardeerd worden dan andere woonmilieus. Hoewel niet duidelijk is geworden welke woonmilieus significant van elkaar verschillen, is in tabel 6.2 te zien dat de meest veilige woonmilieus, de groenstedelijke en stedelijk naoorlogs grondgebonden woonmilieus zijn. De kleinstedelijke en dorpse woonmilieus worden als minst veilig ervaren. Het is echter duidelijk geworden dat de resultaten van het dorpse woonmilieu niet geheel betrouwbaar zijn en daarom zal hier verder geen aandacht aan worden besteed.

Verder bleek dat de buurtbetrokkenheid significant verschilde tussen de woonmilieus. Hier is de betrokkenheid het hoogst bij het landelijke woonmilieu, het minst betrokken zijn de bewoners van de kleinstedelijke en stedelijk naoorlogse compacte woonmilieus. Overigens is gebleken dat deze buurtbetrokkenheid een gemiddelde kent van een 6,0. Daarnaast is de gemiddelde buurtbetrokkenheid per woonmilieu altijd lager dan een 7. Dit betekent dat de buurtbetrokkenheid in de onderscheiden buurten en wijken niet erg groot is.

Tevens moet nog aandacht worden besteed aan de samenhang tussen de overlast en de woonmilieus. De aspecten overlast door vuil en stank en overlast van personen kennen een relatie met het totaaloordeel van leefbaarheid en met de woonmilieus. Hoewel niet duidelijk is geworden welke woonmilieus significant van elkaar afwijken als het gaat om de hinder en overlast blijkt toch uit tabel 6.2 dat het woonmilieu waar de meeste overlast ondervonden wordt, het stedelijk naoorlogs compacte woon-

milieu is. Ook het kleinstedelijke woonmilieu krijgt een laag cijfer voor hinder en overlast. Het minste hinder wordt ondervonden in de landelijk perifere woonmilieus en de groenstedelijke woonmilieus.

6.2 Reflectie

In de inleiding van dit hoofdstuk werd vermeld dat het probleem vaak ligt bij de niet acceptatie van de woonsituatie en dat de verwachting is dat deze categorie van personen hun woonomgeving als minder leefbaar beschouwen. Het niet accepteren is slechts één van de mogelijkheden om het aspiratiebeeld te bereiken en de vraag is hoe vaak in relatie tot de overige oplossingen, deze oplossing daadwerkelijk gebruikt wordt.

Daarnaast werd vermeld dat deze mensen vaak in buurten of wijken wonen die gekenmerkt worden door veel flats en dan waarschijnlijk in eenzelfde soort woonmilieu zitten. In dit onderzoek is echter niet gekeken of dit werkelijk het geval is. Kortom, dit onderzoek is ingegaan met enkele aannames, waarvan niet bekend is of deze waar zijn. Zo bleek onder andere uit de relatie tussen de inkomens en de woonmilieus dat op buurt/wijkniveau geen relatie tussen deze variabelen gevonden kon worden. Op plaatsniveau werd vooral een relatie met de woonmilieus gevonden voor de gemiddelde inkomens per inwoner. Onduidelijk is echter om welke woonmilieus het dan zou gaan. Overigens werd wel een correlatie gevonden tussen de gemiddelde inkomens en de waardering van de leefbaarheid. Deze correlatie geeft aan dat hoe hoger het gemiddelde inkomen is, hoe beter de inwoners de leefbaarheid van de omgeving waarderen. Dit kan mogelijk komen doordat personen met een hoger inkomen, meer middelen tot hun beschikking hebben om in de woonomgeving van hun wensen te wonen. De relatie tussen het gemiddelde inkomen en de woonmilieus geeft echter aan dat deze mensen niet in eenzelfde woonmilieu zitten in de steden. Iedereen heeft immers andere wooneisen en wensen en deze veranderen zelfs met de tijd.

In hoofdstuk twee werd al vermeld dat de gehechtheid aan de buurt de perceptie van de leefbaarheid beïnvloedt. Zo vinden mensen die zeer gehecht zijn aan hun buurt, de leefbaarheid beter dan die werkelijk is. Ook de kwaliteit van de woning beïnvloedt het oordeel dat de bewoners aan de leefbaarheid geven. Wanneer de kwaliteit te wensen over laat, wordt vaker een negatiever oordeel gegeven aan de leefbaarheid dan wanneer dit niet het geval is. In dit onderzoek is er geen rekening gehouden met de perceptie van de leefbaarheid door zaken als gehechtheid en de kwaliteit van de woning. Dit komt vooral doordat openbare gegevens zijn gebruikt voor de leefbaarheid.

Ook zijn er meerdere kritieken op de typologie van het ABF. De belangrijkste kritiek stelt dat deze typologie eigenlijk van een te hoog schaalniveau is. Het is duidelijk geworden dat bewoners zich niet snel identificeren met het schaalniveau van de postcode zoals die door het ABF gebruikt wordt. Verder is de 6-deling te breed om daadwerkelijk iets te kunnen zeggen over de woonmilieus en de leefbaarheid. De 14-deling is daarvoor beter en mogelijk kan er nog meer gezegd worden over de leefbaarheid op het niveau van de 25-deling. In dit onderzoek waren er echter te weinig gegevens om op dit niveau een analyse uit te voeren. Dit kwam voornamelijk doordat het aantal categorieën die door slechts één element vertegenwoordigd werden te groot werd. Het is wel een mogelijkheid voor verder onderzoek. Toch is het mogelijk beter een typologie te gebruiken die op buurt- of minstens wijkniveau gebruikt kan worden. Zo gaat het RIGO de wijken indelen in hun eigen woonmilieutypologie, die dan toegepast kunnen worden op de gegevens van het Lemon. Op het moment dat dit onderzoek gedaan werd, was het RIGO nog bezig dit proces in gang te zetten. Om toch een mate van uniformiteit in de woonmilieus te houden, is daarom gekozen voor de typologie van het ABF.

Verder is er wel geopperd dat deze typologie de wijken niet altijd op een goede manier typeert. Dit komt doordat veelal met gemiddelden wordt gewerkt. Zo wordt een wijk die voornamelijk landelijk georiënteerd is, als landelijk getypeerd, hoewel de bewoners hun wijk misschien als groen stedelijk beschouwen. De vraag is dan of de wijk getypeerd moet worden volgens de mening van de bewoners die er wonen, of volgens de objectieve gegevens. Het is dan ook zaak kritisch te kijken naar de typing van de wijken die door het ABF gegeven wordt en zoals die waargenomen wordt door de inwoners. In dit onderzoek is dit echter niet gebeurd, omdat het niet paste in het tijdframe.

Bij deskresearch werden enkele moeilijkheden gedefinieerd waar de onderzoeker tegenaan kon lopen. Dit had vooral te maken met de onvergelykbaarheid van de onderzoekselementen, een verschil in populatie en een onvergelykbaarheid van variabelen. Door middel van het gebruik van de leefbaar-

heidsmonitor van Lemon is getracht deze problemen te elimineren. Daarom zijn alleen die gemeenten meegenomen in het onderzoek waarvan een rapport beschikbaar was en waarvan de elementen en variabelen gelijk waren. Ook is getracht de populaties zo veel mogelijk gelijk te houden, door de gegevens te verzamelen uit eenzelfde periode en door onderzoeken die bepaalde groepen uitsluiten niet mee te nemen. De variabele woonmilieu is zoveel mogelijk gelijk gehouden door de woonmilieus van het ABF te nemen en niet voor elke gemeente een andere woonmilieu-indeling te nemen. Op deze manier bleven de gegevens uniform en hoefde niet eerst een grootschalige data-transformatie plaats te vinden. Nadeel is echter dat het schaalniveau van het ABF op postcodeniveau is, waarvan gebleken is dat dit eigenlijk een te hoog schaalniveau is om dicht bij de beleving van de bewoners te staan.

Het gevolg was echter dat er slechts van 14 gemeenten resultaten meegenomen konden worden. Hierdoor was er een relatief klein aantal gebieden die aan het onderzoek mee konden doen. Doordat de gebieden vervolgens ingedeeld worden in woonmilieus op postcodeniveau, wordt het aantal onderscheiden woonmilieus nog kleiner, omdat een groot deel van de gebieden dezelfde postcode kent. Dit bleek ook bij de uiteindelijke resultaten, waarbij op een aantal niveaus slechts één element tot een bepaald woonmilieu behoorde. Dit alles had tot gevolg dat het aantal elementen eigenlijk te klein was om duidelijk iets te kunnen zeggen over de leefbaarheid in de verschillende woonmilieus.

Ook waren van een aantal gebieden de leefbaarheidsresultaten slechts op plaatsniveau beschikbaar. Dit had tot resultaat dat het schaalniveau in die gevallen vrij hoog was, waardoor bepaalde gegevens wederom sneller samengenomen worden en uitschieters afgevlakt worden. In dit geval geeft het plaatsniveau echter een indicatie voor de landelijke woonmilieu, omdat de gebieden waarvoor de gegevens slechts op plaatsniveau beschikbaar waren, veelal kleinere dorpen representeerden die het landelijke gebied vertegenwoordigden. De buurten en wijken waren veel meer locaties in het stedelijke gebied. Dit had tot gevolg dat het plaatsbestand voornamelijk de landelijke gebieden voorstelden en de buurten en wijken relatief stedelijker waren. Toch kan dit ook gevolgen hebben voor de resultaten, doordat op buurt- en wijkniveau niet alle woonmilieus evenredig vertegenwoordigd worden.

Ook bij de datapreparatie bleek dat er problemen waren met de afbakening van de gebieden. Zo werden de inkomens verzameld met behulp van de CBS gegevens en de indeling van de buurten of wijken die het CBS beschikbaar had. Deze indeling bleek in een aantal gevallen niet overeen te komen met de indeling die door Lemon gehanteerd werd, waardoor voor een aantal gebieden de inkomens aangepast moesten worden. Voor een aantal andere gebieden moesten de leefbaarheidscijfers gemiddeld worden, wat heeft geleid tot informatieverlies. De verwachting is echter dat door het hoge schaalniveau van de ABF gegevens dit verlies minimaal is gebleven, dit valt echter niet met zekerheid te zeggen.

6.3 Aanbevelingen

Uit de conclusies in paragraaf één bleek dat er geen relatie bestaat tussen het inkomensniveau en de woonmilieus. Dit is een opvallend resultaat, dat niet strookt met de verwachting dat er woonmilieus zijn waar de inkomens significant hoger of lager zijn dan in andere woonmilieus. Dit zou tot gevolg hebben dat het beleid om de leefbaarheid te verbeteren door middel van het mengen van inkomensgroepen in wijken, geen effect heeft. De inkomens zijn namelijk nagenoeg gelijk tussen de verschillende woonmilieus, een verdere differentiatie zal dan ook niet leiden tot een gelijktrekking van de leefbaarheid. Er zal dan ook naar andere oplossingen gezocht moeten worden.

Verder bleek dat bij een aantal significante resultaten geen Bonferroni procedure uitgevoerd kon worden, waarmee duidelijk zou worden welke woonmilieu significant van elkaar verschilden voor de leefbaarheid. Dit kwam doordat een aantal woonmilieus door slechts één gebied vertegenwoordigd werden. Het is dan ook aan te bevelen dat bij vervolgonderzoek de steekproef van voldoende grote omvang is, zodat de toetsen uitgevoerd kunnen worden.

Ook is gebleken dat enkele kenmerken die in de literatuur genoemd worden als bepalend voor de leefbaarheid of woonmilieu, geen correlatie hiermee hebben. Dit leidt tot de aanbeveling om niet alleen naar de aspecten te kijken die het meest genoemd worden in de literatuur om de leefbaarheid te verbeteren, maar ook gericht onderzoek te doen naar kenmerken die volgens de bewoners tot een verbetering van de leefbaarheid leiden in hun omgeving.

Het postcodeniveau is over het algemeen van een te hoog niveau om iets te kunnen zeggen over de leefbaarheid in een gebied. Het buurt- of wijkniveau sluit beter aan op de beleving van de bewoners. Daarom zou een woonmilieutypologie ook beter op dit niveau gemaakt kunnen worden.

Tot slot bleek dat de indeling van de gebieden in woonmilieus niet altijd correct is, wanneer de ABF typologie gebruikt wordt. Het is dan ook aan te bevelen deze typologie in het vervolg niet meer te gebruiken. Wanneer de RIGO woonmilieutypologie beschikbaar is voor de leefbaarheidsgegevens van het Lemon, zou nogmaals onderzoek gedaan kunnen worden naar de leefbaarheid in woonmilieus. Ditmaal voor deze woonmilieus, op een lager schaalniveau. Indien een woonmilieutypologie is gekozen, is het aan te bevelen te controleren of de gebieden voldoen aan de woonmilieus die aan een gebied zijn toegekend door een dergelijke typologie.

Literatuur

AB-onderzoek (1994). *Woonmilieus in Nederland. Een kwantitatieve analyse*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

ABF Research (2004). *Woonmilieutypologie*. Delft: ABF Research.

ABF Research (2006). *ABF Research. Producten – woonmilieutypologie*.
<http://www.abfresearch.nl/default.asp?p=19> (bezocht op 2 mei 2006).

Baarda, D.B., M.P.M. de Goede (1997). *Basisboek methoden en technieken. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Houten: Stenfert Kroese.

Bertholet, P. (1992). *Stedelijke woonmilieus en stedelijke woonvoorkeuren*. Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

Blikman, M.G., M.R. Bücking, E. Kaman, F.M.G. Van Kann, A. Siderius (2004). *Het spel doorgronden. Een onderzoek naar de toepassing van spelsimulaties bij strategische grondposities*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Bolster, K. (2003). "Strategievorming met woonmilieus en leefstijlen." In: *Tijdschrift voor de volkshuisvesting*, 9 (1): 12-16.

Boneschansker, E., J. Stuiver, red. (2003). *Fokus op de leefbaarheid van het Friese platteland*. Leeuwarden: FOKUS.

Broekhoff, M.A. (red.) (2002). *Deskresearch*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Buursink, J. (1980). *Stad en ruimte: inleiding in de stadsgeografie*. Assen: Van Gorcum.

Buys, A. (2001). "De beleving van woonmilieus in kaart gebracht." In: *Tijdschrift voor de volkshuisvesting*, 7 (6): 11-15.

Camstra, R., J. van der Craats, W. Reedijk, B. Timmermans (1996). *Verder dan de voordeur. Woningcorporaties en de leefbaarheid van wijken in Nederland*. Almere: Nationale Woningraad, afd. Onderzoek en Ontwikkeling.

CBS (2006). *CBS – Wijk- en buurtkaart 2003 – Publicatie*. <http://www.cbs.nl/nl-nl/menu/themas/nederland-regionaal/nederland-regionaal/publicaties/publicaties/2003-wijk-en-buurtkaart.htm> (bezocht op 7 juli 2006).

CBS (2006b). *CBS – Toegang tot Statline*. <http://www.cbs.nl/nl-nl/menu/cijfers/statline/toegang/default.htm> (bezocht op 7 juli 2006).

Diepen, A. van, M. Arnoldus (2003). *De woonvraag in de vraaggestuurde markt*. Utrecht: NETHUR.

Dignum, K., S. Musterd, W. Ostendorf (1991). *Woonmilieus in Nederland. Naar een geneste woonmilieutypologie*. Amsterdam: Instituut voor Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam.

Draak, J. den (1979). *De binnenstad als woonmilieu*. Meppel: Druk Boompers Drukkerijen bv.

Driessen, F.M.H.M., H.J.A. Beereboom (1983). *De kwaliteit van het stedelijk leefmilieu: bewoners en hun voorkeuren*. Utrecht: Rijksuniversiteit Utrecht.

ECORYS Nederland BV (2003). *Jaarboek grotestedenbeleid 2002*.
http://www.grotestedenbeleid.nl/downloads/standard/gsb_jaarboek_2002_04_03.pdf (bezocht op 23 maart 2006).

- Eijgelshoven, P.J., A. Nentjes, B.C.J. Velthoven (2000). *Markten en overheid*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Ekkers, P.D.J. (2002). *Van volkshuisvesting naar woonbeleid*. Den Haag: Sdu Uitgevers bv.
- Geerts, P. (2000). *Suske en Wiske. Het verdrongen land*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij.
- Goezinne, B., A.O. Verweij (1997). *Jaarboek 1996 grote-stedenbeleid. Deel 3. Leefbaarheid, zorg en veiligheid*. Rotterdam: Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO).
- Hart, J. de (red.), F. Knol, C. Maas-de Waal, T. Roes (2002). *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hortulanus, R.P. (1995). *Stadsbuurten. Een studie over bewoners en beheerders in buurten met uiteenlopende reputaties*. Den Haag: VUGA Uitgeverij B.V.
- Hortulanus, R.P. (1996). "Leefbaarheid in theorie en praktijk." In: *Nieuw tijdschrift voor de volkshuisvesting*, 1996 (5): 14-17.
- Jansen-Verbeke, M.C., P.D.J. Ekkers (1979). *Woonmilieudifferentiatie: Op zoek naar een empirische woonmilieutypologie in het Stadsgewest Nijmegen; Deel I: Rapport*. Nijmegen: Geografisch en Planologisch Instituut.
- Ketelaar, J. (1994). *Het woonmilieu op begrip gebracht*. Eindhoven: Technische Universiteit Eindhoven.
- Koppert, J.P. (2004). *Woonmilieus in kaart gebracht. Een onderzoek naar de toepassing van de woonmilieubenadering in Heerenveen - De Akkers*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Kroon, S. (1997). *Leefbare stedenbouw? Verwachtingen en realiteit*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Leeuw-Hartog, A. de (1988). *Woonmilieu en woonkeuze: een leidraad voor nieuwe lokaties*. Rotterdam: Dienst Volkshuisvesting/afd. onderzoek, gemeente Rotterdam.
- Leidelmeijer, K., I. van Kamp (2003). *Kwaliteit van de leefomgeving en leefbaarheid. Naar een begrip-penkader en conceptuele inkadering*. Amsterdam: RIGO Research en Advies BV.
- Leidelmeijer, K., F.M. Pinkster (2004). "Leefbaarheid van wijken." In: *Rooilijn*, 2004 (6): 301-306.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2005). *GSB III*. http://www.minbzk.nl/grote_steden/grotestedenbeleid/inspringthema_s/gsb_iii (bezoekt op 10 oktober 2005).
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (2000a). *Nota Wonen. Mensen, wensen, wonen*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (2000b). *Nota Wonen. Mensen, wensen, wonen. Bijlagen*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (2003). *Beter thuis in wonen. Kernpublicatie Woningbehoefte Onderzoek 2002*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (2004). *Leefbaarheid van wijken*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Moore, D.S., G.P. McCabe (2001). *Statistiek in de praktijk. 3^e herziene uitgave. Theorieboek*. Schoonhoven: Academic Service.

- Nelissen, N.J.M. (1979). *De stad: een inleiding tot de urbane sociologie*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Norusis, M.J. (2000). *SPSS 10.0. Guide to data analysis*. Prentice Hall: New Jersey.
- Poppe, A. (2004). *Groenstedelijke milieus in Groningen*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Priemus, H. (1984). *Nederlandse woontheorieën*. Deel 6 in de serie 'Volkshuisvesting in theorie en praktijk'. Delft: Delftse Universitaire Pers.
- Priemus, H., E. Kalle, R. Teule (1997). *De stedelijke investeringsopgave: naar vitale, ongedeelde en duurzame steden in Nederland*. Delft: Delftse Universitaire Pers.
- Relou, W., P. Hooimeijer, ed. (2000). *Perspectief op wonen. Rapportage van het Woningbehoefte Onderzoek 1998*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- RIGO Research en Advies (1995). *Woonbeleving. De subjectieve kwaliteit van het wonen*. Amsterdam: RIGO Research en Advies.
- RIGO Research en Advies (2004). *Lemon, de leefbaarheidsmonitor*. www.lemoninternet.nl (bezoekt op 14 juni 2006).
- Rous, J. (2003). "Het meten van Leefbaarheid." In: *Rooilijn*, 2003 (6): 294-298.
- Schuilings, H. (2003). *Woonmilieuverkenning Breda 2002. Ik kom uit een voortreffelijk milieu*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Segers, J. (2002). *Methoden voor de maatschappijwetenschappen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.
- Seip, M.M. (1999). *De kern centraal. Een studie naar het functioneren van binnensteden*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Smulders, M. (2001). *Van ambities naar uitvoering: een onderzoek naar de doorwerking van rijksambities ten aanzien van de kwaliteit en differentiatie van woonmilieus*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Stegeman, J. (2000). *Leefbaarheid op de agenda! Een studie naar het vigerend leefbaarheidsbeleid en leefbaarheidsthema's in de toekomst*. Wageningen: Wetenschapswinkel.
- Tazelaar, F., 1985. *De kwaliteit van het stedelijk leefmilieu: reacties van bewoners op tekorten*. Utrecht: Rijksuniversiteit Utrecht.
- Van Dale (2002). *Groot woordenboek van de Nederlandse taal*. Utrecht: Van Dale lexicografie.
- Verschuren, P., H. Doorewaard, (1995). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Utrecht: Lemma BV.
- Verweij, A.O., E.J. Latuheru, A.M. Rodenburg, Y.M.R. Weijers (1998). *Jaarboek 1997 grote-stedenbeleid*. Rotterdam: Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO).
- Verweij, A.O., B. Goezinne (1996). *Jaarboek 1995 grote-stedenbeleid*. Rotterdam: Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO).
- Wardt, J.W. van de, F. de Jong (1997). *Tussen dam & arena. Leefbaarheid en de betekenis van omgevingskenmerken in negen Amsterdamse buurten*. Amsterdam: Bron UVA bv.
- Yin, R.K. (1994). *Case study research, design and methods*. Newbury Park: Sage Publications.

Bronnen figuren titelpagina (bezocht op 7 augustus 2006):

www.nw20.nl/nr25/1vd_2.html

gallery.djslash.org/funstuff?page=8

www.hbvl.be

www.wonen.amsterdam.nl

www.cordaid.nl

www.matrijs.com

www.leefbaarnederland.nl